

WETENSCHAPswinkel

Antwerpen

Universiteit Antwerpen
Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
opleiding Germaanse Talen

Bargoens: taal der Voyageurs

Eindverhandeling ingediend voor het behalen
van de graad van licentiaat
in de taal- en letterkunde: Germaanse talen door:
Elke Schoepen

Promotor: Reinhild Vandekerckhove

Antwerpen 2005

Woord vooraf

Deze thesis is tot stand gekomen na een aanvraag van het Vlaams Minderhedencentrum (VMC) in samenwerking met de mensen van de Wetenschapswinkel, die als bemiddelaar en aanspreekpunt fungeren voor non-profit organisaties die op zoek zijn naar wetenschappelijke ondersteuning via onderzoek of advies. De aanvraag was afkomstig van Toon Machiels, werkzaam bij het Vlaams Minderhedencentrum en begaan met de Voyageurs in België. Vraag was om via een etymologische reconstructie van het Bargoens, taal der Voyageurs, een beeld te scheppen van de culturele achtergrond van dit volk en zijn taal. Dit omdat een volk met een (gekende) geschiedenis nog steeds meer waardering krijgt dan één zonder specifieke achtergrond. Met dit onderzoek hoop ik na mijn voorgangers op cultureel en sociaal vlak (o.a. Kerff) de Voyageurs via hun taal een stukje meer identiteit te kunnen geven.

Ik wil de verschillende mensen zonder wiens hulp dit werk over een interessante maar te weinig bekende taal en subcultuur niet tot stand had kunnen komen, dan ook even bedanken. Ik denk hier aan Toon Machiels en het Vlaams Minderhedencentrum, de mensen van de Wetenschapswinkel die contact zochten met de universiteit, en mijn promotor Reinhild Vandekerckhove voor het willen begeleiden van deze aanvraag. Ook Paul Vanhauwermeiren zou ik graag willen bedanken, voor het bereidwillig schenken van zijn verricht werk uit 2004, en zijn raadzame tips.

Verder zou ik ook graag, zij het postuum, doctor J.G.M. Moormann willen bedanken voor zijn uitgebreide werk over de geheimtalen, en meer specifiek het Bargoens. Zonder zijn levenswerk zou het voor mij bijna onmogelijk geweest zijn in het kader van mijn onderzoek, namelijk een eindverhandeling als licentiaatsstudente, alle gegevens bij elkaar te krijgen.

Uiteraard komt een thesis ook niet tot stand zonder de hulp en steun van een omgeving. Graag bedank ik ook hen even, voor de kleine tips of praktische hulp bij inhoud en vormgeving, en voor het geduld en de tijd die ik van hen kreeg.

Ik hoop tenslotte dat dit werk, zij het misschien slechts in geringe mate, zijn nut zal hebben binnen het vakgebied en meer bijzonder voor het Vlaams Minderhedencentrum.

Antwerpen, 2005

Inhoudstafel

<u>INHOUDSTAFEL .....</u>	<u>3</u>
----------------------------------	-----------------

<u>INLEIDING .....</u>	<u>7</u>
-------------------------------	-----------------

<u>HOOFDSTUK 1 : DE VOYAGEURSCULTUUR DOORGELICHT .....</u>	<u>9</u>
---	-----------------

1.1 WIE ZIJN ZE?	9
1.2 WAT DOEN ZE?	11
1.3 EEN CULTURELE EIGENHEID	12
1.4 VOYAGEURS IN DE MAATSCHAPPIJ	13

<u>HOOFDSTUK 2: EEN SOCIOLINGUÏSTISCHE BENADERING .....</u>	<u>15</u>
--	------------------

2.1 DE VOYAGEURS ALS SOCIAAL NETWERK EN SUBCULTUUR	15
2.2 BARGOENS: TAAL DER VOYAGEURS	19
2.2.1. KENMERKEN VAN HET BARGOENS	19
2.2.2. VERSCHILLENDE VORMEN BARGOENS	22
2.2.3. HET BARGOENS GEPLAATST TEGENOVER OMLIGGENDE GEHEIMTALLEN	24
2.2.4. ANDERSTALIGE INVLOEDEN SOCIOLOGISCH DOORGELICHT	27
2.2.4.1 Frans als grenstaal	28
2.2.4.2 Duitse en Engelse grenstaal	28
2.2.4.3 Het Jiddisch als taal van de Joden in de Lage Landen	29
2.2.4.4 Het Zigeuners	31
2.3 DE ROL VAN HET BARGOENS BINNEN HET SOCIAAL NETWERK	33
<u>2.4. SAMENVATTING .....</u>	<u>35</u>

<u>HOOFDSTUK 3: SOCIOLINGUÏSTISCH ONDERZOEK .....</u>	<u>37</u>
--	------------------

3.1 ONDERZOEKSOPZET	37
3.2 ONDERZOEK: WEERGAVE	38
3.3. BESPREKING ONDERZOEKSRESULTATEN	45

<u>HOOFDSTUK 4: ETYMOLOGISCHE BENADERING VAN HET HUIDIGE BARGOENS IN VLAANDEREN .....</u>	<u>47</u>
--	------------------

4.1. STIJLFIGUREN EN BETEKENIS IN HET BARGOENS	47
4.2. ETYMOLOGIE ALS ONDERDEEL VAN DE TAALKUNDE	50
4.3. BRONNEN	51
4.3.1 AFDELING 1 : BARGOENS	51
I. Liber Vagatorum	52
1. Nederlands, Hoogduits, Nederrijns, Nederduits Liber Vagatorum	52
2. Vocabulaer:	53
3. Van de Venne	53

4. Lo(o)pes de Haro.....	53
5. Cartouche	54
6. Vocabulaer E.L.....	55
7. Sloet tot Oldhuis.....	55
II. Bargoens van Holland: De gelukte list (1689-1690).....	55
III. Das Duisburger Vocabular (1724)	55
IV. Geheimtaal van Cartouche (1731)	56
V. Geheimtaal (1769).....	56
VI. Geheimtaal van de Brabantse Bende (+1800)	56
VII. Bargoens van Zele (1840).....	57
VIII. Lijst van Mr. Vernée (1844).....	58
IX. Brief van A. en Z. (1844).....	58
X. Nieuwenhuis (1858)	59
XI. Verwoert (+1860)	59
XII. Winklers Dialecticon (1874).....	59
XIII. Teirlinck (1886).....	60
XIV. Bargoens van Roeselare (1890)	60
XV. Onze Volkstaal (1890).....	60
XVI. Bargoens van Sint-Truiden I (Belgisch Limburg)(1892).....	61
XVII. Bargoens van St.-Truiden (Belgisch Limburg)II(1893)	61
XVIII. Bargoens van Maastricht (1917)	61
XIX. Bargoens van Groenstraat (1924).....	62
XX. Bargoens van Weert (1927).....	62
XXI. Bargoens van Brussel (1897)	62
XXII. Bargoens van Roeselare (1913)	62
XXIII. Bargoens van Antwerpen (1922).....	62
XXIV. Bargoens van West-België (Antwerpen, Brussel, Torhout, Gent, Aalst, Kortrijk, Mechelen, Roeselare) (1916)	63
XXV. Bargoens van Tilburg, Schijndel e.o. (1922 en 1935).....	63
XXVI. De Boeventaal (1906).....	63
XXVII. Op het Dievenpad (1924).....	64
XXVIII. Het Leven (1927).....	64
XXIX. Bargoens uit de buurt van Hilversum (1926).....	64
XXX. Bargoens van Nijmegen (1924).....	64
XXXI. Bargoens van Haaksbergen (1922)	64
XXXII. Bargoens van Lochem (1921).....	65
XXXIII. Bargoens van Goor (1925)	65
XXXIV. Bargoens van Oldenzaal (1928)	65
XXXV. Bargoens van Wijhe (1931)	65
XXXVI. Bargoens van Groningen-Winschoten A en B (1924-1925 en 1921)	66
4.3.2. AFDELING 2: DE KRAMERTALEN	66
XXXVII. Kramertaal van de Kempen (1837).....	66
XXXVIII. Kramertaal van Exel (1901-1902)	66
XXXIX. Henese Fleck (1926).....	66
XXXIX. Tiöttensprache (1923).....	66
4.3.3. AFDELING 3: JARGON	67
XXXXI. Louter Lekoris (1916-1917)	67
XXXXII. Losche Nekôdesch (1921).....	67
4.3.4 AFDELING 4: NAGELATEN BRONNEN	67
XXXXIII. Bargoens van Brouwershaven (+1600).....	67

XXXXIV. Bargoens van Weert (1752).....	67
XXXXV. Van Eikenhorst II (1844).....	68
XXXXVI. De Gabbertaal (1937).....	68
XXXXVII. Jiddisch uit Amsterdam (vóór 1940).....	68
XXXXVIII. Boeven-Jargon (1948).....	68
IL. Dieventaal (1950).....	69
L. Querido (1912-1925).....	69
4.4. WOORDVERKLARING.....	70
1) bajes (gevangenis):.....	71
2) batteren (vechten):.....	72
3) bedissen (krijgen):.....	72
4) beschoeft (beschaamd):.....	73
5) bikken (eten):.....	73
6) bink (man, jongen):.....	75
7) boei(e)/bonje (ruzie, twist):.....	76
8) bouwten (kakken):.....	77
9) bouwtekeet (toilet):.....	78
10) buisen (drinken, zuipen):.....	78
11) cavans (vagina):.....	79
12) dokken (betalen, geven):.....	80
13) elles(hier):.....	82
14) femen (komen):.....	83
15) flikken (doen) :.....	84
16) flossen (plassen):.....	85
17) gekloeft (gekleed):.....	86
18) geschoor ((laag)volk):.....	87
19) gesjankt (getrouwd):.....	88
20) g(i)ezeke (meisje):.....	89
21) granderik:.....	89
22) gro(e)m ((klein) kind):.....	90
24) jatten:.....	92
25) jenzen/jensen:.....	93
26) joekel (hondje):.....	93
27) jokeren (seks hebben):.....	94
28) kaffer/kafferin (boer/boerin):.....	94
29) kasperen (seks hebben):.....	95
30) kiebus(hoofd) :.....	95
31) klep (pint bier):.....	96
32) kleun(en) (slaan):.....	96
33) knul (jongen):.....	97
34) kop (frank):.....	98
35) kotter (boterham):.....	99
36) kwant (mooi):.....	99
37) lauw:.....	100
38) link (slecht, sluw, glad):.....	101
39) lozeke (eitje):.....	103
40) luimen (slapen):.....	103
41) mangel (ruilen, bedelen):.....	104
42) michels/mechels (van mij):.....	104
43) michelen (lachen):.....	106

44)	mouzen/moazen (zijn, hebben):	106
45)	mokke(l)(e)(vrouw):	107
46)	muffen (stinken):	107
47)	murf(t)/merf(t)(mond, aangezicht):	108
48)	noppes (neen, niets):	109
49)	pafferik (sigaret):	110
50)	patsen (kopen):	111
51)	pieren (spelen, seks hebben):	112
52)	pleite(n) (weg):	112
53)	plo(e)mpen (wassen):	113
54)	poen (geld):	114
55)	poete (hoer):	115
56)	pre(u)velen (spreken, mompelen):	115
57)	priemer(ik) (priester):	116
58)	schoep(p)en (stelen):	117
59)	schoft ou (hou je stil) :	118
60)	schokken (betalen):	119
61)	schriebe(r)s:	119
63)	s(j)ikker (dronken):	120
64)	spannen (kijken):	121
65)	steunen (staan):	122
67)	tebie/debie (weg) :	123
68)	tippelen (gaan,dansen,..):	123
69)	trapper(ik) (voet, schoen, fiets):	124
70)	travakken (werken):	124
71)	val (deur):	124
72)	verpatsen (verkopen):	125
74)	wouwte/wouten/woutje:	126

HOOFDSTUK 5: CONCLUSIES 127

BIBLIOGRAFIE 131

Inleiding

‘Bargoensch is de naam der dieventaal in Nederland. De Franschen noemen ze Argot, de Engelschen Cant, de Duitschers Rotwälsch of Jenische Sprache, de Spanjaards Germania, de Italianen Gergo, de Bohemers Hantyrka, de Scandinaviërs Fantesprog.’

(Isidoor TEIRLINCK, 1886)

Dieventalen en geheimtalen zijn een eeuwenoud en algemeen verspreid gegeven. Ze zijn de taal van een vorm van subcultuur in een dominante cultuur en zorgen voor een ontoegankelijkheid voor derden wanneer nodig. Zo ontstonden zij oorspronkelijk vooral in eerder marginale kringen, waar niet altijd even legale handelingen plaatsvonden waarvan men de naam liever niet noemde. Geheimtalen vonden echter ook vaak hun weg binnen eerder gesloten sociale groepen die zich een eigen identiteit wilden aanmeten, zoals bijvoorbeeld jongeren. In Nederland en België verwierf vooral het Bargoens naam als dieven- en geheimtaal.

Deze thesis handelt over het Bargoens als taal van de subcultuur der Voyageurs. Deze Belgische woonwagenbewoners, die voornamelijk vanaf begin 19^e tot midden 20^e eeuw rondtrokken in onze Vlaamse contreien, adopteerden het reeds bestaande Bargoens van zwervers, dieven en andere rondzwerfende en –trekkende volkeren, en gaven het een eigen dynamiek.

Rondtrekkend leven in een woonwagen of dergelijke is in deze 21^e eeuw echter geen sinecure, en dus kent met het verloren gaan van deze levensstijl ook het Bargoens een sterke terugval. Een te weinig besproken taal en volk dreigt zo in de anonimiteit te verdwijnen. Daarom zal in deze thesis via reconstructie van het nog bestaande Bargoens anno 2005 getracht worden invloeden die op de taal ingewerkt hebben te bekijken, om ze dan in te vullen in de geschiedenis van zij die Bargoens spreken. Deze invloeden zullen dan ook meer specifiek gelinkt worden met de specifiek behandelde groep in deze thesis: de Voyageurs.

Vooreerst zullen we een algemene weergave geven van de ons weinig bekende cultuur der Voyageurs, een veelal Belgische weergave van de ons meer bekende Zigeunercultuur. Rondtrekkend in woonwagens hebben zij door de tijd heen een eigen levensstijl ontwikkeld die we hier deels zullen proberen te vatten. Als groep wiens levenswijze verschilt van de overheersende cultuur in het land, vormen zij bovendien ook een eigen sociaal netwerk, en zijn ze uitgegroeid tot een eigen subcultuur. Binnen dit netwerk gebruiken zij het Bargoens

als specifieke taalvorm wanneer sommige van hun praktijken verdoezeld moeten worden of wanneer Voyageurs in vertrouwen onder elkaar willen spreken. Gezien het op de achtergrond geraken van de echte rondtrekkende Voyageurscultuur met zijn specifieke beroepsbezigheden, vervult het heden ten dage vooral die laatste functie. De plaats van het Bargoens binnen het sociaal netwerk zal in het tweede hoofdstuk van deze thesis op meer sociolinguïstische manier benaderd worden.

Veel van wat in dit werk over de Voyageurscultuur te vinden is, is te danken aan het boek van Marcel Kerff (2000) over de Voyageurs in Vlaanderen, dat uitgaat van het Vlaams Minderhedencentrum. Het zorgt voor een mooie kennismaking met het leven en de denkwijze der Voyageurs. Wat de taalvorm Bargoens betreft, is het boek 'de Geheimtalen' van Moormann (2002) een grote bron van inspiratie. Moormann heeft zowat zijn hele leven gewijd aan het bestuderen van geheimtalen, en meer in het bijzonder het Bargoens. Hij leverde een werk af van onschatbare waarde voor verdere onderzoekers, die dit nog lang als basis zullen kunnen gebruiken.

Ook ik gebruikte het in wat het belangrijkste deel van deze thesis zou worden: de afkomst bepalen van het nog levende Bargoens. Om te bepalen welke woorden onder de afstammelingen nog gebruikt worden, bracht Toon Machiels van het Vlaams Minderhedencentrum me in contact met enkele Voyageurs, bij wie ik de restanten van de taal onderzocht. Hoofdstuk drie zal hierover meer in detail treden. Vervolgens ging ik in hoofdstuk vier op zoek naar de etymologie en achtergrond van zo'n 74 woorden uit het (nog levende) Bargoens. Veel van wat nodig was bij deze zoektocht, vond ik bij Moormann. Hij heeft voor een overzichtelijke weergave gezorgd van welke woorden waar werden opgetekend, om zo de geschiedenis van het woord duidelijker in beeld te brengen. Ook besprak hij Jiddische en Zigeunerinvloeden, belangrijke bronnen van het Bargoens die voor een Germaans taalkundige heel wat onderzoek vragen. Werk van mijn hand bevindt zich dan ook meer in de sfeer van Germaanse afleidingen.

Ten slotte zullen in het laatste hoofdstuk de resultaten besproken worden. Deze zullen gebruikt worden om ons een beeld te geven van hoe deze taal in de Voyageurscultuur terechtgekomen is, en welke invloeden er precies gewerkt hebben. Op die manier zal ook getracht worden de ouderdom van de nu levende woorden te bepalen, om zo via het Bargoens deels de geschiedenis der Voyageurs te reconstrueren.

Hoofdstuk 1 : De Voyageurscultuur doorgelicht

1.1 Wie zijn ze?

We kennen allemaal de benaming ‘Zigeuners’¹ voor de nomadische volksstammen met hun typische gelaatstrekken en zwarte haren, die sinds eeuwen met de woonwagen rondtrekken naar alle delen van Europa. Je komt ze, weliswaar eerder sporadisch, al trekkend tegen langs de kant van de weg of op vaste staanplaatsen. Van Dale² kenmerkt ze als ‘lid van het in Europa en een deel van Azië rondtrekkende volk dat een eigen taal en eigen gebruiken en godsdienstige opvattingen heeft’. De term is echter een verzamelnaam voor verschillende trekkende volkeren, voornamelijk uit het oosten komend.

Het opvallendste type uit deze verzameling vormt de Rom-zigeuner, die vanaf het midden van de 19^e eeuw in ons land aankwam. Zij leven sterk nomadisch, spreken als eerste taal Romanes, gevolgd door Frans, en hechten veel belang aan familiale banden. Ze zijn het meest opvallende type door hun kleurrijke gewaden en meest flamboyante verschijning, hoewel ze in aantal het minst zijn. (Kerff 2000:34,36)

Het meest bekend momenteel zijn echter de vrij recent gearriveerde Roma-zigeuners uit Oost-Europa, die zich vooral gevestigd hebben in de driehoek Brussel-Antwerpen-Gent en in de omgeving van Tienen en het Waasland. Hun aantal wordt geschat op zo’n 10000, al is dit door de illegaliteit waarin zij zich vaak bewegen moeilijk te bepalen. Ze beheersen het Nederlands vaak pas als vierde taal, en gecombineerd met hun opvallende mobiliteit zorgt dit ervoor dat het zeer moeilijk is om voor deze mensen sociale voorzieningen uit te bouwen. (Kerff 2000:38). Regelmatig duiken in de media dan ook verhalen op van Roma met sociale problemen binnen onze Vlaamse maatschappij.

Het zijn echter de Manoesj-Zigeuners (ook wel Sinti genoemd) die al sinds de 15^e eeuw in onze contreien verblijven. Ook zij spreken in de eerste plaats Romanes, gevolgd door het Nederlands. Het is vooral met deze groep dat de Voyageurs waar we het hier over zullen hebben enigszins te vergelijken zijn, omdat zij sinds hun ontstaan nauwe banden met hen onderhielden en hun levensstijl gedeeltelijk overnamen. (Kerff 2000:8,38)

---

¹ Ik neem hier de schrijfwijze aan met hoofdletter, zoals die ook bij Moormann te vinden is, om aan te duiden dat het hier om een volk, een nationaliteit gaat. Cfr. infra ‘Joden’ en ‘Joods’

² www.vandale.be, *Van Dale Hedendaags Nederlands*, eindelijk.

Voyageurs zijn echter gewone mensen van bij ons. Kerff (2000:8) beschrijft ze als eenvoudige mensen uit de arbeidersklasse, die in de tweede helft van de negentiende eeuw begonnen aan een zwervend bestaan, in een poging uit een spiraal van armoede te geraken. Ze leefden, net zoals dat bij vele beginnende rondtrekkende volkeren het geval is, in een periode van hongersnoden, schaarste en een slecht draaiende economie, en wilden hieraan ontsnappen door rond te trekken en op die manier zelf in hun levensonderhoud te voorzien. De eerste Voyageurs sliepen dan ook eenvoudigweg in stallen en schuren die ze onderweg op het platteland tegenkwamen. Het is pas later dat ze zelf 'kapkarren' bouwden, eenvoudige karretjes met een dekzeil over, die ze zelf trokken of waar ze enkele honden voor spanden. Nog later kwamen de paarden, en groeiden de kapkarren uit tot woonwagens.

Deze Voyageurs kenden uiteraard hun voorbeeld in de nomadische levenswijze van voornamelijk de Manoesj-Zigeuners. Ze namen elkaars gebruiken gedeeltelijk over, en menghuwelijken waren niet ongewoon. Uit deze mengeling van zigeuner- en Westerse gebruiken is op deze manier een heel eigen subcultuur ontstaan.

Oorspronkelijk waren de Voyageurs dus arme arbeiders van bij ons, maar het rondtrekkende nomadenbestaan zit hen inmiddels zo in het bloed, dat we kunnen spreken van een onafhankelijke groep, die er vaak zeer verschillende levensgewoonten op nahoudt. De huidige Voyageurs mogen dan wel bijna zo goed als allemaal in een huis of stacaravan op vast aangelegde terreinen wonen, het eeuwige trekken, het gevoel vrij te zijn en hun zelfstandige karakter zit hen nog steeds in het bloed.

Hun huidige aantal trachten na te gaan is niet vanzelfsprekend. 'Voyageur' is niet een identiteit die je op eender welk paspoort terugvindt. Velen wonen momenteel ook in huizen, wat van hen opsporen geen sinecure maakt. Bovendien bevinden sommigen zich in zo'n ver gevorderd stadium van integratie in de gesedenteerde maatschappij, dat ze niet weten afstammeling te zijn van Voyageurs, of het ontkennen, beschaamd om een voorouder die van deur tot deur leurde. Hun aantal wordt momenteel geschat op 8000, maar zou dus ook veel hoger kunnen liggen. Ze zijn verspreid over heel Vlaanderen. Naast de Voyageurs zijn er in ons land nog enkele groepen die er een quasi nomadische levenswijze op nahouden. Denken we hier in de eerste plaats maar aan kermisreizigers en circusmensen. Vooral de levenswijze van de 'forains' sluit nauw aan bij die van de Voyageurs, al is dit niet altijd algemeen aanvaard onder de groepen zelf. (Kerff 2000:38-39)

1.2 Wat doen ze?

Zoals gezegd begonnen de eerste Voyageurs volgens Kerff in de tweede helft van de negentiende aan hun nomadische bestaan. Ze trachtten te ontkomen aan de armoede, maar ook al rondtrekkend moet er gegeten worden. Daarom boden hele families hun diensten aan bij de oogst, of bij andere activiteiten die tijdelijke arbeidskrachten vroegen. Dit kon gaan van enkele weken of maanden fabriekswerk tot dienstmeid bij plaatselijk belangrijke figuren. Ook werd er soms meegereisd met foorkramers, op zich een wereld die dichter bij de hunne aansluit en waarbij ze het trekken en vrijere leven niet hoefden te laten.

In de minder mobiele maatschappij van enkele decennia geleden speelden ook verkopers van kleine huishoudartikels of herstellere van huisraad een belangrijke rol, zeker in de dorpen. Zo ontpopten de Voyageurs zich tot leurdere van wat ze op hun weg vonden, maar ook tot stoelenvlechte, bezembinder, ketellapper, parapluhersteller, scharenslijper en dergelijke meer. Ze haalden oud ijzer op, een gewoonte die tot voor kort (of nog steeds) in vele dorpen werd voortgezet, en maakten er iets bruikbaar van. Vaak werd er in één richting gespecialiseerd, maar indien nodig pasten ze zich ook zonder problemen aan: een stoelenvlechter had er geen moeite mee om diezelfde dag bezems te binden. Inventiviteit troef dus om te overleven en hun vrije bestaan te kunnen voortzetten.

Regelmatig gebeurde het natuurlijk ook dat leurgerief moeilijk of niet vindbaar was, en dat mensen hun hulp niet nodig hadden wanneer ze weer eens kwamen aankloppen. Dan moest er, wederom met de nodige inventiviteit, een oplossing gezocht worden om te kunnen blijven eten en trekken. Ook op andere momenten was de verleiding groot om toch iets meer zekerheid in de financiële status te brengen. Het hoeft dus niet verwonderlijk te heten dat sommige van hun praktijken zich op de rand van het legale bevonden.

Ook was het zo dat als er echt geen uitweg was, ze zich wel eens ergens voor een kerk zetten om te bedelen. Hierbij werden ook kinderen ingeschakeld. Voor sommigen was dit niet vanzelfsprekend en een schaamtelijk gebeuren, anderen zagen het gewoon als het verlengde van leuren. (Kerff 2000: 43-59)

Vonden de Voyageurs vroeger werk in het herstellen en verkopen van huisraad, nu is het wel anders. Door de meer gemobiliseerde en gemoderniseerde maatschappij zijn hun bezigheden overbodige beroepen geworden, en moeten ze zich tot ander werk richten. Toch zijn velen ook hier inventief, en vervangen ze de vroegere authentieke handenaarbeit door modernere varianten. Sinds de Oost-Europese grenzen opengegaan zijn is de antiekhandel één

van hun favoriete actieterreinen, evenals de autohandel. Vaak wordt in grote groepen gewerkt om autowrakken te herstellen en te verkopen. Oud ijzer wordt nog steeds opgehaald, vaak in de vorm van auto-onderdelen, en ook scharen en messen worden nog geslepen, maar in plaats van te leuren aan de deur worden nu foldertjes gedrukt. Zo bewaren de Voyageurs toch nog hun eigen levensstijl en vrijheid, al is dit niet voor iedereen weggelegd. Een deel van hen moest ook noodgedwongen werk zoeken in de arbeidersbranche, en dus een job bij de 'boeren' (degenen die niet tot de Voyageurs behoren en door hen zo genoemd worden) uitoefenen. Dit zorgt regelmatig voor problemen, omdat zij deze vaste levensstijl niet gewend zijn, niet graag onder vaste omstandigheden werken, en zeker niet voor een 'boer'. Ook voor de status in de groep is dit zeker niet bevorderlijk. (Kerff 2000: 67-70)

1.3 Een culturele eigenheid

We zagen al dat Voyageurs vrijheid en zelfstandigheid hoog in het vaandel dragen, wat hen wel eens in botsing brengt met de boerenmaatschappij. Onder vaste omstandigheden en erger nog, voor een baas werken, wordt zoveel mogelijk vermeden, omdat het deels hun trots aantast, en ze nog steeds het best hun eigen wetten gehoorzamen. Ze hebben in de loop der jaren dan ook een verschillende levensvisie ontwikkeld en zichzelf een eigen culturele identiteit bezorgd.

Zo beleven zij de begrippen tijd en ruimte bijvoorbeeld helemaal anders. Net als andere nomadische bevolkingsgroepen lijken ze te leven in een eeuwigdurend 'hier en nu', als gevolg van een rondtrekkend bestaan waarin je nooit weet of je je de volgende dag nog op dezelfde plek zult bevinden. Dit brengt met zich mee dat Voyageurs weinig plannen op langere termijn. Schoolgaan, sparen en preventieve gezondheidszorg zijn begrippen die moeilijk met hun levensvisie te verzoenen zijn.

Daarmee in overeenkomst is wel dat zij een enorme flexibiliteit aan de dag leggen. Door de nood om te overleven en hun zelfstandige leven verder te willen zetten, moesten Voyageurs vaak van beroep veranderen en zich aanpassen aan iedere mogelijke situatie. Deze flexibiliteit uit zich ook in hun idee over wonen. Ook al wonen ze tegenwoordig vaak in huizen, ze verhuizen vaak, zowel binnenshuis als van huis naar huis, en blijven de voorkeur geven aan caravans en woonwagens: ze zijn vlot verplaatsbaar, en het geeft je nooit het gevoel je te binden. Natuurlijk brengt dit ook een negatieve connotatie met zich mee:

Voyageurs lijken altijd rusteloos en opgejaagd te zijn, alsof ze eeuwig moeten rondzwerven en nooit rust zullen vinden. (Kerff 2000: 40-41)

Ook in hun sociale omgang verschilt deze bevolkingsgroep van de niet-trekkende. Ze deinzen niet snel voor iets terug en zijn meestal recht voor de raap. Waarschijnlijk is dit een gevolg van het harde leundersbestaan, waarbij een mondig iemand en durfal eerder succes zal oogsten dan een teruggetrokken tegenhanger. Bovendien zijn ze ervan overtuigd dat boeren niet genoeg plezier maken in hun leven. Voyageurs gaan graag in groep op café, waar ze de rest van de gasten overstemmen en vaak ietwat bruut uit de hoek komen. Er heerst een eigen, losse stijl, die zeer opmerkelijk is voor hun feesten of samenkomsten. Zijzelf vinden dit de normaalste zaak van de wereld, en een must voor ieder mens dat graag leeft. (Kerff 2000:128-131)

Dan is er ook hun toch wel speciale band met voornamelijk de Manoesj-Zigeuners. Hoewel ze er heel wat verschillende gebruiken op nahouden, wat kleding, muziek en religie (Voyageurs zijn meestal sterk katholiek gelovend) betreft bijvoorbeeld, hebben beiden ook heel wat van mekaar geleerd en overgenomen. Niet enkel qua beroepsactiviteiten, maar ook wat woonomstandigheden betreft, al zijn het hier voornamelijk de Voyageurs die de woonwagencultuur hebben overgenomen van de Zigeuners. En ook zij zijn gek op overdadig ornament in de woonwagen: van kadertjes tot allerlei beeldjes, vormpjes en bloempjes. Ook een paard voor de wagen spannen is in beide groepen een vaak gezien fenomeen, wat bij beiden tot een enorme paardenliefde geleid heeft. (Kerff 2000:85)

Tenslotte is er hun taalvariant: het Bargoens. Dit is een soort geheimtaal, die de Voyageurs hanteren wanneer ze zich meer in het criminele milieu begeven, of iets willen zeggen dat niet voor boerenoren bestemd is. Het is bovendien een vorm van herkenning onder elkaar. Het Bargoens zal de verdere basis vormen voor deze thesis.

1.4 Voyageurs in de maatschappij

Uit wat al gezegd werd bleek hier en daar duidelijk dat de Voyageurs- en boerenmaatschappij niet altijd met elkaar te rijmen valt. Toch is voor de Voyageurs het contact met de buitenwereld onontkoombaar om te overleven: zij zijn nodig om hun waar aan te verkopen, maar ook om iets bij te bedelen wanneer het diepste dal bereikt is. Hoewel sommige buitenstaanders erg gastvrij kunnen zijn en hen in vroeger tijden al eens wat te eten of een

staanplaats aanboden, zijn de Voyageurs ook vaak voor een gesloten of dichtgeslagen deur komen te staan, of weggejaagd op een vrijliggend stuk land.

Wanneer de nood hoog is, is het voor de Voyageurs vanzelfsprekend om zich op de grenzen van het legale te begeven. Een paar aardappelen rooien op een veld of het in gebruik nemen van 'gevonden' waar, vinden zij logisch, niet illegaal. Maar dat dit door de eigenaars of 'slachtoffers' in kwestie anders ervaren wordt, lijkt ons boeren ook logisch. Vandaar dat zij regelmatig met argwaan bekeken werden, en na verloop van tijd een stigma opgeplakt kregen. Men zag hen nergens graag komen en was hen liefst zo snel mogelijk terug kwijt. Dit heeft ervoor gezorgd dat de Voyageurs zich meer en meer in een relatie van 'wij' en 'zij' gingen zien, en er soms ook niet voor terugdeinsden de boeren een loer te draaien. Dit kon zelfs voor respect in de groep zorgen. Eens de andere kant van een celdeur gezien hebben was verre van een schandelijk gebeuren, integendeel. Het waren dan ook vaak mensen van de politie die het hen moeilijk maakten en daardoor één van de minst graag geziene personen waren. (Kerff 2000: 119-120)

Het feit dat zij dus als 'anders' en beter te vermijden gezien werden, heeft er meer en meer voor gezorgd dat zij zich onder elkaar en in groepen gingen verenigen. Het heeft ertoe geleid dat er een hecht sociaal netwerk ontstond, en ze zich gingen profileren als 'anders', wat hun 'wij'-gevoel alleen nog maar heeft aangescherpt.

Maar in onze moderne maatschappij is het voor de Voyageurs alleen maar moeilijker geworden om te overleven volgens de oude waarden, en vast te houden aan dat 'wij'-gevoel. Het is moeilijk om met hun bezigheden op zelfstandige basis aan de kost te komen, er is leerplicht tot 18 en ook een diploma is steeds belangrijker geworden. En het is nu net schoolgaan en kennis vergaren dat indruist tegen de visie van de Voyageurs. Zij zien dat als een langetermijngebeuren en op die manier zinloos, want men moet flexibel zijn in het leven. Ook staanplaatsen vinden wordt steeds moeilijker. Woonwagenterreinen zijn schaars, en vrije plaatsen in de natuur zijn haast niet meer te vinden. Dit alles leidt ertoe dat Voyageurs van nu altijd maar minder mobiel worden, in huizen of stacaravans moeten gaan wonen, en werk moeten zoeken onder de boeren. Uiteraard wordt hierdoor niet alleen de kracht van hun identiteit naar beneden gehaald, het is bovendien geen sinecure om plots te leven op een manier die ingaat tegen je eigen levenswijze.

Vandaar dat er momenteel heel wat initiatieven lopen, vooral vanuit het Vlaams Centrum Woonwagenwerk, om de Voyageurs meer en meer te integreren in onze maatschappij, maar dit op een manier waarbij ze toch enigszins hun eigenheid kunnen behouden. Er wordt getracht hen zo te benaderen dat ze dat wij-tegenover-zij-gevoel matigen.

Na verloop van tijd zal het dan ook onvermijdelijk zo zijn dat het eens hechte netwerk der Voyageurs in kracht zal afnemen, en ze deels zullen opgaan in de maatschappij. (Kerff 2000:152-154)

Hoofdstuk 2: Een sociolinguïstische benadering

2.1 De Voyageurs als sociaal netwerk en subcultuur

Sociale netwerken vindt men in elke maatschappij. Ze kunnen gezien worden als een web van verbintenissen doorheen de hele maatschappij, waarbij personen met elkaar gelinkt worden. Het is een vast gegeven dat individuen overal persoonlijke communes creëren, die een belangrijk kader vormen voor het oplossen van hun alledaagse problemen. De voorbije decennia zijn dan ook ettelijke studies gewijd aan de werking en vorm van dit spontane en intrigerende gegeven. Coates (1987) beschrijft de verschillende vormen van sociale netwerken als gaande van open en van geringe dichtheid naar gesloten en hecht. Typisch voor een gesloten netwerk is dat alle individuen elkaar kennen, terwijl dat in een open netwerk net niet het geval is. Daar kan iemand behoren tot iemands sociale netwerk, maar hoeft hij daarom niet de andere leden van het sociale netwerk van die persoon kennen.

Leden van een sociaal netwerk kunnen op verschillende manieren gelinkt zijn met elkaar, zowel op werk-, vrijetijdsbesteding- als familieniveau, of slechts op één manier. In dit laatste geval spreken we van een band die uniplex is, terwijl de verschillende verbintenissen het begrip 'multiplex' draagt. Voorbeelden van zo'n gesloten, hecht en multiplex netwerk zijn rurale dorpen, met daartegenover een sterk geïndustrialiseerde (stedelijke) maatschappij als voorbeeld van een open en uniplex netwerk. Relatief dichte en multiplexe netwerken vormen vaak ook normversterkende mechanismen; het kan zijn leden op praktische en symbolische wijze bijstaan, maar er door de dichtheid ook beperkingen voor vormen. Dit alles kan uiteraard ook een weerspiegeling in de taal veroorzaken, een gegeven waar later nog op teruggekomen zal worden bij de bespreking van het Bargoens binnen het sociale netwerk.

Natuurlijk moet er bij het bestuderen van sociale netwerken met meer rekening gehouden worden dan enkel 'dicht' en 'eerder los' en 'multiplex' en 'uniplex'. Zoals reeds gezegd bestaat een sociaal netwerk uit een web vol verbanden. De ene band is echter al sterker dan de andere. Daarom dat de interesse van onderzoekers zich meestal toespitst op banden van de eerste orde, namelijk diegene gevormd met personen waar in directe lijn mee

geïnterageerd wordt. Banden van de tweede orde zijn indirect, en zijn bijvoorbeeld contacten van iemand uit een gesloten netwerk met verschillende personen die niet tot dat netwerk behoren (en ook zelf geen eigen gesloten netwerk vormen). Een eenvoudig voorbeeld hiervan is het contact tussen iemand uit een gesloten netwerk en de dagelijks langskomende postbode. Binnen banden van de eerste orde is het ook belangrijk onderscheid te maken tussen ‘sterke’ en ‘zwakke’ banden, tussen dichte vrienden en kennissen. Milardo (1988)³ onderscheidt dan ook ‘uitwisselingsnetwerken’ van ‘interactieve’ netwerken. De uitwisselingsnetwerken worden gevormd door die dichte vrienden of familie met wie regelmatig interactief wordt omgegaan, maar aan wie ook directe hulp, advies, kritiek en steun gegeven of van ontvangen wordt. Interactieve netwerken zijn diegenen die bestaan uit personen waarmee ook regelmatig wordt omgegaan, eventueel vaak zelfs, maar op wie niet materieel of symbolisch gesteund wordt wanneer nodig. Een winkeleigenaar en zijn klanten hebben bijvoorbeeld zo’n band. Li (1994)⁴ voegt hier nog eens aan toe dat er ook ‘passieve’ banden bestaan, een fenomeen dat vaak bij migranten of mobiele individuen voorkomt. Zij kennen de afwezigheid van regelmatig contact, maar zijn toch van waarde door hun invloed en bron van morele steun. Fysiek afwezige vrienden of familie zijn hier voorbeelden van.

Als we het sociaal netwerk van de Voyageurs binnen deze verschillende vormen willen plaatsen, kunnen we stellen dat dit over het algemeen een gesloten en multiplex netwerk is. Wanneer Voyageurs samen zijn, zullen zij ook samenspannen en zowel hun vrije tijd als beroepsbezigheden grotendeels met elkaar delen. Bovendien wordt er een band van vertrouwen gesmeed, die ervoor zorgt dat men elkaar kent en enkel op elkaar rekt. Ze vormen ook een uitwisselingsnetwerk en geven elkaar dus steun, maar ook kritiek. Het is ook binnen hun netwerk niet altijd rozengeur en maneschijn; er zal al eens met afgunst of nijd naar andere Voyageurs gekeken worden, maar wanneer zij zich moeten profileren tegenover de boerenmaatschappij, zullen zij dat doen als een gesloten en multiplex netwerk. Al is bij hen het fenomeen ‘passieve banden’ uiteraard ook nooit ver weg, zeker niet in vroeger tijden, toen het rondtrekken nog veel actiever gebeurde dan nu. Het kon zijn dat je een familie tegenkwam en er een band mee opbouwde, om ze dan weer achter te laten en misschien pas veel later weer te zien. Maar er was altijd de gedachte dat er andere Voyageurs waren die hetzelfde lot ondergingen als hen dat een bron van steun vormde.

---

³ Milardo, Robert M., *Families and social networks*, Newbury Park, California, 1988.

⁴ Ma Li-Hua, *La démographie en Chine: les phénomènes socio-culturels économiques et politiques*, Antwerpen 1994.

Voyageurs sluiten bovendien perfect aan bij wat door Taylor (2001) als ‘subcultuur’ gedefinieerd wordt. Hij omschrijft het begrip als iets dat refereert naar de verschillende normen, waarden en levenswijzen van een groep die apart van andere groepen en het grotere culturele en normatieve systeem waarvan het deel is, geplaatst moet worden. Hoewel een subcultuur via een deel van de waarden en sociale instituties aansluit bij de bredere gemeenschap, wordt het toch gekenmerkt door een paar opvallende componenten en nadrukken, die zowel ideologisch als fysiek of materieel kunnen zijn en verschillen van die van de brede maatschappij. Aan het ene uiteinde kunnen subculturen dus slechts enkele elementen gemeen hebben met de nationale cultuur, terwijl er aan de andere kant subculturen zijn die zeer weinig echt distinctieve kenmerken hebben, maar enkel wat variabele levensvisies.

De Voyageurs hebben in de loop van hun bestaan een evolutie doorgemaakt op deze lijn. Oorspronkelijk waren zij arbeiders met eenzelfde cultuur als de rest van de maatschappij, enkel met dit verschil dat zij nu andere huisvesting en ietwat andere beroepsbezigheden kenden. Het is slechts na verloop dat zij zijn uitgegroeid tot een subcultuur met meer ‘eigen’ kenmerken. Ze vonden geen aansluiting meer bij het regelmatig en gestuurde leven van degenen die zij boeren noemden, en er ontstond deels een eigen ideologie, ook door invloed van bijvoorbeeld de (Manoesj-)Zigeuners. Maar wat andere elementen betreft, bijvoorbeeld de eetcultuur en vaak ook de meer algemeen heersende mentaliteit, blijven zij wel beïnvloed door de Belgische cultuur.

Taylor merkt verder op dat de ene subcultuur al scherper is afgelijnd dan de andere. Sommigen zijn hecht gevormd, met duidelijke interesses en nadrukken, die van de leden voortdurende aandacht voor de zaak en een hoge emotionele betrokkenheid vragen. Zo zien we bijvoorbeeld dat etnische subculturen meestal versterkt en onderhouden worden door gewoonten, taal, en een netwerk van organisaties en informele relaties die de bron vormen voor groepsidentiteit en –solidariteit. Een voorbeeld hiervan is de Joodse maatschappij in Antwerpen, die door eigen geloofsgebouwen, eigen scholen, het wonen in een zelfde buurt en andere factoren een hechte groep blijven vormen. Andere subculturen zijn lossier van aard, zonder duidelijke structuur of samenhangende identiteit, en slechts een geringe overeenkomst wat subculturele normen betreft, zoals bijvoorbeeld jeugdige subculturen (hoewel zij vaak specifieke ideologieën en gedragingen hebben die verschillen van kinderen en volwassenen).

Voor sommige subculturen, voegt Taylor eraan toe, is het zo dat hun banden enkel onder bepaalde omstandigheden in de kijker komen te staan, bijvoorbeeld wanneer hun interesses of identiteit rechtstreeks in gevaar komen, of onder spanning komen te staan. Vaak

zijn het ook stigmatiserende reacties uit de bredere maatschappij die ervoor zorgen dat de banden van de subcultuur aangescherpt worden, en ze gebruiken om zich af te zetten van de dominante cultuur. Ook hier is het wel zo dat niet elk lid van de subcultuur in dezelfde mate betrokkenheid vertoont.

Het is ook in deze laatste categorie dat we de huidige en ook vroegere Voyageurs kunnen plaatsen. Zij trokken rond, vaak in hele families ook, maar waren op vele plaatsen niet graag gezien. Dit leidde ertoe dat wanneer zij dan wel families met dezelfde levenswijze en ideeën tegenkwamen, ze een band van vertrouwen en verbondenheid voelden, ook al waren zij eerder niet betrokken met elkaar. Ze konden praten over hun interesses, beroepskennis uitwisselen en ervaringen uitwisselen over het harde leven met de boeren. Dit is dus een mooi voorbeeld van een gestigmatiseerde subcultuur waarbij het eenheidsgevoel wordt aangewakkerd.

Over het ontstaan van subculturen bestaan verschillende theorieën, die kunnen verschillen naargelang de aard van de subcultuur zelf. Zo zijn er die ontstaan door etniciteit, of door veelvuldig contact met mensen van dezelfde leeftijd, geslacht, klasse, of met hetzelfde beroep of interessevlak. Maar in het geval van de Voyageurs is er een andere ontstaanshypothese voorhanden. Er wordt verondersteld dat sommige subculturen ontstaan uit discrepantie of discontinuïteit tussen cultureel voorgeschreven doelen en geïnstitutionaliseerde en gelegitimeerde middelen om deze te bereiken. Dit zorgt ervoor dat heel wat individuen een sociale status in de maatschappij bezitten waarmee zij niet of amper in staat zijn die doelen te bereiken. Hiermee wordt bedoeld dat wat een volk als een ideale levenswijze ziet, niet altijd bereikbaar is door maatschappelijke of eventueel financiële beperkingen. Daardoor zullen zij uiteraard ook minder toegewijd zijn aan deze voorgeschreven middelen, of ze zelfs verwerpen, waardoor ze een afwijkende houding gaan aannemen om toch hun doelen te kunnen bereiken. Hiermee kan bijvoorbeeld delinquentie verklaard worden bij jongeren uit de werkende klasse die graag doelen van de middenklasse zouden bereiken. Er worden hen kansen afgenomen door hun sociale inadequaatheid, en dus trachten ze via de delinquentie status en macht te bereiken.

Maar ook de subcultuur van de Voyageurs kan met deze theorie verklaard worden. Hun ontstaan vond, zoals reeds vermeld, plaats rond het midden van de negentiende eeuw, in een periode van hongersnoden en weinig kansen voor de arbeidersklasse. Daarom besloot een deel van deze armoelijdende werkende klasse uit frustratie te vluchten uit zijn bestaan, omdat met de middelen die zij aangereikt kregen, het niet mogelijk was een leefbaar en zelfstandig

bestaan op te bouwen. Daarom kozen zij voor het afwijkende Voyageursbestaan, waarbij zij uit protest tegen de toenmalige maatschappij trachtten een eigen leven op te bouwen. Hetgeen waarvan zij moesten leven hing nu niet langer af van grote bazen of het draaien van de economie, maar zij waren nu hun eigen baas en leefden enkel van het zelfstandige werk dat zij uitvoerden. Zo hebben zij zich enigszins teruggetrokken uit de slecht draaiende maatschappij van toen, om met eigen middelen hun doel te bereiken. Of dit een betere oplossing was valt niet te beoordelen: rijker zijn ze er allerminst van geworden, hun vooropgestelde doelen werden misschien niet bereikt, maar wel leidden ze een zelfstandig leven en lieten ze hun doen en laten niet langer door anderen bepalen.

2.2 Bargoens: taal der Voyageurs

2.2.1. Kenmerken van het Bargoens

Zoals reeds eerder vermeld hebben De Voyageurs een eigen taalvorm, die weliswaar al veel langer in marginale milieus bestaat en in verschillende varianten optreedt: het Bargoens. De rest van deze thesis zal dan ook gewijd worden aan het bestuderen van dit Bargoens in al zijn vormen, om zo het Bargoens van de Voyageurs nader te kunnen verklaren.

Moormann (2002:68) definieert het Bargoens als volgt:

Bargoens is:

- a* een geheimtaal;
- b* gesproken door zwervers in woonwagens, venters en personen welke tot deze groepen behoord hebben
- c* speciaal gekleurd door de streektaal van de sprekers;
- d* te verdelen in vier grote groepen op grond van verschillen;
- e* welke verschillen vooral ontstaan door de ontleningen aan vreemde talen: Frans, Zigeuners, Joods, en
- f* door het gebruik van het afleidingssuffix (*-erik*).

Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*⁵ (WNT) verklaart het als volgt:

---

⁵ Vries, de M. e.a., *Woordenboek der Nederlandsche taal*, Brussel 1882-1998.

Bargoensch, ook *Borgoensch*, b.nw. meest zelfstandig gebruikt, t.w. als naam voor de taal van vagebonden, dieven enz. inzonderheid in België. De vorm *borgoensch*, met *o* in de eerste lettergreep, zal ten deele verklaard moeten worden uit verwarring met het welbekende woord *borgoensch*, Bourgondisch (Dl. III, Kol. 565).

En geeft het de volgende etymologie mee:

Fr. *baragouin* misschien tot de familie: Sic. *baraguna*, Sp. *barahunda*. Deze volgens Caix (*Studi*, p.76) van *baruch* + volgende uitdr. uit Joodsche gebeden. Via het lawaai in die Jodenkerk en 't onverstaanbare zou *baragouin* de bet. gekregen hebben: 'onverstaanbare taal, boeventaal', in welke opvatting fr. *baragouin* en ndl. *bargoensch* worden gebruikt.

Van Dale⁶ volgt de meest waarschijnlijke etymologische verklaring van het WNT:

bargoens [geheimtaal van dieven] van de vele pogingen tot verklaring lijkt het meest waarschijnlijk <fr. *baragouin* [onbegrijpelijke taal], uit het (voor andere Fransen niet verstaanbare) **bretons** *bara gwin* [brood, wijn].

Van Dale *Hedendaags Nederlands*⁷ geeft volgende beschrijving:

Bar·goens¹ (het ~)

1 geheimtaal van onderwereldfiguren e.d. => *argot*, *boeventaal*, *dieventaal*

Opvallend is hier dat bij verschillende beschrijvingen, zoals ook hier in het eindelijk hedendaags woordenboek, het Bargoens snel gelijkgesteld wordt met een dieventaal. Het Bargoens is echter een geheimtaal, wat toch in wezen verschilt met dieventaal. Kenmerkend voor geheimtalen is dat er bewust voor gezorgd wordt dat een deel van de taal onbegrijpbaar is voor derden, en sommige woorden dus vervangen worden door synoniemen, homoniemen, metaforen, woorden met een speciale uitgang, enzoverder. Bij gevolg onderscheiden we twee elementen in de taal. Bij het Bargoens worden die gekarakteriseerd als zijnde de moedertaal van de spreker, meestal het dialect van de streek waarin hij leeft, en het

⁶ Van Dale, *Etymologisch woordenboek, de herkomst van onze woorden*, Utrecht/Antwerpen 1989.

⁷ www.vandale.be

geheimtaalelement, dat bepaald wordt door sociale omstandigheden. Dat tweede element, het geheime deel, is wel nooit erg uitgebreid. Voor het Bargoens is door Moormann vastgesteld dat kennis van 300 Bargoenswoorden bij een spreker al heel zeldzaam is.

Het eerste element, de streektaal, zorgt voor het klanksysteem van de geheimtaalwoorden in kwestie. Het zijn de sociale omstandigheden, zoals beroepsbezigdheden of bepaalde sociale verhoudingen met buitenstaanders, die een invloed hebben op de soort woorden die gebruikt worden. Het is ook op dit tweede punt dat het onderscheid tussen Bargoens en dieventaal berust: dieventaal heeft een nog meer specifiek gemaakte woordenschat, omdat het veel meer dan het Bargoens verschillende synoniemen heeft voor woorden uit het milieu. Denken we maar aan woorden voor *stelen*, woorden voor werktuigen die daarbij gehanteerd worden, een sterkere prostitutie-inslag, enzoverder.

Vanuit taalkundig en syntactisch oogpunt bekeken kunnen we volgens Teirlinck⁸ stellen dat Bargoens onze gewone gesproken taal is, met enkel dit verschil dat de meeste naamwoorden, werkwoorden, hoedanigheidswoorden, alsook enkele kleine woordjes, door andere, bijzondere termen vervangen zijn. Toch moeten we hier opmerken dat Teirlinck het te ruim uitdrukt: slechts een beperkt aantal woorden wordt vervangen, en wat nog veel belangrijker is, is dat een geheimtaalwoord enkel gebruikt wordt als het begrip, door dat woord uitgedrukt, ‘taboe’ is. Een voorbeeld: ‘hooi’ is *kortjan* in de uitdrukking *kortjan schoeppen*, ‘hooi stelen’, maar in alle andere gevallen wordt gewoon ‘hooi’ gebruikt. Context is in dit geval dus zeer belangrijk: in sommige contexten wordt een Bargoense variant helemaal niet gebruikt, in andere gevallen is afhankelijk van de context welk woord precies gebruikt zal worden. Door dit precieze afwegen van het waar en wanneer het Bargoens wordt ingeschakeld, gebeurt het dan ook maar zelden dat zo’n geheimtaalwoord ook werkelijk opgemerkt wordt. Omdat slechts één cruciaal woord vervangen wordt, lijkt het, wanneer men er niet op ingesteld is, alsof men de persoon in kwestie gewoon niet verstaat, omdat hij onduidelijk praat.

Wie veel Bargoens spreekt, zal na verloop van tijd wel in z’n gewone gesprekken ook geheimtaalwoorden gebruiken. Deze woorden raken dan ook makkelijker algemeen bekend. Toch moet men bij het beoordelen van deze Bargoense woorden, en het opstellen van lijsten ervan, het geheimtaalelement goed in het oog blijven houden. Een lijst woorden geeft een onvolmaakt beeld, want de verschillende woorden blijven enkel in sommige contexten passen.

---

⁸ Teirlinck, I., *Woordenboek van Bargoens (dieventaal)*, Roeselare 1886

2.2.2. Verschillende vormen Bargoens

Dat het Bargoens geen duidelijke eenheid vormt, werd al eerder gesuggereerd. Bargoens is de taal van de Voyageurs, maar bestaat al veel langer in de lagere milieus in zowel Nederland als België, en is door zijn verspreiding en mondelinge karakter verschillend uitgegroeid, al zijn er uiteraard ook de opvallende gelijkenissen. Als we al het beschikbare materiaal bekijken, kunnen we dit volgens Moormann opdelen in 4 groepen, voortgaand op de noord-zuidscheiding: het zuidelijk Bargoens met een oostelijk en westelijk deel, en het noordelijk Bargoens met op zijn beurt een oostelijk en westelijk deel.

Het zuidwestelijk Bargoens omvat in België West- en Oost-Vlaanderen en Antwerpen, en in Nederland Brabant, in het oosten tot de Peel en in het noorden tot de grote rivieren (bevat o.a. Tilburg), en is dus in hoofdzaak het Bargoens dat door de Voyageurs gesproken wordt. Eventueel wordt dit Bargoens van de Voyageurs doorspekt met elementen uit het zuidoostelijk Bargoens, dat in België in de Kempen gesproken wordt. Voyageurs kozen immers voornamelijk Vlaanderen en het zuiden van Nederland als hun werkterrein. In Nederland vinden we dit zuidoostelijk Bargoens nog tot het gebied ten oosten van de Peel en in Limburg, gaande tot Nijmegen. Het noordwestelijk Bargoens omvat Noord- en Zuid-Holland en West-Utrecht. Het is dit soort Bargoens waaronder ook de geheimtaal van de grote steden algemeen gezien valt. Het noordoostelijk Bargoens is dat van Achterhoek, Oost-Veluwe, Overijssel, Drenthe, Groningen en Friesland. (Moormann 2002:58).

De verschillende soorten Bargoens kennen telkens iets andere woorden door de invloed van Joodse taal, Zigeunertaal en het Frans, invloeden die we onder 2.2.4. uitgebreider zullen bespreken. Bij het zuidwestelijk Bargoens bijvoorbeeld is het aantal Joodse woorden gering, bepaalt het aantal Zigeunerwoorden zich tot de oudste (cfr. infra), en is de invloed van het Frans groter dan in alle andere groepen. Bovendien wordt de groep gekenmerkt door de uitgang *-erik*. Zo heeft elke vorm Bargoens zijn eigen specifieke kenmerken. Het zuidoostelijk Bargoens verschilt vooral qua woordenschat sterk van het zuidwestelijk gedeelte en kent iets meer Joodse woorden, maar het is vooral het noorden dat gekenmerkt wordt door een sterke Joodse inslag en een zeer geringe Franse invloed, hierdoor gescheiden van het zuiden. Bovendien werkt ook dialectische kleuring mee aan de verschillen, al is het geen voldoende grond om de groepen te onderscheiden.

De onderverdelingen van Moormann zijn echter een persoonlijke keuze. Dat het Bargoens met al zijn onderlinge verschillen moeilijk onder één noemer te vatten is, is al

gebleken. Van Ginneken plaatst het in zijn *Handboek der Nederlandsche taal II* (1913-1914) echter onder andere verdelingen dan Moormann. Om te beginnen noemt hij ‘kramerslatijn’ als synoniem voor Bargoens, een dubieuze benaming als we zien dat Moormann het onderscheid Bargoens – kramertaal, de taal van rondtrekkende kooplieden (cfr. infra) maakt. Van Ginneken associeert het kramerslatijn echter ook wel met oneerlijke en bijgevolg oneervolle ambachten, en rekent ook de dieven onder deze categorie. Hiermee geeft Van Ginneken dus wel aan het kramerslatijn deels binnen dezelfde groep te plaatsen als het Bargoens van Moormann (zij het met een andere benaming), al zou Moormann Bargoens nooit gelijkstellen aan dieventaal (cfr. infra 2.2.3). Hij maakt volgende onderverdelingen: allereerst het Vlaams Bargoens, dat in Zele gesproken wordt in twee gehuchten uitsluitend bestaande uit wevers van zeer grof linnen en reizende kooplieden, en ook in Roeselare zijn vertakkingen kent. Het stemt deels overeen met het zuidwestelijk Bargoens van Moormann, zij het dat in dit geval Nederland buiten beschouwing blijft. Vervolgens spreekt hij van het Kempens en Limburgs Bargoens, gesproken door een gilde van marskramers die Teuten genoemd worden. Deze taal rekent Moormann bij de kramertalen (cfr. infra 2.2.3).

De derde onderverdeling die Van Ginneken maakt is die van het Rijnlands Bargoens, gesproken door zowat heel Breyell, een dorp ten oosten van Venlo. Het is een plaatselijke geheimtaal, door Moormann eveneens bij de kramertalen gerekend, die ‘Henese Flik (of Fleck)’ heet. Kluge (1901) noemt dit een kramertaal, en wel de belangrijkste.

Vierde is het Westfaals Bargoens, dat in verschillende welvarende dorpen gesproken wordt en waarvan Mettingen het centrum vormt. De inwoners zijn op dat moment allesbehalve marskramers meer, maar noemen hun dialect nog wel *Bargoensj*, *Hoempes(j)* of *Tjöttensprache*. Deze taal is degene die Kluge onder zuiver Bargoens verstaat, Moormann noemt het echter ook een kramertaal.

Tot slot is er het Bargoens van de Eifel, dat vooral gesproken wordt in en om Speicher, maar stilaan lijkt uit te sterven. Het wordt ook Jenisch genoemd, wat lijkt aan te sluiten bij de Duitse geheimtaal, Rotwelsch of Jenische Sprache genoemd. (Van Ginneken 1913-1914:103-122)

Duidelijk is dat van Ginneken zich voornamelijk concentreert op de geheimtalen die gesproken worden in België en omstreken en meer richting Duitse taalgebied kijkt, Nederland wordt zo goed als buiten beschouwing gelaten. Gezien de datum van uitgave van zijn *Handboek der Nederlandsche Taal* (1914) is dit niet zo verwonderlijk: Moormanns baanbrekende werk in Nederland was toen volop aan de gang, en had deels nog niet plaatsgevonden. Van Ginneken maakt dan ook wel melding van deze tekortkoming: ‘de

Noord-Nederlandse zogenaamde heidenkolonies zou men ook eens moeten onderzoeken'. Want dat het Bargoens daar leeft, is ook al bij hem bekend: 'ook de Noord-Nederlandsche dieventaal leeft en bloeit nog volop. Dat zien wij uit het boekje van Köster Henke uit 1907⁹, dat toch zeker circa 2200 woorden en uitdrukkingen behandelt, die alle in de laatste jaren door de politie uit den mond der boeven zijn opgeschreven. En dat deze taal de rechtstreekse afstammeling is der oudere Nederlandse dieventaal, gelijk Teirlinck die uit de bronnen der 17^e en 18^e eeuw, en Kluge zelfs uit die der 15^e en 16^e eeuw heeft opgedolven, kan ieder zien die deze drie boeken met enige aandacht naslaat'. (Van Ginneken 1913-1914:123) Van Ginneken lijkt hier dus deze Noord-Nederlandse geheimtaal niet meteen bij (zijn onderverdelingen van) het Bargoens te rekenen, terwijl Moormann zich net op dit gebied zal toespitsen.

Vervolgens maakt van Ginneken net als Moormann gewag van de anderstalige invloeden die het Bargoens hebben aangedaan, in belangrijke mate het Joods (Jiddisch) en het Zigeuners. Deze invloeden zullen zoals reeds eerder vermeld uitvoeriger besproken worden in 2.2.4.

2.2.3. Het Bargoens geplaatst tegenover omliggende geheimtalen

Hoewel het Bargoens een belangrijke plaats inneemt in de geheimtalen die in onze contreien leven, is het niet de enige. Geheimtaal in al zijn vormen is een begrip dat bijna zo oud is als de mensheid zelf: vanaf het ontstaan van de mens en zijn communicatieve omgang met anderen ontstond al gauw de nood om sommige woorden of uitingen te camoufleren voor derden. Dit kan zowel in beroepsmilieus, in ontwikkelde subculturen die zich willen onderscheiden van de dominante cultuur, als in de lagere milieus, waar zich wel eens praktijken op de rand van het legale voordoen. Vaak wordt hiervoor een vreemde of zeer gespecialiseerde taal (ook jargon genoemd, denken we maar aan bijvoorbeeld dokterstaal) gebruikt. Wanneer deze vreemde taal echter te gekend wordt, of wanneer delen van het volk geen notie hebben van een taal die hen kan dienen om zichzelf onverstaanbaar uit te drukken, wordt er een eigen taal gevormd, vaak gebaseerd op een bestaande taal. Het Bargoens is één van deze, en waarschijnlijk de bekendste, maar staat in zijn omgeving niet alleen. Naast de vele kleine geheimtalen die lokaal gebruikt worden en deze lokaliteit vaak niet overstijgen,

---

⁹ *De Boeventaal./ Zakwoordenboekje / van het / Bargoensch, / of / De taal van de jongens van de vlakte,/ in woorden en zinnen alphabetisch gerangschikt./ Met een voorwoord van W.L.H. KÖSTER HENKE. Schaafsma&Brouwer – Dockum, 1906. (cfr.infra 4.3.1)*

onderscheidt Moormann naast het Bargoens vier groepen die ermee in verband staan. In andere bronnen, zoals die van van Ginneken, zien we echter iets andere onderverdelingen, of zien we dat twee soorten geheimtaal samensmelten daar waar Moormann een verschil optekent. Algemeen gezien vallen er echter wel nuanceringen aan te brengen binnen de grote groep geheimtaal, en dit zullen we hier even illustreren.

Allereerst is er volgens Moormann de dieventaal, waarmee het Bargoens wel eens gelijkgesteld wordt. Toch zijn beide duidelijk van elkaar te onderscheiden. Bargoens is in de eerste plaats de taal van de woonwagenbewoners, dewelke echter geen dieven zijn. Dit wordt ook weerspiegeld in hun taal. Dieventaal situeert zich meestal in stedelijke milieus, terwijl Bargoens meer algemeen verspreid is en vaak eerder een ruraal karakter heeft. Toch is er contact tussen beiden: dieven geraken op de dool en beginnen te zwerven, of ruraal levende Bargoenssprekers bouwen een stedelijk leven op, waarbij ze door beperkte middelen in contact komen met de lagere milieus. Dit verklaart ook waarom een deel van de woordenschat dezelfde is. Maar het verschil is duidelijk: dieventaal bezit veel meer woorden die betrekking hebben op stelen, prostitutie en al wat hier verband mee houdt, en is dus niet hetzelfde dan Bargoens. (Moormann 2002:68-69). Wat we hierboven al zagen is dat van Ginneken Bargoens wel eerder gelijkstelt met dieventaal, wat gezien de eerder kleine nuances niet echt verwonderlijk is. Beide vormen van geheimtaal vertrekken immers wel van dezelfde stam.

Verder kennen we jargon. Ik noemde het al als taal van bepaalde beroepsmilieus, zoals dat van de dokters, soldaten en dergelijke meer. Moormann noemt het als de taal van paarden- en veehandelaars op de markt. Vaak is dit een rijkere klasse, niet weinig bestaande uit Joden, waardoor het jargon vooral veel Joodse elementen bevat en dus qua woordenschat ook duidelijk verschilt van het Bargoens, al is ook dit een reizend handelsmilieu en vinden we ook hier Bargoense woorden terug. (Moormann 2002:83-84)

Zo is het ook met kramertaal. Het werd gevormd uit Bargoens en dialectwoorden, en tot +- 1900 gesproken door reizende kooplieden in onder andere de Kempen, die nu vaak tot welstellende kringen behoren. Alleen al op dit vlak onderscheiden ze zich van het algemene Bargoens, ook al is hun taal hiervan afgeleid. Toch bracht hun status hen ertoe de basis aan te vullen met een nieuwe groep 'geleerde' woorden, waardoor hen een apart statuut toebehoort. Bovendien is de Joodse invloed in deze groep nihil. (Moormann 2002:98)

Ten slotte zijn er de lettertalen, misschien wel de oudste vorm van geheimtaal. Het zijn artificieel gevormde talen door bepaalde groepen in de maatschappij, vaak van jeugdige oorsprong. Ze voegen telkens een bepaalde uitgang toe aan een woord, of veranderen een wederkerend element in een ander, waardoor de woorden grotendeels onverstaanbaar worden.

Met dit procédé moet ook rekening gehouden bij het onderzoeken van geheimtalen, want delen ervan kunnen een zelfstandig leven gaan leiden en zijn dan vaak moeilijk terug tot de bron te herleiden. (cfr. infra) (Moormann 2002:111)

Maar niet enkel het Nederlandse taalgebied kent zijn geheimtalen. Ook in de naburige landen vinden we hetzelfde fenomeen terug. Vooral belangrijk hier zijn het Duitse Rotwelsch, dat delen van ons Bargoens gemeen heeft, en het Franse Argot, dat zo goed als geen invloed heeft gehad op ons Bargoens, maar wel zijn waarde heeft voor de mysterieuze studie der geheimtalen, juist omdat het in het Franse taalgebied uitgebreid besproken en onderzocht is.

Het Duitse Rotwelsch houdt zoals eerder gezegd ongetwijfeld verband met het Bargoens. Verder onderzoek in deze thesis zal meer trachten te vertellen over de mate waarin. Wat wel vaststaat, is dat de eerste bronnen van het Rotwelsch van heel wat vroeger dateren dan die van het Bargoens: reeds in 1250 was er sprake van een soort Rotwelsch, terwijl bij ons de eerste echte bron verschijnt in 1547 in de vorm van het Nederlandse *Liber Vagatorum*, niet toevallig vertaald uit het Duits (cfr. infra). Hoewel de Nederlandse uitgave later een vrij zelfstandig werk zal blijken, krijgen we deels dezelfde woordenschat in de werken. Een verband tussen beide geheimtaalvarianten is duidelijk.

Het Argot daarentegen, geheimtaal van de Parijse buitenwijken en gevormd uit een Romaanse taal, kent zo goed als geen overeenkomsten met het Bargoens wat woordenschat betreft, wat misschien verbazend kan heten, maar niet zo verbazend is als we weten dat een stad als Parijs, waar bovendien een vreemde taal werd gesproken, niet aantrekkelijk was voor woonwagenbewoners. Toch lijkt het zinvol hier iets meer te zeggen over het Argot, om het te kunnen vergelijken met het Bargoens, maar ook om een ruimer inzicht te krijgen in de verschillende werkingen van geheimtaal.

Valkhoff (1933) merkt op dat ook het Argot enkel in zijn woordenschat verschilt van het algemeen beschaafd, en fonetische verschillen zijn terug te brengen op dialectkleuring, zoals dat ook in het Bargoens het geval is. Ook de woordvorming verloopt gelijkaardig, zij het uit totaal verschillende bronnen. Hoewel Argot ook veel meer dieventaalelementen kent, verschillen beiden dus fundamenteel gezien niet erg veel. Sociaal en psychologisch zijn beiden vergelijkbaar. Toch zien we wel verschillen. Terwijl ons Bargoens een vrij conservatief karakter heeft, het vertoont doorheen de eeuwen steeds gelijkenissen, gedraagt het Argot zich omwille van sociale en politieke omstandigheden eerder synchroon. Doordat het Argot oorspronkelijk een taal was van roversbendes, die doorheen de geschiedenis systematisch werden uitgeroeid door de Franse regering, kreeg het niet de kans uit te groeien.

Met de roversbendes werd telkens opnieuw het Argot uitgeroeid, en ontstond een bijna totaal nieuwe vorm. Nu roversbendes tot het verleden behoren en het de taal is van de Parijse lagere milieus, kunnen we aannemen dat het wel reeds enige tijd stabiel gebleven is.

Bovendien is het Argot volgens Valkhoff een taal van een uitgebreide groep die in een kosmopolitische stad onder elkaar een bont milieu vormt van avonturiers, boeven, vergane glories en vreemdelingen, allen op zoek naar affect. Hoewel Valkhoff het hier erg extreem schetst, uit zich dit toch enigszins taalkundig, en wel in een zeer rijke synoniemvorming, beeldende taal en ironische uitdrukkingen die de sprankelende volkshumor weergeven. Dit in tegenstelling tot het Bargoens, dat in de eerste plaats nog altijd de taal is van de eerder 'brave' woonwagenbewoners en handelaars, die over het algemeen verspreid leven. Deze geringere uitgebreidheid, het minder kosmopolitische karakter, uit zich dan ook in een minder tot de verbeelding sprekende woordenschat.

Wel kent het Bargoens meer vreemde invloeden, zoals Jiddisch en Zigeuners, terwijl het Argot dit niet kent. Toch kunnen we algemeen besluiten dat het Bargoens, door zijn minder aansprekende karakter, ook minder geliefd is bij de hogere klasse en geliefden, en daarom slechts weinig onderzocht is, wat cultureel gezien een jammerlijke zaak is. Het Argot daarentegen is door zijn meer romantische aard een geliefkoosd studie-object geworden van heel wat Franse en buitenlandse geleerden.

Deze vergelijking met andere geheimtalen heeft ons een vollediger beeld gegeven van waar het Bargoens nu precies voor staat. Om zijn culturele geschiedenis iets preciezer te maken, zullen we nu bekijken hoe anderstalige invloeden precies in het Bargoens zijn kunnen opduiken.

2.2.4. Anderstalige invloeden sociologisch doorgelicht

Alvorens tot een etymologische en taalkundige analyse van het huidige Bargoens over te gaan, is het raadzaam om enkele anderstalige invloeden historisch en sociologisch te benaderen. De aard van invloeden die gewerkt hebben op het Bargoens bekijken, kan ons leiden tot een meer klare kijk op het verweven taalweb dat deze geheimtaal vormt.

De talige invloeden op het Bargoens die we hier zullen bespreken, zijn terug te vinden in zowat ieder werk over het Bargoens, zo onder andere bij Moormann en Van Ginneken. Het betreft grenstalen, of talen die algemeen gekend zijn als hebbende een invloed op het Rotwelsch en het Bargoens, zoals het Jiddisch en het Zigeuners. Uiteraard hebben de auteurs

van werken over het Bargoens vaak niet recent aan veldwerk gedaan. We kunnen dus ook niet rechtstreeks concluderen dat de invloeden die hier besproken worden nog steeds gelden en/of de enige zijn. Dit zal dan ook verder moeten blijken uit het verdere verloop van deze thesis.

2.2.4.1 Frans als grenstaal

Moormann beschrijft een geringe invloed van het Frans op de geheimtaal. Inderdaad een opvallend gegeven is dat wanneer we het Franse Argot bekijken (cfr. supra), dit zo goed als geen taalkundige of etymologische overeenkomsten met het Bargoens vertoont. Een mogelijke oorzaak is dat Argot voornamelijk in Parijs en zijn buitenwijken werkt, terwijl Bargoenssprekenden doorheen België en Nederland deze grootstad algemeen gezien niet aandeden. Een minimale kennis van het Frans hield hen waarschijnlijk weg van het Parijse stadsleven.

Toch kent voornamelijk het zuidelijke Bargoens wel een Franse invloed. In de grensgebieden leent het Frans zich wel als taalbron. Zowel in het meer algemeen Nederlands als in de volkstaal en het Bargoens kent het zijn inwerkingen. Het sterkst beïnvloed is, als West-Vlaamse grensstad, het Bargoens van Roeselare (1890) (cfr. infra 4.3.1), maar ook andere zuidelijke lijsten kennen een Franse inslag, die volgens Moormann rond de 12% ligt. Gezien de Franstalige overheersing in de 19^e eeuw, lijkt dit niet moeilijk te begrijpen. Hoe noordelijker men het Bargoens gaat bekijken, hoe minder Franse afgeleiden men ook zal ontdekken. (Moormann 2002:47-50)

2.2.4.2 Duitse en Engelse grenstaal

Wat het Duits betreft, stelt Moormann dat ook hier de invloed op het Bargoens gering is. Een enkele ontlening schrijft hij toe aan het Jiddisch, dat zowel Joodse als Duitse elementen bevat. Andere enkelingen zijn overgenomen uit het grensdialect. Of de Duitse invloed inderdaad zo kleinschalig is, durf ik te betwijfelen. Overeenkomsten met het Rotwelsch, de Duitse geheimtaal, en andere varianten van het Duits (Hoogduits, Nederhoogduits, Oudhoogduits) komen meer dan eens terug. Hoewel het Duits tot de Germaanse talen gerekend wordt en dus sowieso overeenkomsten zal vertonen met het Nederlands en woorden die van daaruit in het Bargoens verzeild zijn, lijkt contact met sprekers van het Rotwelsch groter dan bij Moormann besproken. Voor een verdere bespreking zie hoofdstuk 5.

Voor het Engels zien we dat een enkel Engels woord in de Amsterdamse geheimtaal beland is. Deze invloed is echter verwaarloosbaar. Opvallend is ook dat heden ten dage, in een maatschappij waar het Engels grote delen van het Nederlands overneemt, het Bargoens niet lijkt te volgen in deze tendens. Mogelijk wordt aan de authenticiteit van het Bargoens gevoelsmatig niet geraakt door de nu nog Bargoenssprekenden, die weliswaar wel nog nieuwe woorden in hun taal opnemen. (Moormann 2002:50-51)

2.2.4.3 Het Jiddisch als taal van de Joden in de Lage Landen

Joden hebben doorheen hun geschiedenis heel wat omzwervingen en volksverhuizingen gekend, niet vaak onder invloed van vervolgingen. Wanneer een volk op politiek, economisch of sociaal vlak op de dool raakte en een zondebok gevonden moest worden, waren dat niet zelden de Joden. Zo geschiedde het ook dat de sefardim, een rijke elite van Spaanse en Portugese Joden, rond 1600 in onze contreien arriveerde nadat ze in hun land van herkomst niet langer gewenst waren. In Nederland werden zij echter met open armen ontvangen, omdat men in hen een mogelijkheid tot bloeiende economie zag. Vooral het vrije Noord-Nederland was een toegangsoord voor de sefardim, die de in België en meer zuidelijke regionen heersende Spaanse overheersing wilden ontvluchten.

Deze rijke Joden brachten inderdaad een periode van welvaart in Nederland, en waren mede verantwoordelijk voor Nederlands 17^e Gouden Eeuw. Toch trokken zij ook armere bloedverwanten aan, die zich op hun beurt manifesteerden in de Nederlandse maatschappij. Toen het jaar 1720 dan de Windhandel kende, een economische actie die grote verliezen veroorzaakte, bracht dit ook grote armoede onder de Amsterdamse Portugese Joden. Het was een enorme klap voor de economie, en delen van de sefardim, de eens rijke elite, gaf zijn ambt op en verspreidde zich over de provincies, waar hen wel een hartelijke ontvangst wachtte. Zo gebeurde het dat deze Joden zich in het hele land vestigden, hoewel hun aantal vrij gering bleef. (Moormann 2002:122-126)

Maar deze Spaans-Portugese elite was niet de enige Joodse groep die zijn weg naar Nederland vond. De asjkenazim, uit Duitsland en Polen, bevolkte al veel vroeger onze contreien. Hoe lang reeds, is echter een punt van discussie. In het geval van Nederland wordt er in sommige bronnen al melding gemaakt van Joden voor het jaar 1000, terwijl anderen dit resoluut tegenspreken. In Vlaanderen kunnen we in ieder geval van een vrij sterk Joods element spreken in de 13^e en 14^e eeuw. Later volgden er echter enige vervolgingen, en verdween Joodse aanwezigheid grotendeels in onze streken. (Moormann 2002:128-130)

Door nieuwe oostelijke vervolgingen werd dit Joodse element echter weer versterkt vanaf het jaar 1615. Waarschijnlijk Hoogduitse Joden vonden als arme bannelingen hun weg naar Nederland. Dezen werden heel wat minder hartelijk ontvangen als de sefardim twee decennia eerder, gezien hun ‘lage’ afkomst. Na 1648 groeit dit Hoogduitse Jodelement nog sterk, en wordt weldra overvleugeld door Poolse en Litouwse Joden, de eigenlijke asjkenazim, wiens taal zich in de Middeleeuwen gevormd had onder Beierse invloed. (Moormann 2002:134-136) Koenen¹⁰ beschrijft: ‘Tegen het jaar 1735 was de geheele provincie, hier meer, ginds minder, bezocht geworden door omzwervende, Joodsche kramers, wier getal zoo toenam, dat de Staten zich gedrongen vonden, volgens eene opzettelijke aanvraag des Hofs van Holland, om ernstig te waken tegen de ongelegenheden, die daaruit voor de overige ingezetenen konden voortspruiten.’ (Moormann 2002:136) Duidelijk is dat de beroepsbezigheden van deze minder welgestelde Joden door de Nederlanders met argwanende blik gevolgd werden. Bovendien komen ze als handelaars in oude waren in aanraking met de onderste lagen van de Nederlandse bevolking, en verschaffen ze deze woorden voor zaken die men liever niet bij hun naam noemde. Het moet dan ook niet verwonderlijk heten dat in deze periode voor het eerst een sterk aanwezig Joods element in bronnen over het toenmalige Bargoens, zoals we dat bijvoorbeeld bij Moormann zien, opduikt.

Tegen het einde van de 18^e eeuw zien we Joden in alle delen van Nederland, met handel als hun middel van bestaan. Handel onder de vorm van allerlei licht te vervoeren waren zoals lompen, oude huisraad, kortom ‘vodden en lorren’, waarmee ze de boer optrokken. Opvallend is hier de gelijkenis met wat onze Voyageurs beoefenden.

Na 1796 gaat het nog steeds aanwezige Portugese Joodse element op in het sterkere Hoogduitse, onder andere wegens een blijvende oostelijke toestroom. Maar wat hier ook een belangrijke rol speelde, is het gegeven dat Hoogduitse Joden deels hun taal, het Jiddisch, konden behouden. Het Duits werd langzaamaan vernederlandst, maar hun taal volledig omgooien was niet noodzakelijk, terwijl dit bij de Portugese Joden wel het geval was. Zij moesten zich aanpassen aan de Nederlandse taal en verloren daardoor sneller hun Joodse taal, hoewel ze deze consequent bleven gebruiken voor voornamelijk bepaalde handelstermen. Het Jiddisch, als verzamelnaam voor de taal van de Joden, vanuit Klein-Azië, Palestina, Perzië, Oekraïne en Italië, vermengd met Pools en Duits (ook Joods-Duits genoemd), kende een sterkere beïnvloeding op de Nederlandse taal, al is dit ook wederzijds. Vanaf 1809 kent het een heel sterke vernederlandsing, onder andere doordat Joodse kinderen schoollopen op

---

¹⁰ Koenen, H.J., *Geschiedenis der Joden in Nederland*. Utrecht 1843.

Hollandse scholen. Na 1830 bleef er nog weinig van het Jiddisch over, en na 1875 werd het zo goed als niet meer gesproken. Maar in de lagere klassen leeft het Joods verder in vele begrippen in het handelscircuit en dagelijks leven. Het zijn woorden die niet enkel door de Joden onderling, maar ook door de Nederlandse bevolking gebruikt worden. Het zijn juist deze woorden die in de geheimtalen terechtgekomen zijn, al vinden sommigen ook snel hun weg naar het algemeen Nederlands. (Moormann 2002:138-140)

Toch zien we bij het bestuderen van de verschillende Joodse elementen in het Bargoens dat een kern van woorden moet afstammen van voor deze periode. Bekijken we de verschillende Joodse invloeden bij Moormann, is de veel nadrukkelijker aanwezige Joodse invloed in Noord-Nederland opvallend, wat uiteraard een logisch gevolg is van hun vestigingsplaatsen. Maar een kern van woorden komt algemeen voor, en in tijden waarin Joden de weg naar de meer zuidelijke Nederlanden nog niet terug gevonden hadden. Algemeen kunnen we stellen dat we moeten rekening houden met een zeer oude kern Joods die stamt van hun aanwezigheid voor 1348, anderzijds is er later een duidelijke tendens van het noorden uit. Vandaar ook dat de Joodse invloed in de zuidelijke groepen toeneemt naarmate we in de tijd opklimmen, en het contact met het noorden (of het oosten) sterker wordt. De soort van ontleningen wijst dan vaak op de echte zwerverstaal. Het zijn vaak woorden die in het noorden al als algemeen Nederlands aanvaard zijn, maar hier nog als geheimtaal beschouwd worden door het 'nieuwe' ervan. We kunnen aannemen dat gezien het zwerverstaalkarakter van de Joodse elementen het voornamelijk de Voyageurs en aanverwanten waren die ze hebben overgenomen op hun tochten. Kramertaal bijvoorbeeld kent geen Joodse elementen, waaruit we zouden kunnen afleiden dat zij zich in andere milieus begaven dan de echte Voyageurs, en er dus toch een wezenlijk verschil bestaat tussen Bargoens en kramertaal. (Moormann 2002:150-249)

Tot slot nog even dit: zoals we uit het vorige al kunnen afleiden, hoeft de overname van Joodse woorden niet te wijzen op directe Joodse invloed. Een lijst met een sterke Joodse inslag, hoeft daarom nog niet uit Joden te bestaan. Eén Jood kan een bende immers veel Joodse woorden verschaffen.

2.2.4.4 Het Zigeuners

Dat de allereerste Zigeuners uit het oosten komen, lijkt een vrij vaststaand gegeven. Het Zigeuner is duidelijk een afstammeling van het Oudindisch, meer specifiek het Sanskriet (en dus ook een Indogermaanse taal). De Nieuwindische talen, waarmee het Zigeuners het nauwst

verwant is, zijn het Kashmiri, het Lahnda, Sindhi en Pahari en worden gesproken in het noordwesten van Voor-Indië. In de 5^e eeuw van onze jaartelling zijn de Zigeuners van daaruit weggetrokken, om door Perzië en Armenië naar de Balkan te trekken. Hoewel hun taal op deze weg niet ontsnapte aan invloeden van de talen in hun omgeving en dus allerlei veranderingen onderging, is de kern ervan toch Indisch gebleven. (Moormann 2002:251)

Vanuit de Balkan verspreidden de Zigeuners zich in het begin van de 15^e eeuw over de noordelijke christenlanden. In Nederland wordt er in 1392 al over ‘heidene[n]’ gesproken, maar meer waarschijnlijk is dat ze hier rond 1420 hun opwachting maakten. Allereerst werden ze hier vriendelijk ontvangen, maar het wantrouwen voor dit voor het Europese volk eigenaardige en verdachte volkje groeide snel: heel de 16^e en 17^e eeuw worden ze overal verbannen en vervolgd. Een plakkaat van Karel V uit 1530 geeft de toen heersende sfeer tegenover bedelend volk weer, waaronder ook Nederlandse zwervers gerekend worden, die zich al gauw bij de Zigeuners voegden: ‘... dat niemand ’t zij man of wijf, gesont en haar leden magtig om haar brood te winnen, in den lande zal mogen gaan rabbautsgewijze, noch verkeren, en brood op den dorpen en elders bidden, op te peene, die bevonden wordt t’einden van drie dagen, da die publicatie van dezen, contrarie gehandeld te hebben, wel scherpelijk gegeesselt en een stuk van zijn oor gesneden te worden.’ (Moormann 2002:259)

De situatie groeit echter uit tot één waarbij in 1714 de Zigeuners vogelvrij verklaard worden en er dus voor burgers geen remmingen meer bestaan in hun omgang met de Zigeuners. Gruweldaden tegenover de Zigeuners zijn over heel Europa schering en inslag, zij het ook omgekeerd. In Brabant en Limburg was vooral 1723 een jaar ‘heidenjaar’. (Moormann 2002:258-260)

Een belangrijk citaat in verband met de Voyageursstudie vinden we bovendien in 1725: ‘Onder de zwervers van het oosten van het land zitten inderdaad Zigeuners. Vooral door huwelijk hebben ze zich met de klasse van de woonwagenbewoners vermengd’. (Moormann 2002:262) Het feit dat dit citaat uit 1725 stamt, is opmerkelijk: blijkbaar bestond er in de Nederlanden toen reeds een klasse van woonwagenbewoners, mogelijk de voorouders van onze Voyageurs. In de volksmond worden woonwagenbewoners en Zigeuners dan ook vaak als één volk beschouwd, en wordt hun taal onder dezelfde noemer geplaatst: ‘Bargoens’ of ‘Zigeuners’.

Dat Zigeuners en woonwagenbewoners gelijkgesteld worden, hoeft ons niet echt te verbazen: ze delen een zelfde woonwagencultuur en het zijn enkel de woonwagenbewoners die woorden uit het Zigeuners hebben overgenomen, waardoor zij dus als enigen als sprekers van het Zigeuners beschouwd worden. Wanneer een Zigeunertaalelement, zoals bijvoorbeeld

mollen, zijn weg vindt in het Nederlands, wil dit zeggen dat het er via onze zwervertaal en ontlening daaraan terecht gekomen is. Een directe ontlening acht Moormann immers zeer onwaarschijnlijk. Dit zorgt ervoor dat oorspronkelijk zeer weinig Zigeunerwoorden in het algemeen Nederlands doordrongen, en ze enkel in de geheimtalen verderleefden. Wat hier opvallend is, is dat er een vaste kern bestaat van enkele woorden die bijna overal terugkeren: *bink, gizezke, mol, joekel* en *sjanken*. (cfr. infra 4.3) Gezien hun ouderdom moeten we aannemen dat ze reeds ontleend zijn tijdens de eerste Zigeunerromzwerfingen. Verder is de Zigeunerinslag eerder gering in België, wat ook overeenstemt met de geschiedkundige gegevens die we hebben. In Nederland zien we dat in Brabant en Oost-Limburg een grotere voorraad Zigeunerwoorden aanwezig is, waarvan een directe Zigeunerinvloed aangenomen wordt. In het noorden en noordoosten zien we vrij rijk Zigeunermateriaal, evenals Joods materiaal. Hier gaat men uit van de invloed van noordelijke zwervers, die vaak in contact kwamen met deze volkeren. Bij sommige noordelijke groepen is de Zigeunerinslag ook opvallend sterker, maar dit is niet algemeen geldend.

We kunnen dus besluiten dat een oude kern woorden moet afstammen van de eerste Zigeunerverblijven hier, terwijl later, rond 1650, de invloed eerder verspreid werd over Nederland om daarna af te zakken naar België. (Moormann 2002:262-294)

2.3 De rol van het Bargoens binnen het sociaal netwerk

Dat taal een belangrijke en kenmerkende rol speelt binnen een sociaal netwerk, zagen we al eerder in dit werk, en is een vaststaand gegeven. Vaak is het de taal die, binnen een hecht sociaal netwerk, de groepsgeest reflecteert. Uitgesproken voorbeelden hiervan zijn de slangwoorden die New-Yorkse bendes onder elkaar gebruiken en enkel voor elkaar bestemd zijn, of de taalproblemen die in heel wat delen van de wereld voor politieke en sociale problemen zorgen. Zo bijvoorbeeld in Centraal-Afrika. Bij Goyvaerts (1999) lezen we dat in dit meertalige gebied de taal kenmerkend is voor de groep: universitaires en officiële spreken Frans, verder is er het meer neutrale Swahili, de regionale talen Shi, Rega en dergelijke meer (behorend aan een stam), het Indubil als taal van de straat en van de jeugd, en het Kibalele, een geheimtaal die gesproken wordt wanneer er criminele activiteiten op het programma staan. Wanneer men in deze regio een bepaalde taal gebruikt, wordt men ook direct in de sociale categorie geplaatst die aan deze taalvorm beantwoordt. Vaak zorgt dit voor

identiteitsproblemen onder de bevolking, die door het spreken van een andere taal ook zijn sociaal netwerk ziet verschuiven.

Net als het Kibalele in Centraal-Afrika, werd ook het Bargoens oorspronkelijk vaak gebruikt om minder legale activiteiten mee te verdoezelen. Maar dit is niet het enige doel van deze Voyageurstaal. Ook hier wordt een taal als kenmerkend voor een sociaal netwerk gezien. De taal is een bindmiddel, een vorm van identiteit binnen de subcultuur. Het normversterkende karakter van de subcultuur, het hechter maken ervan, vertaalt zich wel vaker in linguïstische normen, en dus is er vanuit sociolinguïstische hoek reeds heel wat onderzoek verricht naar verbanden tussen sociale netwerken, de dichtheid ervan, en een bepaald taalfenomeen. Bekend zijn hier bijvoorbeeld de onderzoeken die Milroy (2002) in Belfast uitvoerde. Zij volgde aan de hand van participantobservatie drie gemeenschappen uit de arbeidersklasse. Alle drie vormden dichte en multiplexe sociale netwerken, maar verschilden wel in graad. Sommigen werkten enkel samen, anderen deelden ook hun vrije tijd, enzoverder. Allereerst ontdekte Milroy dat algemeen gezien leden van een erg hecht netwerk ook diegenen zijn die het meest consistent vormen gebruiken die afwijken van de standaardtaal. Ze merkte ook een sterke polarisatie op tussen de sexen, waarbij mannen beduidend meer afwijkende taal gebruiken dan vrouwen. Ook dit verklaart ze als een typisch verschijnsel voor deze vorm van sociaal netwerk: mannen behoren in deze lagen van de bevolking, en waarschijnlijk niet alleen daar, tot dichtere, meer uitgebreide netwerken, terwijl vrouwen traditioneel gezien eerder kleinere en daardoor minder hechtere sociale netwerken vormen. Zij staan dan ook minder onder druk van naasten om de afwijkende vormen te gebruiken. Labov, die zwarte groepen in New York bestudeerde, omschrijft hen zelfs als 'lames', wat zoveel betekent als geïsoleerd zijn uit de centrale groep en zijn cultuur.

Wat dus vooral duidelijk wordt uit deze studies, is dat het vooral in hechte sociale netwerken voorvalt dat een taal afwijkend van de standaardtaal zich kan doorzetten en zorgt voor een soort groepsidentiteit. Zo kunnen we ook het overleven van het Bargoens verklaren. Uiteraard is dit een geheimtaal en heeft ze dus ook haar functie: het verbergen voor derden van illegale beroeps- en andere praktijken, of het gebruiken van een soort jargon onder medehandelaars. Maar onvermijdelijk is het Bargoens ook een soort herkenningmiddel geworden onder de Voyageurs. Wanneer elkaar onbekende Voyageurs elkaar ergens tegenkwamen en onmiddellijk dezelfde geheimtaalwoorden hanteerden, zorgde dat uiteraard voor een band, en blijk van vertrouwen. Ook in de grote families onder elkaar zorgde dat voor een samenhangend gevoel. Zo kwam het dat het Bargoens ook geregeld in het alledaagse

taalgebruik voorkwam, het werd de taal onder de Voyageurs, ook al kende het nooit een uitgebreide woordenschat.

Tot op de dag van vandaag heeft het Bargoens de tand des tijds doorstaan. In een hecht netwerk als dat van de Voyageurs is dit uiteraard niet moeilijk in te passen. Toch zien we nu dat de kennis en het gebruik vooral bij de jongeren vermindert. Dit valt te verklaren aan de hand van de gewijzigde levenssituatie die de Voyageurs de laatste decennia noodgedwongen hebben moeten ondergaan en we al eerder in hoofdstuk 1 zagen. Velen hebben zich moeten vestigen en hun leven trachtten in te passen in dat van de boeren, en dit zorgt ervoor dat op de woonwagenterreinen een andere sfeer is beginnen heersen. Vooral in tijden van bedreiging en feest vormen ze nog steeds een hecht netwerk, maar vaak is hun eenheidsgevoel nu moeilijker vol te houden in het dagelijkse leven. Velen wonen nu ook in huizen, en voelen zich nergens nog helemaal thuis. Het verminderen van het gesproken Bargoens sluit hier helemaal bij aan. Jongeren nemen minder de oude beroepen aan, gaan meer naar school, en spreken dan ook nog zeer weinig Bargoens.

Maar het Bargoens is nog levend, en vooral de oudere generatie kent nog heel wat van deze geheimtaal. Daarom ook dat er nog heel wat te bestuderen valt wanneer er een vertrouwelijk contact ontstaat met de Voyageurs. En dat is iets waar bijvoorbeeld de mensen van het Vlaams Minderhedencentrum aan werken. Zij willen de Voyageurs integreren in de maatschappij, maar willen om dat naar behoren te doen ook hun hele cultuur leren kennen, waarvan het Bargoens een onderdeel is. Hoewel het er bij deze mensen nog steeds is ingebakken dat hun taal geheimtaal is en alleen gebruikt kan worden onder zielsverwanten, willen zij in deze gevallen toch een deel van hun geheim prijsgeven. Zo kan een interessant taalfenomeen als het Bargoens toch nog dienen als interessant studie-object binnen de taalkunde.

2.4. Samenvatting

In deze eerste twee hoofdstukken bespraken we de geschiedenis en taal van de Voyageurs. We zagen hoe een klasse arbeiders van bij ons de levenswijze der Zigeuners overnam door te kiezen voor een vrij, zelfstandig en rondtrekkend bestaan in de woonwagen. Op deze manier verwierven zij een eigen identiteit die verschilt van de heersende cultuur in ons land, en bouwden ze een eigen sociaal netwerk.

Om het eenheidsgevoel meer kracht te geven, en om in hun vaak harde wereld het één en ander binnen eigen groep te kunnen houden, maakten (en maken) zij bovendien gebruik van een geheimtaal, die weliswaar al langer leefde in de Lage Landen: het Bargoens. Toen de Voyageurs nog niet rondtrokken, stond het Bargoens vooral bekend als een zwervers- en dieventaal. Het werd voornamelijk gebruikt in meer stedelijke gebieden, of door zwervers op het platteland. Het Bargoens kende reeds invloeden van de lagere volkstaal, grenstalen, van het Duits en de Duitse geheimtaal, van het Joods dat werd meegebracht door Hoogduitse Joden die hier hun heil zochten en trekkende handelaars werden en van eerdere Zigeuneromzwervingen. Door de verschillende gelijkende invloeden en onderlinge contacten, vertoont het Bargoens bovendien sterke gelijkenissen met andere geheimtalen in onze contreien, zoals de echte dieventaal, de kramertaal van de rijkere handelaars en het jargon van paarden- en veehandelaars. Het Bargoens op zich vertoont bovendien ook geen eenheid: naargelang de geografische verspreiding is de ene invloed sterker dan de andere.

De Voyageurs namen delen van het Bargoens over via de zwervers die zij op hun tochten tegenkwamen, en breidden ze verder uit. De Zigeunerinvloed nam toe, en nieuwe termen vonden hun weg. Heden ten dage lijkt door de in de huidige maatschappij moeilijk in stand te houden Voyageurscultuur ook het Bargoens langzaamaan verloren te gaan. Toch zijn er nog restanten te vinden, en deze zullen in deze thesis verder onderzocht worden. Allereerst werd een sociolinguïstisch onderzoek opgesteld, waarbij Bargoenssprekenden geïnterviewd werden over hun taal, om op die manier te bekijken wat nog overblijft anno 2005. Later zullen deze woorden dan geplaatst worden tegen hun achtergrond. Afkomst en geschiedenis zullen getracht achterhaald te worden aan de hand van Moormann en verschillende woordenboeken. Op die manier wordt geprobeerd om een beeld te scheppen van het Bargoens dat gesproken wordt door het uitstervend ras der Voyageurs. In hoofdstuk drie zullen we echter eerst een verloop zien van het sociolinguïstisch onderzoek dat in februari 2005 werd uitgevoerd te Hasselt.

Hoofdstuk 3: Sociolinguïstisch onderzoek

3.1 Onderzoeksopzet

Deze thesis wil deels een beeld brengen van wat tot op heden nog leeft van het Bargoens als taal. Om dit beeld te vormen en aan te scherpen werd een ontmoeting gepland met proefpersonen die nu nog als Bargoenssprekers beschouwd kunnen worden.

De bedoeling van het onderzoek was om een woordenlijst te verzamelen van Bargoenswoorden die momenteel nog gebruikt worden of gekend zijn, om deze dan te vergelijken met twee woordenlijsten van Paul Vanhauwermeiren, opgetekend in 2004¹¹. Zo zou een min of meer duidelijk overzicht kunnen geschept worden van algemeen heersende woorden uit het Bargoens anno 2005.

Wat de manier van onderzoeken betreft, koos ik voor de gewone interview-methode: de bedoeling was om de proefpersonen een algemeen Nederlands woord te geven, waar zij dan, indien er die was en bekend was, de Bargoensvariant van zouden geven. Omdat ik echter niet voldoende vertrouwd was met het domein waarbinnen huidige Bargoenswoorden meestal gebruikt worden om gericht vragen te stellen, en om mij te kunnen richten op overeenkomsten met het Bargoens doorheen Vlaanderen, het volledige kerngebied der Voyageurs, gebruikte ik de twee woordenlijsten van Paul Vanhauwermeiren als basis, opgetekend in Zwankendamme (West-Vlaanderen) en Beveren (Oost-Vlaanderen). Aangezien beide onderzochte sprekers weinig met elkaar in contact kwamen, was de kans wel reëel dat een deel van de woordenschat streek- of familiegebonden was, een fenomeen dat in elke sprekersgroep terug te vinden is. Toch is dat in het geval van het Bargoens minder uitgesproken: een groot deel van de woordenschat is standaard. Daarom heb ik de gemeenschappelijke woorden in Zwankendamme en Beveren geselecteerd, om deze als basis te gebruiken waarrond ik mijn interview zou opbouwen. Verdere aanvullingen zouden dan ter plaatse moeten volgen.

Dat het hier niet om een onderzoek zou gaan dat op een sociolinguïstische manier volledig wetenschappelijk verantwoord was, was reeds bij de start onoverkomelijk. Het onderzoek zou eerder diachroon zijn nut hebben, en ons de nodige resultaten opleveren voor diachroon onderzoek van het Bargoens. Voor aanvang werd mij door mijn contactpersoon

---

¹¹ zie bijlage

Toon Machiels al meegedeeld dat het enorm moeilijk zou zijn om a) een gerechtvaardigd aantal proefpersonen te verzamelen en b) ze gescheiden te interviewen. Oorspronkelijk was het de bedoeling zo'n tien oudere Voyageurs afzonderlijk te interviewen, en de resultaten te vergelijken met de interviews van tien jongere Voyageurs, om zo een wetenschappelijk verantwoord onderzoek op te stellen en de achteruitgang van het Bargoens ook binnen een generatie op te meten. Dit bleek echter geen haalbare kaart. Weinig proefpersonen waren bereid mee te werken aan onderzoek -ze éénmalig bij elkaar brengen was al een enorme opdracht- en grote leeftijdsverschillen waren hierbij zeker moeilijk haalbaar. Bovendien leven Voyageurs in groep, en zullen ze hun verhaal dan ook in groep doen. Het afzonderlijk enquêteren leek ook zijn sociologisch nut niet te zullen bereiken werd mij verzekerd, gezien het feit dat hun resterende kennis van het Bargoens vaak afhankelijk was van de families waarin ze opgroeiden en niet van bijvoorbeeld leeftijd of sekse. Bovendien leeft Bargoens bij de kinderen zo goed als niet meer werd mij verteld, zodat mijn proefpersonen tussen de 30 en de 70 zouden zijn, en er sowieso weinig variatie is binnen twee generaties Bargoenssprekers. De taal is vrij standvastig: zowel in de tijd (al kan de kennis snel afnemen wanneer de levensstijl bedreigd wordt) als in geografische variatie. Er zijn weliswaar geografische verschillen op basis van streekgebonden invloeden, denken we maar aan een verschillende uitspraak, of de sterkere invloed van het Frans in het geval van West-Vlaanderen, maar gezien hun levenswijze zijn die opmerkelijk klein.

We kunnen dus besluiten dat kennis van het Bargoens bij een spreker voornamelijk afhangt van de omgeving waarin hij is opgegroeid, niet van zijn leeftijd of sekse, en dat het Bargoens een taal is die qua woordenschat diachroon en geografisch slechts geringe verandering kent. Met deze kennis bereidde ik me voor op een groepsinterview, dat eerder diachroon dan sociologisch zijn waarde zou hebben, al was het sociologisch gezien een mooie kans om kennis te maken met leven- en denkwijze van de Voyageurs, wat ook zijn nut kan hebben bij het analyseren van de resultaten.

3.2 Onderzoek: weergave

Het onderzoek vond plaats in het Provinciehuis van Hasselt, na een afspraak met Toon Machiels, werkende voor het Vlaams Minderhedencentrum (VMC). Dhr. Machiels onderhoudt contacten met de Belgische woonwagengedwongen, en zorgt ervoor dat allereerst

hun verdere bestaan verzekerd kan worden (in de mate van het mogelijke) wat woonzekerheid betreft, maar eveneens dat een minderheid, een cultuur die heel wat folklore met zich meedraagt en een duidelijke eigenheid kent, in stand gehouden wordt. Hij en een collega zouden me voortdurend bijstaan tijdens het interview en samen met mij het interview afnemen, zodat de Voyageurs zich in een meer vertrouwde omgeving konden plaatsen.

In het Provinciehuis verzamelden vier sprekers van het Bargoens. Het betrof een gemengd gezelschap: Jean (58 jaar), Lisette (63 jaar), Karine (43 jaar) en Sandra (32 jaar). Lisettes omgeving was die van Antwerpen – Brussel, terwijl de andere drie een duidelijk Limburgse roots hadden, zij kwamen voornamelijk uit de omgeving van Genk. Lisette is gepensioneerd foorkramer, Sandra woont sinds enkele jaren terug in een woonwagen, terwijl Jean en Carine nu sedentair leven. De ontvangst verliep hartelijk en open, niet wat men kon verwachten van een groep die zogenaamd licht vijandig en gesloten tegenover mensen van buiten de groep staan, hoewel hier wel vermeld moet worden dat zij behalve mijzelf in contact kwamen met ‘boeren’ die hun belangen in de maatschappij behartigen.

Toon Machiels benadrukte voor mijn start al wat mijn bedoelingen waren, dat de gekregen informatie niet misbruikt zou worden en in beperkte kring zou blijven, en dat ik enkel met het oog op de verrijking van hun cultuur de herkomst van hun taal zou trachten te bestuderen. Dit leek een mooi uitgangspunt om als ‘boerin’ zelf van start te gaan. Ik legde kort de interview-methode die ik zou toepassen uit. Deze manier van onderzoeken wekte echter argwaan op bij één van de dames, Lisette. Zij merkte, vanuit hun optiek gezien, terecht op dat op die manier het Bargoens bekend zou raken bij buitenstaanders, en dat zo niets meer onder hen kon blijven. Ze weigerde fanatiek deel te nemen aan het gesprek, een reactie die men uiteraard kan verwachten bij het willen ontcijferen van een geheimtaal. Sociologisch gezien was het opvallend dat allereerst enkel Lisette zo voor haar eigen, groepsgebonden identiteit opkwam. Het is dan ook niet toevallig dat zij als foorkramer diegene is die het Bargoens nog het meest gebruikt in haar alledaagse omgeving. Foorkramers zijn heden ten dage de groep die de taal nog het vaakst gebruikt en er het geheimtaalelement, het feit dat het hen onder elkaar bindt en hen onderscheidt van buitenstaanders, nog duidelijk van inzien./ Vergelijk het met een groep Belgen die op vakantie hun taal gebruiken om onder elkaar commentaar te spuien op de buitenwereld, hoewel het in dit geval niet zo ernstig wordt genomen als de overblijfselen van het Bargoens bij foorkramers. Bij de anderen werd het kennen van Bargoens, als afstammelingen van rondtrekkenden, eerder als een aardigheidje beschouwd, omdat zij door het sedentair worden en daarbij dus het splitsen van de groep niet de fanatieke affiniteit vertoonden met het Bargoens zoals die vroeger bestond en nu nog

bestaat onder enkele middens. Hun gewillige deelname, het feit dat ze vertrouwen stelden in de gedachte dat ik de gegevens niet zou misbruiken, is echter wel een duidelijk signaal dat het Bargoens zijn bekende identiteit sterk aan het verliezen is en als vorm van geheimtaal op sterven na dood is. Iets dat al langer bekend en onvermijdelijk was, gezien het feit dat het in de 21^e eeuw bijna onmogelijk is om legale en voorzienende plekken te vinden om als tussenstation te gebruiken met een karavaan woonwagens. Dit zou geëngageerde Voyageurs echter niet tegenhouden als zij hun vroegere jobs konden blijven uitoefenen, wat uiteraard het grootste probleem vormt voor het behoud van Voyageurs.

Na het uitvallen van Lisette als proefpersoon (tevens ook diegene die me het meest Bargoens zou kunnen bezorgen) probeerde ik het verder met de overige drie. Hoewel het niet meewerken van Lisette voor een lichte remming zorgde (uiteindelijk was het na haar betoog een soort van verraad tegenover haar en de taal), kwam het toch vrij snel op gang. Wat sterk opviel, was dat het voor de proefpersonen zeer moeilijk was om de vertaling van een afzonderlijk woord te geven. Doordat hun kennis van het Bargoens verzwakt was bleven ze me sowieso wel eens het antwoord schuldig. Maar soms kwam het gezochte woord bij het verdere verloop dan weer wél boven. Ook gebruiken ze voor een algemeen Nederlands woord niet altijd een Bargoensvariant, of is die niet altijd dezelfde. Het werd al snel duidelijk: als je Bargoens spreekt, betekent context alles. Ik werd hier dan ook dikwijls op gewezen door mijn proefpersonen. De verschillende woorden Bargoens voor één Nederlands woord worden anders toegepast naargelang de situatie. Met een voorbeeldzin erbij was het voor hen al veel makkelijker te onderscheiden of ze dit woord in het Bargoens gebruiken, dan wel in welke vorm.

Lang bleef deze onderzoeksvorm echter niet duren. Ook Sandra, een jonge vrouw die sterk opkomt voor de rechten van huidige woonwagendwoneers, begon zich vragen te stellen bij de manier van enquêteren. Het geven-en-niets-terugkrijgen principe was zeker in dit geval niet iets dat binnen de mentaliteit van werken paste. Er werd voor mijn komst gehoopt op een wederzijdse informatiedeling, maar die bleek er niet te komen. Dit wekte wantrouwen op bij Sandra, ik kon zonder enige voorkennis hun geheim prijsgeven aan wie ik maar wou, een fenomeen dat vroeger wel eens plaatsvond en voor uitgebreide lijsten bij politie en justitie zorgde (cfr. infra 4.2). Uiteindelijk werd ik gedwongen mijn strategie aan te passen. Ik probeerde hun vertrouwen te winnen door te stellen dat ik al op de hoogte was van het Bargoens, en enkel wou nagaan wat er nog overbleef anno 2005, om dan zo grondig aan de slag te kunnen. Deze stelling moest ik staven met bewijsmateriaal. Om toch nog te kunnen doorgaan met mijn onderzoek naar hun kennis van het Bargoens, hebben we vanaf dan verder

gesproken met de lijsten van Pfaff en Harvent uit 2004 en die van de Keyser (West-België 1916, cfr. infra 4.3) erbij. Dit werkte geruststellend, zelfs bij Lisette. Vele van de woorden werden duidelijk herkend wanneer men er mee geconfronteerd werd, maar de lijsten zorgden ook voor heel wat tegenkating. Hoe belangrijk context is bij deze taal werd des te meer duidelijk: het was voor hen onbegrijpelijk hoe men het Bargoens woord per woord naast het Nederlands kon zetten. Betekenissen geraakten op deze manier hun connotaties kwijt, terwijl het voor Bargoenssprekers juist deze connotaties zijn die het meeste betekenis in zich dragen. Toch is het voor ons zeer moeilijk om de connotaties als niet-Bargoensspreker te vatten, zodat we slechts gedeeltelijk kennis van deze taal kunnen krijgen en voor een basisbegrip moeten terugvallen op woordenlijsten.

Bovendien vertoont de taal net als alle talen een redelijke flexibiliteit wat woordbetekenis betreft. Dit kan niet gezegd worden van de woordenschat: een deel hiervan is al sinds eeuwen onveranderd gebleven. Doorheen de jaren kan zo'n woord echter wel licht of sterk van betekenis veranderen (cfr. infra 4.1) Door de levendigheid van de taal, het situationele dat typisch is voor het Bargoens is het logisch dat die woorden, wanneer ze door hun vele connotaties licht van betekenis veranderen als 'fout vertaald' erkend worden, omdat een woord net zo omringd is door een web van samenhangende betekenissen en hierdoor een specifiek veld opbouwt waarin het past. Vooral met de woordenlijsten uit 1916 was dit een opvallend probleem. Deze woordenlijsten, bijna een eeuw oud, werden gezien als uitermate slecht, omdat het niet altijd duidelijk overeenstemde met hun huidige betekenis van de woorden. Hierop wijzen bereikte echter niet het gewenste effect. Het was, vooral voor Lisette als vlot Bargoensspreker, moeilijk om te aanvaarden dat er nog andere woorden bestonden dan diegene die zij beheerste, hoewel er ook beseft werd dat heel wat woorden zijn uitgestorven. Toch mag dit er ook op wijzen dat het Bargoens gezien werd als een taal die ongeveer dezelfde was onder haar sprekers, en dat van geografische variatie slechts in geringe mate sprake is in Vlaanderen. Een spreker van het algemeen Nederlands zou enigszins raar opkijken als hij in een normale omgeving een standaardwoord niet herkent, maar wanneer hij een dialectwoord uit de regio West-Vlaanderen onder ogen krijgt en niet weet wat ermee bedoeld wordt zal dit als perfect normaal beschouwd worden, onder invloed van het dialect en de geografische variatie. Bij het Bargoens bleek echter al snel dat op een zelfde tijdstip grotendeels een zelfde woordenschat werd teruggevonden (vergelijk Pfaff en Harvent), die slechts hier en daar werd aangevuld met plaatselijke dialectinvloeden.

Uiteindelijk werd ook hier een woordenlijst geregistreerd die in grote mate te vergelijken valt met die van Pfaff en Harvent, aangevuld met eigen varianten. Om een beter

beeld te scheppen van de gelijkenissen tussen de 3 lijsten, zullen we in de Hasseltse lijst ook aanduiden welke woorden ook in Zwankendamme en/of Beveren voorkwamen. Als een woord voorkomt in Hasselt gecombineerd met een verschijning in Zwankendamme en/of Beveren, zal dit woord ook opgenomen bij de etymologische reconstructie in hoofdstuk 4. Zo krijgen we een overzicht van de te bespreken woorden.

De lijst ziet er dan als volgt uit:

Hasselt 2005

		Zwankendamme	Beveren
bajes	gevangenis	x	x
batteren	vechten	x	x
bedissen	krijgen	x	x
beschoeft ou	schaam je	x	x
beteunen	betalen		
bik	eten		
bikken	eten (ww.)	x	x
bink	man	x	x
boeie	ruzie	x	x
bolderik	auto		
bolderik	hoed		
bonzen	aardappelen		
bouwtekit (bouwtekeurf)	wc	x	x
bouwten	kakken	x	x
buisen	drinken	x	x
campin	caravan		
cavans	vagina	x	x
dechels	van hen		
dokt die ne kleun op z'n meurf (dokken)	sla die op zijn gezicht	x	x
elles	hier	x	x
enker	ander(e)		
feem /fi:jəm/	hand		
femen	krijgen	x	x
flikken	doen	x	x
flikte vaart	hou je in		
flok	ondergoed		
flossen	plassen	x	x
geknoest	verstaan		

geschoor	volk	x		x
gezeke	meisje	x		x
granderikken	rijkswacht	x		x
grandig geschoor	rijk volk			
grikse	luis			
gromme(ke)	kind/klein kind	x		x
herrekiet ¹²	café			x
jal plompen	wassen			
jallen	gaan	x		x
jatten	nemen, stelen	x		x
jengeriken	aardappelen			
jensen	sex hebben	x		
joekel(tje)	hondje	x		x
joker	duur			
kaffer	boer	x		x
karrente	kom binnen			
kasperen	sex hebben	x		x
keet /ki:jət/	huis			
kennei	ja			
kiebes	smoel	x		
klep	pint bier	x		x
kleunen	slaan	x		x
kleunen	slaag (krijgen)			
kloef	kledij			
knul	jongen	x		x
kop	frank	x		
kotter	boterham	x		x
krie	vlees			
kwant	mooi	x		x
lauw	nee, niks			x
lauw flikken	niks doen			
link(stichel)	kwaad, link persoon	x		x
loezen	borsten			
lozeke	eitje	x		
luimen	slapen	x		x
mangen	vragen	x		x
manisje ¹³	Zigeuners			x

¹² Dit woord zal niet opgenomen worden in hoofdstuk vier, vanwege het samengesteld zijn en de verregaande verbastering, die een etymologie zo goed als onmogelijk maakt.

¹³ Omdat dit woord een eigennaam is en eigen aan de taal van de Zigeuners, zal het ook niet opgenomen worden in hoofdstuk vier.

mechels	mij, van mij	x		x
mespak(t)	vuilhoop			
meurf	mond, gezicht			x
michelen	lachen	x		x
moffekeet	gekhuis			
mokkel	vrouw	x		x
mol	dood			
mouzen	zijn, hebben	x		x
muffen	stinken	x		x
ni kwant	kwaad, slecht			
ni tof	kwaad, slecht			
noppes	nee	x		x
oud binkske	oud ventje			
pafferik	sigaret	x		x
passen	kopen	x		x
piasters	voeten			
pieren	sex hebben	x		
pleite	weglopen			x
plomp	water			x
plompen	wassen			x
poen	geld	x		x
poet	hoer	x		x
poetebink	hoerenloper			
poeten	nemen, stelen			
preuvelen	zeggen, praten	x		x
priemerik	pastoor	x		x
rolleman	auto			
schoeft oenasis	hou jullie in			
schoepen	nemen, stelen	x		x
schoft ou	zwijg, blij kalm	x		x
schokken	kosten, betalen	x		x
schooier	bedelaar			
schriebes	jeuk			
schriebes	honger	x		
sieberik	penis	x		x
sikker	dronken	x		x
sjanken	trouwen			x
sjengelen	leuren			
span elles	kijk daar			
spanne vaart	hou je in			x
spannen	zien, kijken	x		x

spannerik		oog			
talven		bedelen	x		x
tebie		weg			x
tippelen		weggaan, dansen, wandelen	x		x
toffen bik		lekker eten			
trapperik		voet, schoen	x		
trapperik		fiets			
travakken		werken	x		x
val		deur	x		x
venten		leuren			
verpassen		verkopen	x		x
versteunen		staan, verstaan	x		x
wa schokt da?		wat kost dat?			
wouwte		politie	x		x

3.3. Bespreking onderzoeksresultaten

Dit onderzoek had niet alleen zijn taalkundige waarde, maar was zeker ook sociologisch interessant. De eerder besproken kenmerken van het Bargoens, zowel taalkundig als sociologisch, werden hier mooi geïllustreerd. Het mag duidelijk zijn dat deze twee elementen echter niet volledig van elkaar gescheiden kunnen worden. Taalkundige elementen moeten bij het bespreken van het Bargoens vaak gezien worden tegen een sociologische achtergrond.

Op zuiver taalkundig vlak zagen we dat de uitgang *-erik* nog steeds een zeer typisch kenmerk is van het Bargoens. Woorden die we niet bij de lijsten uit 2004 terugvonden, zagen we hier wel, bv. *bolderik*, wat zowel ‘auto’ als ‘hoed’ betekent, en *trapperik*, dat we al in de betekenis van ‘schoen’ tegenkwamen, maar nog niet in die van ‘fiets’.

Verder zagen we dat het Bargoens inderdaad over een grotendeels standaard woordenschat beschikt, die los staat van geografische spreiding of tijdsevolutie. De lijsten van Beveren en Zwankendamme vertonen in hun woordenschat quasi evenveel gelijkenissen als persoonlijke of streekgebonden variatie in vergelijking met de opgetekende lijst in Limburg (al behoren ze wel ongeveer tot dezelfde groep Bargoens als men het onderscheid van Moormann in rekening neemt), en de jongere generatie Bargoenssprekers kennen dezelfde woorden als die die de oudere laten optekenen. In dit geval kan hier wel tegenin gebracht worden dat het Bargoens dreigt uit te sterven en dus geen dynamische taal meer is. Terwijl in een levende taal constant nieuwe woorden ontstaan en de jeugd vaak over een zelf aangemaakt jargon

beschikt dat later zijn weg kan vinden in de taal, zien we dit in het Bargoens niet. Jongere beheersers van het Bargoens, zoals Sandra (32) en in dit geval ook Karine (43), gebruiken het Bargoens nog in beperkte mate, maar beschikken voornamelijk over een passieve kennis die ze opdeden toen ze jonger waren en met hun ouders rondtrokken. Jongeren spreken de taal niet meer, zo bleek ook uit navraag bij mijn proefpersonen. Dit is een logisch gevolg van het sedentair worden van de Voyageurs. Terwijl ze vroeger rondtrokken en hun kinderen zeer weinig naar school lieten gaan (dit vaste patroon met regels paste hoegenaamd niet in hun levensstijl), is dat nu anders. Er is de schoolplicht, en samen met het meer sedentaire leven zorgt dat ervoor dat de kinderen van nu gewoon naar school gaan en daar met hun leeftijdsgenoten omgaan. Vroeger speelden ze enkel met kinderen van andere Voyageurs, wat ervoor zorgde dat zij enkel de taal hoorden die hun ouders spraken en die als vanzelf overnamen. Nu is er meestal een gemengde samenlevingsgroep, en gebruiken zij daarin het Bargoens niet. Oudere Voyageurs leren hun kinderen ook liever geen Bargoens meer, omdat het hen afsluit van andere kinderen, en omdat het zijn oorspronkelijke effect ook verliest wanneer het gebruikt wordt tegenover ‘boeren’kinderen.

Verder merkten we op dat het Bargoens als bindingsmiddel, als geheimtaal die de groep één maakt tegenover de rest van de maatschappij, zijn kracht kwijt geraakt. We zagen nog het principiële gedrag van Lisette, die als foorkraamster het Bargoens nog levend houdt en ook het wij-tegen-zij-gevoel nog heeft dat bij de vroegere Voyageurs heerste. Zij vertegenwoordigde mijns inziens het best de Voyageurscultuur zoals die beschreven staat in eerder geraadpleegde werken.

Hoofdstuk 4: Etymologische benadering van het huidige Bargoens in Vlaanderen

We bespraken reeds de geschiedenis en huidige subcultuur der Voyageurs, waarbij we ook in contact kwamen met het Bargoens als hun specifieke taalvorm. Later bleek uit huidig onderzoek dat we nog steeds restanten vinden van deze geheimtaal. In dit hoofdstuk zullen we overgaan tot een etymologische reconstructie van deze laatst opgetekende woorden. De behandelde lijst is een alfabetische verzameling van de lijsten van Beveren (2004), Zwankendam (2004) en Hasselt (2005). Woorden die in de drie lijsten werden opgetekend werden vanzelfsprekend behandeld, evenals woorden die in Hasselt voorkwamen in combinatie met Beveren of Zwankendamme. Dit om een beeld te scheppen van het Bargoens dat nog in heel Vlaanderen bekend is.

Alvorens we zullen overgaan tot de eigenlijke woordverklaring, bekijken we eerst de elementen die meespelen in het etymologisch bespreken van het Bargoens. Een eerste punt behandelt stijlfiguren en concepten die betekenis in het Bargoens beïnvloeden, vervolgens bekijken we de verschillende bronnen die een rol spelen bij de verklaring van het huidige Bargoens. Ze brengen de nodige achtergrondinformatie over het Bargoens met zich mee en geven ons in het derde deel een beeld van de spreiding van de te bespreken woorden. Zo helpen ze ons de oorsprong van een woord te achterhalen of een duidelijkere weergave te scheppen van de bekendheid en ouderdom die het woord in kwestie binnen het Bargoens geniet. Om die reden zal bij de woordbespreking telkens de spreiding van het woord gegeven worden, ten einde de inzichten te verscherpen. Uiteraard moet men zich niet vastpinnen op de precieze jaartallen waarin het woord is opgetekend. Mogelijk bestond het woord al heel wat langer op die plaats, maar was het Bargoens daar niet onderzocht of niet opgetekend, ten gevolge van het vaak persoonlijke element van de opgetekende lijsten (cfr. infra).

4.1. Stijlfiguren en betekenis in het Bargoens

Wanneer men in contact komt met een taal, kan men niet om het gegeven ‘stijl’ en de daaruit volgende stijlfiguren heen. De één sterker dan de ander, maar elke taalvorm heeft zijn beeldende en vormende kracht. Van metafoor tot tautologie, het vormt een noodzakelijk en

onontkoombaar gegeven als we taal in zijn geheel bekijken. Ook in het Bargoens speelt men met taal, sterker nog, het is één van zijn troeven. Wanneer we woorden en hun ontstaan binnen het Bargoens willen plaatsen, zullen we hier dus rekening mee moeten houden.

Geschreven vorm is in het Bargoens niet belangrijk, wat ook niet verwonderlijk mag heten voor een taal die in hun middens bijna uitsluitend verbaal leeft. Een andere notie van ‘vorm’, de klank, is echter wel van groot belang. Allereerst hebben we de onomatopeeën of klanknabootsingen: woorden die gevormd worden door de aard van het geluid dat het woord in kwestie voortbrengt. Eén van de bekendste voorbeelden van een onomatopee is het woord *koekoek*, dat verwijst naar het geluid dat deze vogel produceert. Verder vinden we in het Bargoens ook, zij het in minieme mate, een lettertaalprocédé terug. Lettertalen zijn een reeds oud gegeven, en ontstaan meestal in groepen jongeren die op die manier ook een vorm van geheimtaal spreken. Een voorbeeld hiervan is de ‘p-taal’. Een klinker in een woord wordt gevolgd door de letter ‘p’ en een herhaling van de klinker, zodat het woord vrij onverstaanbaar wordt. *Stoppen* wordt in dat geval *stopopopen*.

Eén van de belangrijkste factoren die met klank verband houden binnen de geheimtalen is echter klankassociatie. Een procédé dat aansluit bij betekenisverandering, en dikwijls uit het oog verloren wordt bij het bestuderen van geheimtaalvorming. Het is vaak zeer moeilijk dit proces op te sporen. Meillet¹⁴ zegt hierover:

Il y a une foule de mots dont on ne peut trouver l'étymologie, c'est-à-dire l'histoire, que si l'on met la main sur les faits particuliers qui leur ont donné naissance.

De afkomst van een woord is vaak niet te bepalen, als men geen rekening houdt met begrippen als klankassociatie, zeker als vreemde talen mee aan de basis van de taal liggen. Zo geeft Moormann het voorbeeld van *vlok* ‘bedlaken’. Via klank- en begripsassociatie wordt dit wel eens teruggebracht op het Nederlandse *vlok* of *vlokken wol*, terwijl het in wezen teruggaat op het Zigeuners *plachta*. Ook homoniemvormingen vormen door klankassociatie vaak de brug van betekenisovergang. Een Bargoens *joekeltje* is in het algemeen Nederlands een ‘hondje’, terwijl *hondje* in het Bargoens ‘dubbeltje’ betekent. Zo gebeurt het dat *joekeltje* via begripsassociatie ook ‘dubbeltje’ gaat betekenen. Een regelmatig voorkomend procédé.

Klankassociatie bracht ons al in de sfeer van betekenis binnen het Bargoens. Hier werken echter heel wat meer krachten. Eén van de meest gebruikelijke figuren is hier de

---

¹⁴ A.Meillet, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*. Tome vingt-sixième. Num. 80 (1925), p.31

metafoor: oorspronkelijk een beeldspraak waarbij twee zaken met elkaar vergeleken worden zonder het vergelijkende *als* te gebruiken. Bijvoorbeeld *Jan is een leeuw*. Jan wordt hier gelijkgesteld met een leeuw, omdat hij bijvoorbeeld een gelijkende kracht of een zelfde brulvermogen bezit. In het Bargoens zou het tweede deel van de vergelijking in dit geval verder bestaan als ‘iets dat brult en/of zeer krachtig is’. Moormann waarschuwt echter wel voor de ‘overschatte metafoor’: niet ieder woord dat op het eerste zicht metaforisch gevormd is, is dat ook. Als voorbeeld geeft hij *mollen* ‘doden’, afgeleid van het Zigeuners *mulo* ‘doden’. Bij Courtmans¹⁵ echter lezen we: ‘Deze woorden verwijzen ongetwijfeld naar het dier (de mol), dat zich gedurig in de aarde ophoudt.’ Duidelijk wordt hier dat we moeten oppassen met metaforen, maar ze direct verwerpen is uiteraard ook zeker geen optie.

Een ander vaak optredend procédé in het Bargoens is wat Moormann materialisatie noemt. De regel is hier dat het object vernoemd wordt naar zijn meest opvallende eigenschap of werking. Zo zien we bijvoorbeeld *trapperik*, wat zowel ‘voet’, ‘schoen’, als ‘fiets’ kan betekenen. Een duidelijk voorbeeld van materialisatie.

Deze materialisering kunnen soms verregaand zijn. Door het ontbreken van een rem, gevormd door een geschreven en cultuurtaal, kunnen betekenissen zich via de verschillende besproken processen een eigen weg banen en sterk afwijkende betekenissen van het grondwoord bekomen. Moormann noemt dit, met een term uit de biologie, hypertrofie in de geheimtalen. Hypertrofie is de ‘abnormale toeneming in omvang en gewicht van een orgaan zonder celvermeerdering’.¹⁶ In het geval van taal is dat dus het als het ware opgeblazen raken van betekenis, door de verschillende processen dat het woord ondergaat. Na metaforisch gebruik, klankassociatie en materialisatie werken hier naar mijn gevoel ook betekenisverenging, -verwijding en –verschuiving. Nemen we al deze begrippen in beschouwing, wordt de ontstaansgeschiedenis van een woord er begrijpelijker op, maar daarom niet makkelijker te reconstrueren. (Moormann, hfdst. 1)

---

¹⁵ cfr. infra, Bargoens van Zele (1840)

¹⁶ www.vandale.be, Van Dale Taalweb / On-linewoordenboek

4.2. Etymologie als onderdeel van de taalkunde

Goyvaerts (1981) definieert etymologie, afkomstig van het Griekse *etymon* ‘het ware’ in combinatie met *logos* ‘rede’, als de leer van de herkomst van onze woorden. Griekse filosofen zagen de wetenschap van de etymologie als een interessant verlengde van hun visie dat in elk woord de ware natuur besloten ligt van het geuite begrip. Het is dus deze ware natuur die via de etymologie benaderd moet worden.

Hoewel de Grieken teveel vertrouwden op klanksymboliek en de band tussen taalkunde en logica wanneer ze aan etymologie deden, bevonden zij zich wel dicht bij de bron van woordgeving, wat toch tot meer voeling met de afkomst kan leiden (al geldt in zo’n situatie geen onvoorwaardelijkheid). Dit in tegenstelling tot de hedendaagse taalkunde, waar woorden gevormd worden door conventionele tekens en de oorsprong doorheen de jaren of eeuwen vervaagd is. Uiteraard bestaat er een levende etymologie, die ons doet beseffen dat *gebouw* en *bouwen* op dezelfde stam is terug te brengen, maar wanneer we, door het conventionele aspect, niet meer op zoek zijn naar de afkomst van woorden, staan we vaak niet stil bij een etymologische samenhang, waardoor deze ook verzwakt. Ook volksetymologie werkt deze verzwakking in de hand. Wanneer de mens een vreemd aandoend of moeilijk verstaanbaar woord te horen krijgt, is de neiging groot om dit woord te kneden naar meer verstaanbare en vertrouwde klanken. Dit gegeven is ook erg opvallend in het Bargoens, een taal waarin heel wat taal materiaal wordt overgenomen uit vreemde, niet gekende talen zoals het Jiddisch en Zigeuners. Uiteraard is dit een proces dat leidt tot verzwakte etymologie en het moeilijk opsporen van precieze afkomsten.

Goyvaerts stelt bovendien dat, na het ophelderen van de menselijke geest, de etymologie twee doelen kan hebben: het kan als doel op zich bestaan, maar kan ook zijn culturele en historische waarde hebben. In dat geval dragen cultuur en geschiedenis bij tot het verklaren en reconstrueren van de verschillende fonetische, morfologische en semantische aspecten die het woord in kwestie bevat. In deze studie trachten we tweeledig te werk te gaan: door de geringe culturele en historische informatie wat de Voyageurs en hun afkomst betreft, zullen we trachten aan de hand van fonetische, morfologische en semantische aspecten een deel van de geschiedenis te reconstrueren, terwijl we anderzijds aan de hand van de culturele informatie die we wel hebben, een richting kunnen vormen. De taak van de etymologie is hier dan ook, zoals Goyvaerts die beschrijft, het verzamelen van de woordenschat, de ouderdom van de woorden te bepalen en de woordenschat van de dialecten te bekijken. Voorts beschrijft

hij dat woorden uit verschillende beroepstakken onderzocht moeten worden, een categorie waar ook het Bargoens onder valt: ‘Aan dit onderdeel moet zeker aandacht geschonken worden omdat uit deze gespecialiseerde gebieden woorden doorgedrongen zijn in de algemene woordenschat. Het is dus van het grootste belang om de herkomst van deze woorden te identificeren’ (Goyvaerts 1981:119) Meteen is hier het belang van deze studie bewezen. Verder van belang bij Goyvaerts is het afsterven van woorden bekijken, evenals eigennamen en betekenisverschuivingen. Al deze punten gelden ook voor het Bargoens.

Het in 4.2. vernoemde citaat van Meillet is er dan ook één dat iedere etymoloog voor ogen moet houden, of zou moeten prijken in elk etymologisch woordenboek: wanneer we ons met etymologie bezighouden, moeten we kijken naar elk punt afzonderlijk dat mee de afkomst van het woord zou kunnen bepalen. Kijken we enkel naar het geheel, is de kans reëel dat we bij heel wat woorden het spoor bijster blijven, in zoverre dit bij een mondeling overgeleverde taal als het Bargoens nu reeds niet het geval is.

4.3. Bronnen

Alvorens over te gaan tot het etymologisch analyseren van de gecreëerde woordenlijst onder 3.2, worden hier de bronnen weergegeven waarin deze woorden zijn terug te vinden.

De bronnenlijst hier weergegeven is zeer waarschijnlijk de meest complete en zo goed als volledige lijst van werken die Bargoens bevatten tot 1950 (en dus de lijsten uit de bloeiperiode van het Bargoens). Alle bronnen zijn, met hun woordenlijsten, terug te vinden in Moormann (301-665). Toch lijkt het mij nuttig er hier een korte samenvatting van te geven door middel van een referentie en een kort omschrijven van de soort van bron. Zo wordt het makkelijker de analyse onder 4.4 te begrijpen. Tijdens het analyseren zal immers verwezen worden naar de verschillende bronnen waarin het begrip is terug te vinden. Aspecten als de ouderdom van de bron, het aantal proefpersonen en de manier waarop het materiaal vergaard is, kunnen dan heel wat nuanceringen teweegbrengen bij het interpreteren.

De bronnen zijn onderverdeeld in vier groepen, zoals dat ook bij Moormann het geval is. Begonnen wordt bij de oudste en nog steeds invloedrijke bron van het Bargoens: het *Liber Vagatorum*.

4.3.1 Afdeling 1 : Bargoens

I. Liber Vagatorum

1. Nederlands, Hoogduits, Nederrijns, Nederduits Liber Vagatorum

Het *Liber Vagatorum*, letterlijk vertaald ‘Boek van de zwervers’, kan beschouwd worden als de oudste en belangrijkste bron van oorspronkelijk de Duitse geheimtaal, ook Rotwelsch genoemd, en vervolgens de Nederlandse, het Bargoens.

De eerste Nederlandse uitgave dateert van 1547. Het oudste nog bestaande exemplaar echter draagt het jaar 1563, herdrukt in : Victor de Meyere en Lode Baekelmans, *Het Boek der Rabauwen en Naaktridders*, Antwerpen 1917.

We mogen aannemen dat de Nederlandse uitgave vertaald is uit het Nederrijnse *Liber Vagatorum*, dat in Keulen gedrukt zou zijn. Zoveel mag duidelijk zijn na een vergelijking van enkele vertalingen. (Moormann, p. 303-305)

Het boek wilde vooreerst het Duitse volk waarschuwen voor en beschermen tegen het gevaar dat dit zwerfende volkje met zich meebrengt: de dieverijen en misdrijven die zij begaan, en die bovendien verhuld worden in een geheimtaal om vrijuit hun gang te kunnen gaan in het bijzijn van anderen. In het ‘tot den lezer’ wordt de inhoud kort samengevat: ‘het eerste deel bevat de woordenschat waardoor eenvoudige mensen dikwijls bedrogen worden. Het tweede deel beschrijft de bedriegerijen en listen die de bedelaars en bedelaressen dikwijls toepassen. Het derde deel geeft vele voorbeelden die in het dagelijks leven voorgekomen zijn, en het vierde deel bevat tips en manieren om je niet te hoeven inlaten met dit soort volk.’

Zoals eerder vermeld is deze Nederlandse lijst vertaald uit de Nederrijnse. Toch is de Nederlandse lijst een vrij zelfstandige geheel. Slechts 16 van 64 woorden zijn ontleend aan de Nederrijnse bewerking, en gezien dit algemeen gangbare zijn is het mogelijk dat de schrijver deze ook autonoom kende. Toch moet de Nederrijnse bewerking de grondslag geweest zijn. De toegevoegde woorden zijn zeker Nederlands Bargoens.

De volgende literaire werken bevatten Bargoens, maar hebben dit niet op empirie en wel op het *Liber Vagatorum* gebaseerd:

2. Vocabulaer:

Referentie: *Der Fielen Rabauwen/Bedelaren (ofte der Schalcken) Vocabulaer/loock*
De beveysde manieren der Bedelaren ofte Bedelaeressen/daer menich Mensche deur bedrogen wort/die worden hier geleert: opdat hem elck daer voor wachten soude. Seer nut ende profytelijck om lesen/voor alle menschen. Gedruckt tot Haerlem, by Vincent Casteleyn. Voor Daniel de Keyser/Boeckverkooper opt Sant/int vergulde A.B.C. 1613.

Dit boekje is een herdruk van het *Liber Vagatorum* van 1563, onze eerste bron. Wel bevat het spellingsverschillen en enkele afwijkingen, zeer waarschijnlijk ontstaan door verkeerdelijk lezen of overnemen, en lichte formuleringsverschillen.

3. Van de Venne

Referentie: *Tafereel van de Belacchende Werelt, en des selfs geluckige Eeuwe, Goet Rondt, Met by-ghevoegde Raedselspreucken, aen-gewesen in de Boer-Achtige Eenvoudigheyt, op de Haegsche Kermis. Verciert met Konst-rijke Afbeeldingen. In 's Gravenhage, Gedruckt voor den Autheur, ende by hem ende de sijne te koop, op de Turf-Marct, in de drie Leer-Konsten, 1635.*

Dit is een derde Nederlandse bewerking van het *Liber Vagatorum*. Wel zijn er wederom enkele fouten ingeslopen: zo bijvoorbeeld *offeren* in plaats van het oorspronkelijke *oft creu* 'vlees'. Dit zijn fouten die we ook in verdere lijsten terugvinden.

De nu volgende uitgaven hebben alleen de woordenlijst van het *Liber Vagatorum*, en hebben die ontleend aan Van de Venne.

4. Lo(o)pes de Haro

Referentie: *Legende, ofte Historye Vande snoode practycquen, ende de behendige listicheden der Dieven. Overgeset uyt het Frans. Hier achter is noch bij gevoecht Gielers Vocubulaer Hael tael. Tot Leyden. Bij Davidt Lopes de Haro, Boeckverkooper, Anno 1640.*

Wederom een herdrukte versie van het boekje van 1563. Ook hier zijn enkele drukfouten geregistreerd.

5. Cartouche

Referentie: *Cartouche of de gestrafte Booswigt. Uyt het Fransch in Nederduitsche Vaerzen nagevolgt. Te Amsterdam. By Johannes De Ruyter, Boekverkooper over de Beurs.* 1731.

Vertaling van *Le Vice puni ou Cartouche, poëme. A Anvers, Chez NICOLAS GRANDVEAU, ruë des Rats, à l'enseigne du clavecin.* 1725.

Is gelijk aan het *Vocabulaer*, maar dan met veel fouten. De uitgave van 1743 kent nog meer fouten.

6. Vocabulaer E.L.

In het *Belgisch museum*, V: 1841 geeft E.L. (niet nader gekend) van p.71-75 een afdruk van het vocabularium van Loopes de Haro. Ook deze bevat wederom nogal wat fouten. Isidoor Teirlinck heeft deze woordenlijst in zijn *Woordenboek van Bargoensch (dieventaal)*, uit 1886, gebruikt.

7. Sloet tot Oldhuis

Mr. B.W.AE. baron Sloet tot Oldhuis geeft in het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek*, 19 D., een artikel genaamd 'Bedelarij in vorige eeuwen'. Dit is een studie die het *Liber Vagatorum* van 1613 tot grondslag heeft.

Ook moderne schrijvers ontleenden voor hun verhalen aan het vocabularium van het *Liber Vagatorum*.

II. Bargoens van Holland: De gelukte list (1689-1690)

Referentie: *De Gelukte List of Bedrooge Mof. Blijspel* De Tweede Druk, overzien, vermeerderd en van veele misslagen gezuiverd. (vignet van N.V.A.)/Te Amsterdam. Gedrukt voor het Kunstgenootschap en te bekomen bij de Erven van J. Lescaille, enz. 1704.

Het bevat het oudste Hollandse Bargoens. Heel wat woorden zijn later vervangen door Joodse, een invloed die in de 17e eeuw nog zeer gering was.

III. Das Duisburger Vocabular (1724)

Deze woordenlijst is door Avé-Lallemant het eerst bekendgemaakt. Het betreft Bargoens van Duitse benden die ook in Zuid-Nederland actief waren. Ze vertonen een broederlijke samenwerking tussen Joden en christenen, wat het groot aantal Joodse woorden verklaart.

Moormann echter erkent de waarde van de lijst, maar twijfelt ook aan de echtheid. Een reden hiervoor is het verschijnen van het woord *offeren* 'vlees', fout overgenomen voor *oft creu* 'vlees' in vorige lijsten, terwijl de schrijver ervan beweert alle materiaal oorspronkelijk genoteerd te hebben.

Het gaat hier om Bargoens, aangevuld met (voornamelijk Joodse) woorden die betrekking hebben op hun specifieke ‘beroepsbezigheid’ : rooftochten.

IV. Geheimtaal van Cartouche (1731)

In de Geheimtaal van *Cartouche* (referentie: cfr. supra) vinden we de eerste dieventaal terug. Ongecompliceerd in tegenstelling tot twee eeuwen later, maar toch al met woorden betrekking hebbende op het vak. Het betreft in totaal 351 woorden die tot de geheimtaal van de Hollandse grote steden behoren. Het Jiddisch heeft ook hier nog niet op ingewerkt, wel bevat het al enkele Zigeunerwoorden.

V. Geheimtaal (1769)

Referentie: *Taal of Expressie van eenige Woorden onder de Schelmen gebruikelijk, mitsgaders een zamen gevoegd opstel van de zo genaamde Bourgondische Dieven-taal als mede van de Smouse, Dieve en Landlopers Taal, opgegeven in S’Hage den 17 Augusti 1769.*

De lijst bevat vele Zigeunerwoorden, maar ook reeds woorden die een Joodse oorsprong kennen. Mogelijk is echter wel dat deze niet allen in Nederland gebruikt worden. De auteur putte zeker uit één Duitse lijst: ‘J.J. Bierbrauer, *Beschreibung Derer Berüchtigten Jüdischen Diebes-Mörder-und Rauber-Banden...* enz. Cassel 1758. De lijst is een enorme bijdrage tot de studie van het Bargoens.

VI. Geheimtaal van de Brabantse Bende (+-1800)

Deze taal behoort net als *Das Duisburger Vocabular* (1724) tot de dieventaal van de Hollandse steden, eveneens berustend op een samenwerking tussen christenen en Joden. De Brabantse Bende vormde rond 1800 een zeer brutale bende doorheen Nederland. Hun gruweldaden werden streng en uitgebreid berecht, en het zijn deze processtukken die als bron hebben gediend voor het opstellen van de lijst der geheimtaal die de bende hanteerde. Uiteraard is de lijst niet volledig, en bevat het enkel die woorden die onderzocht en genoemd zijn tijdens de verschillende processen.

Rond 1840 ontstond een groeiende belangstelling voor het Bargoens, dat langzaam maar zeker bekendheid kreeg, wat resulteerde in verschillende lijsten:

VII. Bargoens van Zele (1840)

Het Bargoens van Zele is een compilatie van enkele bronnen die quasi een zelfde plaats en datum kennen. De referenties :

1) COURTMANS J.B. 'Zonderlinge tael te Zele.' *Belgisch Museum I*, p. 447-451, Gent 1837

2) *Jelle en Mietje. Gentsche vryagie, door wylen KAREL BROECKAERT. Vyfde druk, vermeerderd met eene navolging in het Bargoensch. Gent, ter drukkery van T. en D. Hemelsoet, by Sint Jacobskerk, no. 19, 1841.* De vertaling is geschreven door Courtmans.

3) STAES, H., *Schets eener Geschiedenis van de Gemeente Zele*, Gent 1883

4) De lijst van Isidoor Teirlinck, gepubliceerd in *Vlaamsche Kunstbode* van 1897, die geput is uit Staes, maar waarin Moormann enkele woorden herkende die hem eerder ontgaan waren.

Samen vormt dit een geheel van 424 woorden en is het de eerste belangrijke lijst uit België. Dat men zich voor het eerst bewust wordt van wat het Bargoens is en beoogt, bewijst deze noot van Willems, volgend op de voorrede van *Jelle en Mietje* door Courtmans: 'Willems komt voor, dat het Bourgoensch geene tael uit Bourgondië hergekomen, maer eene oude dieven- of landlooperstael is, dergelijke men er in meer andere gewesten van Europa ontmoet. Het kan wezen, dat in lang voorleden tijd eene bende van vreemde uitwijkelingen zich bij Zele hebbe nedergezet, om aldaer eenig bestaen te vinden, waeruit dan allengskens eene grootere bevolking mag zijn ontstaen, bij welke men tot het drijven van verholen handel of smokkelarij het noodig oordeelde eene bijzondere tael te gebruiken.' (Moormann p. 376)

VIII. Lijst van Mr. Vernée (1844)

Referentie: *Het Argot of de Fransche Dieventaal, voorkomende in de "Mystères de Paris, door EUGENE SUE"*, overgebracht in het *Bargoens of de Hollandsche Dieventaal, door Mr. G.F. VERNEE, Advokaat en Regter Plaatsvervanger bij de Arrondissement-Regtbank, te Hoorn*. Algemeene Konst- en Letterbode, 1844, nr. 13. Deel I. bl. 194-200.

De inleiding van dit werk, door Vernée, vertelt ons iets over de mate waarin het Bargoens in die tijd bekend was (of net niet):

‘In het 1e Deel, blz. 3, de noot, der vertaling van het werk: *Les Mystères de Paris*, door Eugène Suë, onlangs bij den boekhandelaar H. Nijgh te Rotterdam uitgekomen, onder den titel van: *De Verborgenheden van Parijs*, treffen wij de volgende woorden aan: ‘Wij Hollanders kennen geen dieventaal: ’t schijnt, dat de bevolking onzer gevangnissen en tuchthuizen niet zoo dichtelijk, zoo vol verbeeldingskracht is.’ Deze woorden hebben ons verwonderd, daar wij weten, dat bijna alle volken eene dieventaal bezitten, en dat helaas! ook onze taal met eene dieventaal of *Bargoens* is begiftigd, welke ons gedeeltelijk is bekend. Wij hebben daarom getracht, het zoogenaamde *Argot* of de Fransche dieventaal, in de *Mystères de Paris* voorkomende, in het zoogenaamde *Bargoens* over te zetten, en zijn daarin gedeeltelijk geslaagd.’

IX. Brief van A. en Z. (1844)

Gepubliceerd in: *Algemeene Konst- en Letterbode* 1844, deel II, p. 323-325.

De brief is een protest tegen het materiaal van Vernée, dat volgens de briefschrijver te sterk Joods gekleurd was en niet het echte Bargoens bevatte. Zijn brief is dan ook geschreven met de bedoeling zuiver Bargoens weer te geven, en het Joods er strikt uit te weren. Toch zien we nog een sterk Joods element, waaruit we niets anders kunnen concluderen dan dat het Joods in die tijd in vakkringen al zo sterk was binnengedrongen, dat het al als ‘echt Bargoens’ beschouwd werd.

X. Nieuwenhuis (1858)

uit: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, deel XLV, p. 119

‘Mijn verblijf in de gemeenschappelijke en afgezonderde Gevangenis en eenige Beschouwingen over die beide inrigtingen beschreven door een ontslagen Gevangene en medegedeeld door Mr. C.J.N.Nieuwenhuis’.

Het gaat hier om dieventaal uit de gevangenis, geregistreerd door Nieuwenhuis zelf. Het mag als oorspronkelijk en betrouwbaar beschouwd worden en is dus van grote waarde voor onze kennis van het Bargoens in die tijd.

XI. Verwoert (+-1860)

uit: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, deel XLV, afl. 2 en 3. (kritische uitgave door Moormann)

De woordenschat is gezuiverd van woorden die uit andere tijden stammen en is dus belangrijk materiaal uit het midden van de 19^e eeuw. Veel is door Verwoert zelf genoteerd, die ernstig geprobeerd heeft alle materiaal uit die tijd te verzamelen, om het ten dienste te stellen van justitie en politie.

Naast de woordenlijst geeft Verwoert een ‘Verzameling van de meest gebruikelijke woorden van het Bargoens of de zgn. dieventaal’.

XII. Winklers Dialecticon (1874)

Johan Winkler, *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*, Tweede Deel, 's-Gravenhage 1874, p. 408 vlgg.

Winkler behandelt de geheimtalen, bespreekt enkele lettertalen en enkele ‘Roodwaals’-groepen, onder andere de Kramertaal van de Kempen en het Bargoens van Zele. Hij geeft dus geen authentieke gegevens, maar is wel gekend op het gebied van geheimtalen.

XIII. Teirlinck (1886)

Referentie: Teirlinck, Isidoor, *Woordenboek van Bargoensch (dieventaal)*, Roeselare 1886

Ook Teirlinck bezit geen eigen materiaal. Hij stelde zijn lijst samen uit Van de Venne, *Jelle en Mietje* en andere bronnen, meestal uit de buurt van Zele, maar ook bijvoorbeeld de Kramertaal van Stramproy. Bovendien werd er later het Bargoens van Roeselare aan toegevoegd, beschreven in bron XIV, wat wel zeer belangrijk materiaal is.

XIV. Bargoens van Roeselare (1890)

Referentie: *Het Bargoensch van Roeselare*. Een bijvoegsel aan Is. Teirlinck's *Woordenboek van Bargoensch* door H. de Seyn-Verhougstraete. Roeselare 1890.

Het Bargoens van Roeselare bevat 331 woorden en is daarmee een rijke bron. Bovendien geven de Seyn en Verhougstraete aan dat het verschijnsel Bargoens en Bargoenssprekenden, 50 jaar na Zele, meer en meer ingeburgerd geraakt in de maatschappijgeest:

‘Het Bargoensch is in heel België zeer verspreid. Wij gelooven niet, dat er een enkele stad is, waar het niet gesproken wordt, en in Roeselare verbreidt het zich hoe langer hoe meer. heel de bevolking der Nieuwmarkt spreekt Bargoensch; daarbij al wat leurder (en daar zijn er niet weinig!) of marskramer is, of met eender welke goederen de omliggende markten bezoekt. Wanneer wij de Bargoensch-sprekende Roeselarenaren op een duizendtal personen schatten, bij eene bevolking van omtrent 21000 zielen, gelooven wij niet te overdrijven.’

XV. Onze Volkstaal (1890)

Referentie: *Onze Volkstaal III, Tijdschrift gewijd aan de studie der Nederlandsche tongvallen enz.*, Kuilenburg 1890, p. 194-199

Dit werk bevat alfabetische woordenlijst van het Bargoens, samengesteld door N.N. Bevat Bargoens van *Cartouche* en *de Brief van A. en Z.*, maar daarnaast ook oorspronkelijke woorden.

XVI. Bargoens van Sint-Truiden I (Belgisch Limburg)(1892)

uit: *Limburgsch Jaarboek*, Bilsen 1892, p. 24 vlgg., Julius Labbé

Ondanks de regio, waar voornamelijk kramertalen hun weg vinden, betreft het hier Bargoens. Labbé verzekert ons dat hij de woorden uit de mond van de ‘foormannen, regenschermverkoopers, rondleurders en inzonderheid bij de zogenaamde *moesjemachié*, lui, die op de dopen lijnwaad en stoffen gaan venten en gekend zijn om hun looze streken’, optekende, wat het belang van de lijst sterk verhoogt. De *moesjemachié* behoorden oorspronkelijk wel tot de Teuten en spraken dus kramertaal. Sociaal gezien geraakten ze echter aan lager wal en kwamen terecht bij Bargoenssprekenden, welke taal zij overnamen. Het Bargoens van Sint-Truiden vertoont een archaisch karakter en verrassende overeenkomsten met het *Liber Vagatorum*.

XVII. Bargoens van St.-Truiden (Belgisch Limburg)II(1893)

uit: *Limburgsch Jaarboek II*, p.111-114, Julius Labbé

In dit vervolgdeel vinden we een nieuwe reeks woorden ‘die we bij bargoenschsprekende scharenslijpers gezant hebben’. Het materiaal vertoont meer overeenkomst met het Bargoens van Maastricht.

XVIII. Bargoens van Maastricht (1917)

uit: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, deel XLV, afl. 2 en 3

Deze lijst is geregistreerd door Moormann zelf en afkomstig van een zwerver die lange tijd in de buurt van Maastricht omging met kramers, parapluhandelaars en ander zwervend volk. De lijst sluit aan de westkant aan hij het Bargoens van Sint-Truiden, aan de oostkant bij dat van Groenstraat.

XIX. Bargoens van Groenstraat (1924)

uit: *De Nieuwe Taalgids*, XVII, p. 172-198

Het Bargoens van Groenstraat is genoteerd door dr. J. Endepols en in oorsprong een kramertaal, die 'geleerde' samenstellingen mist. Zo heeft het na ontwikkeling een zuiver Bargoens karakter heeft gekregen. In totaal werden drie Bargoenssprekende Groenstraters geraadpleegd.

XX. Bargoens van Weert (1927)

Deze lijst, die zijn centrum in Weert vindt, is opgetekend uit de mond van twee zwervers uit Weert, die hun tochten evenwel uitbreidden tot Nijmegen en omgeving. De sterk Joodse inslag is afkomstig uit het noorden.

XXI. Bargoens van Brussel (1897)

Deze woorden zijn afkomstig uit het artikel van I. Teirlinck in de *Vlaamsche Kunstbode* van 1897. Ze zijn ontleend aan een rondleurder, een 'brilmarchand' die oorspronkelijk uit Brugge komt maar het Roodwaals van Brussel perfect beheerst.

XXII. Bargoens van Roeselare (1913)

Een toevoeging aan het Roeselaarse Bargoens van 1890. Deze lijst is genoteerd te Lier in 1913 door Van Ginneken, en in herbergen gesproken door marskramers en leurders uit de buurt van Roeselare.

XXIII. Bargoens van Antwerpen (1922)

Het betreft hier Bargoens dat in augustus 1922 opgetekend is door Moormann zelf. Het is afkomstig van een leider van een Antwerps circus en niet volledig.

XXIV. Bargoens van West-België (Antwerpen, Brussel, Torhout, Gent, Aalst, Kortrijk, Mechelen, Roeselare) (1916)

Referentie: de Keyzer P., *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, Deel XLVI, afl. 2.

Dit Bargoens is geregistreerd in het Kamp van Harderwijk, waar Belgische (Bargoenssprekende) militairen geïnterneerd waren. De Keyzer was er mede-geïnterneerd, en filoloog zijnde bevond hij zich zo in een ideale situatie tot het optekenen van heel wat materiaal. Dit werd dan ook een belangrijke Belgische lijst.

De acht proefpersonen uit verschillende delen van West-België, leerden het Bargoens van ouders, familie en op de baan.

XXV. Bargoens van Tilburg, Schijndel e.o. (1922 en 1935)

Een zeer arm zwerver, afkomstig uit Tilburg en door Moormann ondervraagd in de buurt van Schijndel, verschaftte het materiaal voor deze lijst. Het kan Bargoens van Midden-Brabant genoemd worden.

In 1935 werd Moormann een lijst toegezonden uit diezelfde omgeving, door een verder onbekend persoon.

XXVI. De Boeventaal (1906)

Referentie: *De Boeventaal./ Zakwoordenboekje / van het / Bargoensch, / of / De taal van de jongens van de vlakte./ in woorden en zinnen alphabetisch gerangschikt./ Met een voorwoord van W.L.H. KÖSTER HENKE. Schaafsma&Brouwer – Dockum, 1906.*

Dit werk vormt één van de rijkste bronnen die de dieventaal (en meer specifiek de Amsterdamse) kent. Net als Verwoert (1860) werd hier getracht een quasi volledige lijst te vormen die voor politie en gerecht kon dienen als wapening tegen geheime afspraken binnen het dievenwereldje.

XXVII. Op het Dievenpad (1924)

Referentie: *Op het Dievenpad. Verhalen uit het leven van een Amsterdamschen Rechercheur. Naverteld door Jan Feith.* Amsterdam z.j. (overgenomen uit de 2de druk in 1924)

Het materiaal sluit aan bij het Bargoens van Maastricht, maar Moormann gelooft toch in zijn oorspronkelijkheid.

XXVIII. Het Leven (1927)

Referentie: 'De Misdadige cel. Uit het leven van een ontslagen gevangene', *Het Leven*, 25 juni 1927, p. 827 en 830.

Ook dit materiaal is zeer zeker oorspronkelijk. Het werd opgetekend door een ex-gevangene zelf, en sluit aan bij de lijsten van Sint-Truiden II, Maastricht en *Op het Dievenpad*.

XXIX. Bargoens uit de buurt van Hilversum (1926)

Deze woordenschat werd wederom door Moormann zelf opgetekend uit de mond van een 23-jarige woonwagenbewoner die zijn hele leven gezworven heeft in Noord-Holland, met Hilversum als uitgangspunt.

XXX. Bargoens van Nijmegen (1924)

Moormann noteerde deze lijst te Nijmegen uit de mond van enkele personen, behorende tot dezelfde groep.

XXXI. Bargoens van Haaksbergen (1922)

Dit Bargoens is afkomstig van een 40-jarige zwerver uit de omgeving van Haaksbergen. Hij stamt uit een zwervergeslacht waarin Zigeuners zijn ingehuwelijkt: zijn grootmoeder is Zigeunerin, wat de sterkte Zigeunerinslag verklaart. Dit is dan ook een mooi voorbeeld van het vaak persoonlijke van het Bargoens dat een streek vertegenwoordigt. De man verachtte bovendien Joodse woorden, hoewel zijn woordenschat, net als andere lijsten uit de buurt, een sterk Joodse inslag vertoont. Deze woorden verraden dat dit Joods volledig was

doorgedrongen in het Bargoens, en dat het vooral ‘nieuwe’ Joodse woorden zijn die geweerd worden.

XXXII. Bargoens van Lochem (1921)

Het woordmateriaal van Lochem is afkomstig van een gevogeltekoopman van ongeveer 50 jaar, die van een familie van zwervers afstamde. Net als de ondervraagde in Haaksbergen weert ook hij zoveel mogelijk Joods uit zijn Bargoens, terwijl zijn aanwezige zoon eerder de Joodse variant geeft en kent. Een gevolg van zijn beroepsbezigheden in de buurt van Twente, waar een sterk Joods gekleurd jargon leeft.

XXXIII. Bargoens van Goor (1925)

In Goor ondervroeg Moormann een ‘deftig’ kermisreiziger: een handelaar die met enkele attracties voor zijn broodwinning zorgt. Dezen wonen tijdens hun tochten weliswaar in woonwagens, maar voelen zich toch ver verheven boven andere woonwagenbewoners, die geen degelijke job hebben en leven van het bedelen en kleine karweien. Zijn kennis van het Bargoens is eerder gering, wat niet verrassend is voor kermisreizigers.

XXXIV. Bargoens van Oldenzaal (1928)

Dit materiaal leunt regionaal sterk aan bij Haaksbergen (1922). Het is opgetekend uit de mond van drie zwervers die vanuit Oldenzaal de buurt van Twente aandeden. Hun leeftijd varieert tussen 40 en 50 jaar. Ook hier valt de opvallende groei van Joodse woorden op, evenals het gegeven dat sommigen dit proberen te vermijden.

XXXV. Bargoens van Wijhe (1931)

De ondervraagde uit Wijhe verschafte Moormann slechts een geringe woordenschat. De man van ongeveer 40 jaar trok al zwerfend rond, maar deed dit niet van thuis uit. Hij leerde het Bargoens dan ook op de baan. Dit maakt dat de lijst een heel ander karakter krijgt dan bijvoorbeeld die van Haaksbergen.

XXXVI. Bargoens van Groningen-Winschoten A en B (1924-1925 en 1921)

De woordenschat die Moormann hier registreerde, is geen van beiden afkomstig van echte Bargoenssprekers, maar van mensen die er professioneel mee in contact kwamen, zij het op een verschillend maatschappelijk niveau. De eerste ondervraagde is beroepsmatig chauffeur, staat in het gewone leven, maar kwam vaak in contact met ‘jongens van de vlakke’. De tweede persoon was een Joodse dame van goede stand die in haar winkel in Winschoten heel wat materiaal verwierf van zwervers uit de streek die bij haar hun inkopen deden.

4.3.2. Afdeling 2: De kramertalen

XXXVII. Kramertaal van de Kempen (1837)

Referentie: ‘De parabel van de Verloren Zoon’, gepubliceerd door J.F. Willems in *'t Belgisch Museum* II, 1838, p.428-430.

XXXVIII. Kramertaal van Exel (1901-1902)

Referentie: J.H., *'t Daghet in den Oosten'*, IXe Boekdeel, jrg. 17-18 (1901-1902), p. 105 vlgg.

XXXIX. Henese Fleck (1926)

Referentie: Jansen, J.H., *Schlüssel zum Krämerlatein*, 1888. & Houben, H., *Leitfaden zum Krämerlatein, genannt Henese Fleck*, Breyell, 1913.

Moormann onderzocht deze eigenaardige kramertaal, die gesproken werd in Breyell, oostelijk van Venlo, zelf in 1926. De taal was toen echter reeds zo goed als uitgestorven ondervond hij via twee zestigers, maar tot voor 1915 kende iedereen in Breyell er een paar woorden van. Dit speciale taaltje blijft echter een historische rariteit.

XXXIX. Tiöttensprache (1923)

Referentie: Stüve, L., *Die Geheimsprachen, insbesondere Die Tiöttensprache*, Recke i. Westf. 1923.

4.3.3. Afdeling 3: Jargon

XXXXI. Louter Lekoris (1916-1917)

Referentie : *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, jrg. VIII, p.235-239; 306-333; jrg. IX, p. 64-80; p. 119-131.

De opgenomen lijst werd door Moormann geregistreerd te Goor, uit de mond van twee paardenkopers en enkele veekopers.

XXXXII. Losche Nekôdesch (1921)

Referentie: Moormann, 'Losche Nekôdesch', *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, jrg. X, p.26-42; p. 68-87.

Dit jargon is afkomstig van een christelijke paardenhandelaar, ondervraagd door Moormann in 1921, die zowel de markten in het noorden, als die in het zuiden bezocht.

4.3.4 Afdeling 4: Nagelaten bronnen

XXXXIII. Bargoens van Brouwershaven (+-1600)

Referentie: 'Bargoens uit de *Esbatementen van de Rode Lelije te Brouwershaven* – academische dissertatie door Herman Meijling', Utrecht 1946. (niet in de handel)

Deze bron kan echter dubieus genoemd worden. 11 van de 19 woorden vinden we ook terug in het *Liber Vagatorum*, al kunnen we niet nagaan of dit rechtstreekse ontleening is of niet. Van een deel van die woorden wordt alvast geopperd dat ze in de 16^e eeuw vrij gewoon waren.

XXXXIV. Bargoens van Weert (1752)

Referentie: *Taal of expressie van eenige woorden onder de schelmen gebruikelijk, opgegeven bij Johannis Anth.Corts, Alias Thoin; Gedetin. te Nederweert den 6 Julij 1752- en*

den 29 Aug. daaraanvolgende leevendig (!) geradbraakt, met een gloeyende Tangh op bedie de borsten geneepen, en toen met het Rad levendig (!) in 't vuur geworpen.'

Deze lijst bevat Nederlands-Bargoens, dat eerst als onderdeel van de Geheimtaal van 1769 aanzien werd. Hier is het onderscheid gemaakt.

XXXXV. Van Eikenhorst II (1844)

Referentie: Eikenhorst, van, L., *De verborgenheden van Amsterdam*, Amsterdam 1844.

Een gedateerd en betrouwbaar stuk materiaal, dat echter ook volledig door Verwoert is opgenomen.

XXXXVI. De Gabbertaal (1937)

Referentie: Bolhuis, van, E.G. *De Gabbertaal. Woordenlijst van het Bargoens – V.A.* Kramers, Rijswijk Z.-H.; eerst uitgegeven bij G. Niessen. Ede, z.j. [1937]

Dit is een vrij uitgebreid werk, dat echter niet altijd even zuiver is. Heel wat woorden zijn overgenomen uit vroegere bronnen, of vormen gemeenzame volkstaal in plaats van Bargoens. Mits een kritische blik blijft het echter wel een degelijke bron.

XXXXVII. Jiddisch uit Amsterdam (vóór 1940)

Meyer Sluysen gebruikt in enkele van zijn boeken woorden die tot het Jiddisch behoren. Ze kunnen niet tot het Bargoens gerekend worden, maar kunnen wel als bron dienen tot verdere ontwikkelingen binnen het Bargoens, kramertaal of dieventaal.

XXXXVIII. Boeven-Jargon (1948)

Dit Bargoens is afkomstig uit een boekje van Henry Roskam Brummer, dat nooit uitgegeven is. Deels kan het vergeleken worden met *De Gabbertaal*: het bevat heel wat woorden die enkel tot de gemeenzame taal behoren of overgenomen zijn uit bijvoorbeeld Moormann zelf. Wanneer hiervan gezuiverd, kan het echter een belangrijke bron vormen. Vermoedelijk bevat

het woordenschat uit steden als Rotterdam en Den Haag, waar eerder nog geen materiaal van voorhanden was.

IL. Dieventaal (1950)

Deze lijst is specifiek van belang omwille van zijn precieze plaats- en tijdsaanduiding. Het is in 1950 genoteerd door een gevangene die de dieventaal van Amsterdam perfect beheerste. Opvallend is dat er weinig woorden in terugkomen die ook in *Jiddisch uit Amsterdam (vóór 1940)* terugkomen. Vermoedelijk werkte de Jodenmoord toen al sterker door dan verwacht.

L. Querido (1912-1925)

Referentie: Querido, Is., *De Jordaan: Amsterdamsch epos*, Amsterdam. Vier delen.

Wat we hier zien is een lijst van enige van de minstbekende jargonwoorden en volksuitdrukkingen, vermengd met heel wat dieventaal, die uitdrukkelijk te onderscheiden valt van een grote hoeveelheid Jiddisch. Het is de grootste bron die we kennen, en als dusdanig vanzelfsprekend van groot belang.

4.4. Woordverklaring

Voor deze woordverklaring deed ik grotendeels beroep op het boek *De Geheimtalen* van Moormann, de grootste bron voor het Bargoens. Een andere uitgebreide lijst die ik gebruikte is het *Bargoens Woordenboek* van Endt (1982). Bij Moormann zien we dat hij uitgebreid vroege bronnen van Bargoens uitgewerkt heeft, en ook grotendeels zelf veldwerk verricht heeft in Nederland. Endt tekende al zijn materiaal zelf op in Nederland en heeft dus alles daadwerkelijk gehoord in het levende Nederlands van de jaren vijftig en zestig, hij raadpleegde hiervoor geen vroegere bronnen. Verder onderzocht ik het *Middelnederlandsch Woordenboek* van Verdam en Verwijs, dat het Middelnederlands (1200-1500) geboekstaafd heeft, en het *Woordenboek der Nederlandsche taal (WNT)* voor de periode vanaf 1800 ongeveer. Voor de etymologie deed ik beroep op het etymologisch woordenboek van Franck en Van Dale. Ook raadpleegde ik een aantal dialectwoordenboeken. Deze dateren echter vaak van na 1950: hiervoor werden slechts weinig dialectlijsten bijgehouden. Deze dialectwoordenboeken zijn dus eerder een graadmeter om te zien of woorden uit het Bargoens hun weg gevonden hebben in de dialecten, dan een mogelijke bron van ontlening.

Omdat vooral het WNT een zeer rijke bron van informatie was en een degelijke waardemeter, zal steeds vermeld worden of het woord te vinden is in het WNT of niet. Andere woordenboeken zullen vernoemd worden wanneer het woord erin terug te vinden is. Wordt er niet verwezen, wil dit ook zeggen dat het woord niet geboekstaafd staat in het werk in kwestie.

Wat het Duits betreft gebruikte ik de voorloper van Moormann in het Duits: Kluges *Rotwelsch*. Ook het etymologisch woordenboek van Kluge gebruikte ik mee als één van de voornaamste bronnen.

Het is bij deze analyse de bedoeling om de herkomst van de woorden die het Bargoens vormen te achterhalen. Daarom wordt een beroep gedaan op woordenboeken, zowel dialecticale, standaardtalige als etymologische. Bij het zoeken van de etymologie trachten we vooral meer te weten te komen over de wijze waarop het woord in het Bargoens is terecht gekomen: heeft het woord een Joodse oorsprong, is het afgeleid van een Zigeunerwoord, van het Duits, enz.. Het is echter niet de bedoeling de volledige etymologie van het woord in kwestie weer te geven (wanneer die er zou zijn). Een indogermaanse stam bijvoorbeeld zou ons te ver leiden en wordt dus achterwege gelaten.

Na deze verduidelijking zal nu overgegaan worden tot woordanalyse. Er is als volgt te werk gegaan: aan de hand van het voorkomen van een woord in de verschillende Vlaamse plaatsen, is bepaald of het woord wordt opgenomen ter analyse of niet. Komt het woord voor in Hasselt, gecombineerd met een voorkomen in Beveren en/of Zwankendamme, wordt het woord besproken. De verkregen lijst zagen we reeds onder 3.2. Een bespreking verloopt steeds in twee delen: allereerst wordt weergegeven in welke bronnen in Moormann het woord wordt teruggevonden. Dit om een beeld te scheppen van de frequentie en geografische spreiding van het woord. Vervolgens volgt een uiteenzetting over wat in de woordenboeken terug te vinden is, om dan tot een conclusie te komen over de mogelijke (of vaststaande) etymologie.

Hieronder volgen nu de 74 begrippen:

1) bajes (gevangenis):

Bronnen: het Bargoens van Maastricht (1917) geeft: *bajis*, ‘gevangenis’. Het Bargoens van Groenstraat (1924) en van Weert (1927) idem. In de ‘Geheimtaal’ (1769) is *beyes* ‘huis’. In de Geheimtaal van de Brabantse bende (+-1800) ook, evenals in de Brief van A. en Z. (1844). Bij Nieuwenhuis (1858) betekent *bajessen* ‘concerten en schouwburgen’ en *bajes moos* ‘fictieve munt’. Bij Verwoert (+-1860) zien we *baayes* als ‘gevangenis, huis, tuchthuis’, en in *De Boeventaal* (1906) betekent het ook ‘winkel, huis, gevangenis’. In het Bargoens van Nijmegen (1924) is het ‘gevangenis’, of ‘gemeentehuis’ (*bajes van de borgemak*), en in dat van Lochem (1921) en Goor (1925) weer ‘gevangenis’.

Bajes is afkomstig van het Joodse *baïs* ‘huis’ en zeer wijdverspreid. We vinden het eerst terug in de Geheimtaal van 1769 met de betekenis ‘huis’. Deze betekenis hield het een tijd aan, maar vanaf Verwoert (+-1860) zien we het ook in de betekenis ‘gevangenis’, en onder invloed van de dieventaal is dit ook de betekenis die heeft standgehouden tot nu.

In *De Boeventaal* (1906) wordt het weergegeven als dieventaalelement. Hoewel kramertalen algemeen gezien geen Joodse elementen kennen, kent de nieuwere kraamtaal van Groenstraat (1924) *bajes* wel, te verklaren door zijn lange bestaansgeschiedenis en daarmee gepaard gaande algemene bekendheid. Ook in het Rotwelsch¹⁷ komt het voor onder de betekenis ‘huis’. Het WNT kent het echter niet, wat wijst op zijn typische geheimtaalkarakter. Toch

---

¹⁷ KLUGE, Friedrich, *Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen I. Rotwelsches Quellenbuch*. Strassburg 1901.

noemt Endt het in zijn *Bargoens woordenboek* 'slang van het Algemeen Beschaafd', waarmee hij wil zeggen dat het woord gebruikt wordt onder AN-sprekers, maar dat zij bij gebruik wel beseffen geen AN te spreken. Endt's optekeningen dateren echter al uit de jaren '50-'60.

Opvallend is wel dat *bajes* oorspronkelijk zijn weg niet vond naar Vlaanderen. In de huidige lijsten blijkt het echter overal doorgedrongen (al hebben we geen duidelijke lijsten meer ter beschikking uit het Vlaanderen na 1922).

2) batteren (vechten):

Batteren zien we voor het eerst verschijnen in het Bargoens van Roeselare (1890) en vervolgens terugkomen in het Bargoens van West-België (1916).

In Roeselare staat al te lezen 'dat dit in heel Vlaanderen terug te vinden is'. Ook in Limburg vinden we het in 2005 terug, evenals in 20^e-eeuwse dialectwoordenboeken. Het Waas Idioticon, Oostends woordenboek en het Vlaams Dialectenwoordenboek¹⁸ kent het. Gezien zijn eerste verschijning in het West-Vlaamse Roeselare en zijn enkel Vlaamse spreiding, kunnen we aannemen dat dit via Frans taalcontact in het Bargoens terecht kwam (Franse *se battre*, 'vechten'). Verdam en Verwijs kent het immers nog niet. Ook het WNT geeft het niet, wat aanduidt dat het woord enkel in de dialecten leeft.

Van Dale geeft eveneens een Franse afkomst, en ook dialectwoordenboeken zijn het hiermee eens.

3) bedissen (krijgen):

Terug te vinden in *De Boeventaal* (1906) als dieventaalelement, in de betekenis van 'stelen'. Het Bargoens van Maastricht (1917), Bargoens van Groenstraat (1924), Bargoens van Weert (1927), Bargoens van West-België (1916) hebben 'geven, krijgen', en in deze betekenis vinden we het ook in het Bargoens uit de buurt van Hilversum (1926) en dat van Nijmegen (1924) en Haaksbergen (1922). Ook Lochem (1921), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Wijhe

---

¹⁸ Amaat, J., *Waas idioticon*, Sint-Niklaas 1979

Desnerck, Roland. *Oostends Woordenboek*, Handzame 1972

Claeys, H.J., *Vlaams Dialectenwoordenboek*, Brussel/Den Haag, 2001. Woorden die in dit woordenboek verschijnen zullen bij de analyse vaak als lid van het 'Vlaamse dialect' benoemd worden. Uiteraard zijn Limburgs, Waas, Oostends, ... ook Vlaamse dialecten, doch 'Vlaams dialect' is slechts een verwijzing naar dit woordenboek.

(1931) en Groningen-Winschoten (1924-1925) hebben het. Verder vinden we het bij Querido (1912-1925) onder de betekenis ‘iets verdienen’.

Het is dus voor het eerst opgedoken in 1906 en wijd verspreid in het Bargoens, maar een mogelijke ontstaansverklaring heb ik voorlopig nog niet gevonden. Waarschijnlijk is het Nederlands (of Duits) van oorsprong, en is er semantisch op ingewerkt, maar een mogelijke stam is niet duidelijk. Het WNT kent het niet.

4) beschoeft (beschaamd):

Beschoeft, vinden we slechts één keer terug in deze vorm: in het Bargoens van Roeselare (1890). Verder vinden de stam nog terug als *schoefte* ‘onbetamelijk, gulzig persoon’ in het Bargoens van West-België (1916) dat ook het hieronder verder te bespreken ‘*schoeft u*’ kent.

Gezien *beschoeft* zich vanuit West-Vlaanderen enkel gedeeltelijk over Vlaanderen verspreid heeft, zouden we kunnen aannemen dat het bestaande was in het West-Vlaamse dialect. Toch vinden we het in deze bronnen¹⁹ niet terug. Een andere verklaring is dat het afkomstig is van de stam *beschoft*, die in het WNT echter enkel voorkomt onder de vorm *onbeschoft*, wat ‘zonder fatsoen, onbeschaafd’ betekent. Mogelijk is het via deze betekenis dat *beschoeft* in het leven geroepen is in de betekenis van ‘beschaamd’, als reactie op *onbeschoft* gedrag.

5) bikken (eten):

Verwoert (1860), het Bargoens van Roeselare (1890), Onze Volkstaal (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg, Schijndel e.o. (1922), *De Boeventaal* (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931), Weert (1927), Hilversum (1926) en Querido (1912-1925) kennen het.

In de lijsten van Zele (1840) en Sint-Truiden (1892) vinden we het al terug onder *bekken*.

---

¹⁹ Debrabandere, Frans. *West-Vlaams etymologisch woordenboek: de herkomst van de West-Vlaamse woorden*. Amsterdam/Antwerpen 2002.

Duidelijk is dat vanaf de lijst van Zele, uit 1840, *bikken* (toen nog onder de vorm *bekken*) terugkomt als een ver verspreid en algemeen element uit het Bargoens. Het woord is meer dan waarschijnlijk opgenomen uit het Nederlands. Endt geeft mee dat het in de 17^e eeuw onder andere bij Bredero gebruikt werd, maar reeds vroeger in het WNT.

Bij Verdam en Verwijs lezen we al:

BECKEN (bicken), zw.ww.onz. en bedr. Van *bec*. Kil. rostro ictum facere
Onz. – *Pikken*. // (*de vogel*) bichte op enen boom met sinen becke, Velth III, 29,19. Sullen wij nu als musschen bicken, *schralen kost krijgen, weinig opdoen*, *Vrouw e.M.*, VII ,54 – Vgl. onze uitdr. *Er valt wat te bicken*

We zien hier dat *becken* een connotatie met zich meedraagt van het meer dierlijke ‘pikken’, van snel iets meepikken of ergens eerder toevallig iets te eten vinden. Zo is het waarschijnlijk ook beland in de woordenschat van leurders, dieven en rondtrekkenden, die vaak aan lager wal geraakt waren en moesten overleven van het weinige dat ze te eten konden krijgen.

Later lezen we in het WNT:

BIKKEN, bedr. en onz. zw. ww. Mnl. *bicken* (VERDAM 1, 1253). Moeilijk te scheiden van *Pikken* (zie ald.), en soms in beteekenis overeenkomende met *Bekken* (kol. 1583), dat men beschouwt als eene afleiding van *bek*. Zie verder b. v. FRANCK, *Etym. Wdb.*; en verg. ook eng. *to beak, to bicker* naast *to pick, to peck* (MURRAY 1, 726 en 1, 848).

1) Van vogels: den snavel (bek) aan of in iets stooten; pikken. Thans verouderd. // Bicken. q. d. *becken, rostro pungere*, KIL. . Bikken. Pikken, met den bek steeken, MARIN. De vogels komen aan de vrugten bicken, *Ald.* .

2) Bij uitbreiding ook gezegd van andere dieren en van menschen: op iets bijten. Thans verouderd. // Bickelen, bicken, Holl. ... *frendere, mandere*, KIL. . — Coffie, thee, Chocolaet, Dat drinkt zy gantze dagen ...; 'k (t. w. *haar man*) moet op een klosje bikke, Tot de kool is gaer, DE VOS, *Kleyn J. Konkelp.* 16 .

3) Eten.

a) Van vogels. // Dees haan, de dierbaar steen wegshcrabt, en koren bikt, SPIEGHEL 64 . De arenden ... vallende met sulken menighte op de Swijnen te bicken, dat syse in het kort af kluyfden, STRUYS, *Reys.* 362 .

b) In gemeenzame, grappige taal ook van menschen. // Hy seydt dat hy te middach heeft gegeten, Nochtans meen ick dat hy te meer niet heeft ghelickt, BREDERO 2, 184 . Wel gebikt hebbende, ontgrendelden sij haren kommer door frissen wijn, VALENTIJN, *Ovid.* 2, 95 . Des avonds even naa het bicken, LANGENDIJK 1, 459 . Het (jonge goedje) vindt hier overvloed van lekkernij te bicken, IMMERZEEL, *Hugo v. 't Woud* 99 . Hij kan goe' bicken. Willen me wa' gaan bicken? CORN.-VERVL. .

— *Niets (niet veel) te bicken*. // Nu wy daer komen en isser te bancken noch te bicken, BREDERO 2, 67 . Wy hadden niet veel te bicken, *O.-I. e. W.I. Voyag.* 1, 38 d . Is dit al 't

brood? En is er anders niet te bikken, *Econ. L. 2, 66* . Niet te bikken noch te breken hebben (zie Dl. III, kol. 1241) (a°. 1902).

Hier zien we dat het werkwoord in gewone omgangstaal slechts sporadisch gebruikt wordt, en het zelfs als ‘grappig’ omschreven wordt. Toch kent ook de *Diksjenaer van ’t Mestreechs* van Endepols uit 1955 het het *Waas Idioticon* het, zodat het later toch niet zo sporadisch verschijnt in dialecten. In het Bargoens is het een veel gebruikt woord.

Als we er nu ook Franck nog op nahouden, zien we dat het eerder genoemde Middelnederlandse *becken* ‘pikken’ een samentrekking is van het Middelnederlandse *bicken* ‘steken, pikken’ en een afleiding van *bek*, wat ook duidelijk wordt wanneer we het vergelijken met het Oudhoogduitse *bicchen*, dat dezelfde betekenis draagt als *bicken*:

ww, mnl. *bicken* “houwen, steken, aanvallen, pikken”. In mnl. *becken* “pikken” zijn dit ww. en een afl. van *bek* samengevallen. = ohd. *bicchen* “steken naar, aanvallen”, mhd. *bicken* (*bëcken*), mnd. *bicken* “kloppen, bikken, steken”. Hierbij mnl. *bicke* v., Kil. (nog zuidndl.dial.) *bickel*, mhd. *bicke* m., *bickel* m. (beide nog nhd., ook met *p*), mnd. *bicke*, ags. *bëcca* m., benamingen voor verschillende hak-, klop- en steekwerktuigen. Vgl. ook laat-on. *bjaxi* m. “een bijnaam”, noorw. dial. *bikse*, *pikse*, *bjakse* “pin”. Als de *e*-vocaal de oudste is (de *i* is dan voor *ɪ*-, *j*-formantia ontstaan: wgerm. **bikkian*, maar **bekkôn*), kan germ. *bekk-* op idg. *bheg-n-* teruggaan. Vgl. dan oi. *bhanákti* “hij breekt”; zie *beek*.

Van Dale geeft een gelijkaardige verklaring als die van Franck, en voegt er bovendien aan toe dat het niet duidelijk is of de germaanse vormen oerverwant zijn met het latijnse *beccus*, dan wel eraan ontleend.

6) *bink* (man, jongen):

Het Nederduits *Liber Vagatorum* (1510) geeft al *binck* ‘ein bur’. Verder vinden we het in Zele (1840), Roeselare (1890), Antwerpen (1922), West-België (1916), Sint-Truiden (1892), Maastricht (1917), Breyell (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922) (aanspreekvorm), Lochem (1921), Goor (1925), *Cartouche* (1731), de lijst van 1769, Verwoert (1860) en *De Boeventaal* (1906).

Bink is een Zigeunerelement dat bijna overal terugkomt. Het is afkomstig van het zigeunerwoord *béng* ‘duivel’. Ook het Rotwelsch kent het.

Het behoort tot een kern van Zigeunerwoorden die in bijna alle plaatsen voorkomt. Deze woorden zijn dus al heel vroeg ontleend en dagtekenen uit de eerste periode van het Zigeunerverblijf hier te lande, dus uit +-1500. Dat het inderdaad al een lange geschiedenis in Nederland en België kent, bewijst ook zijn opname als Nederlands woord in het WNT:

BINK (I), znw. m. Wellicht verwant met *Bonk* (zie Dl. III, kol. 361).

1) Een lomp, een groot stuk, een bonk (zie b. v. BOEKENOOGEN 65).

2) Een lomperd, een pummel, een lummel, een knoeier, ook wel een slecht paard, een knol (zie WEILAND , en v. DALE⁴ , waar ook als gewestelijk de bet. *broekspijp* wordt opgegeven). || Binck, binghel, *rusticus*, KIL. . Hij is een regte bink in zijn werk, *een slecht werkman*, WEIL. . Hij heeft twee binken van paarden, *Ald.* .

Afl. *Binkeltje*, stukje vleesch of iets derg. („Zoerkool mit spek of snert met binkeltjes”, *Goltjebloum.* 91).

Ook Van Dale schrijft de afkomst toe aan de Zigeunertaal, evenals Endt. Ook het Oostends en Waas Idioticon kennen het, zeer waarschijnlijk ten gevolge van zijn lange geschiedenis.

7) *boei(e)/bonje (ruzie, twist):*

Bronnen:

boeie: terug te vinden in het Bargoens van West-België (1916) (buurt van Mechelen)

boeien ‘ruziemaken’, vinden we in het Bargoens van Brussel (1897)

boeien ‘ruzie, twist’: Bargoens van Roeselare (1890)

boelje: Bargoens van Zele (1840)

boje ‘ruzie’: Bargoens van Nijmegen (1924)

bonje : Jiddisch uit Amsterdam (voor 1940) en Querido (1912-1925), Haaksbergen (1922), Goor (1925) en Lochem (1921).

bonjer: *De Boeventaal* (1906) en *Dieventaal* (1950)

Dit woord lijkt van België overgewaaid naar Nederland. Met het Nederlandse *boei* ‘ketting’ of ‘ankerton’, dat wel al bij Verdam en Verwijs terugvinden, lijkt het niet meteen gerijmd te kunnen worden, al bevinden we ons bij de betekenis van ‘ketting’ wel in dezelfde sfeer. Het werkwoord *boeien* kent echter wel verschillende figuurlijke betekenissen, die zowel in negatieve als positieve vormen ‘vastkluisteren’ betekenen. Mogelijk is het woord via hypertrophie in het Bargoens naar de betekenis van ‘ruzie’, als zelfstandig naamwoord,

gevormd. Ook het huidige Vlaamse dialect kent zo'n figuurlijke variant in die sfeer: *opboeien*, dat betekent 'zich erg druk maken over iets'. Een exacte etymologie lijkt echter niet te vinden, ook Van Dale geeft 'onbekend'. Endt kent het ook, maar verwijst enkel naar Moormann voor verdere verschijningen.

8) *bouwten (kakken)*:

Het Nederduits *Liber Vagatorum* (1510) geeft *bolten* 'schiten' en *bolt* 'ein dreck'. Verder komt het voor in de geheimtaal van *Cartouche* (Amsterdam 1731 – Woordenboek Bargoensch en Nederduitsch), Roeselare (1890) (met verwijzing naar Teirlincks woordenboek uit 1886), het Bargoens van Maastricht (1917), Weert (1927), *De Boeventaal* (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Groningen-Winschoten (1924-1925) en Schijndel (1935).

Het woord is al te lezen in het Nederduitse *Liber Vagatorum* van 1510, als afkomstig uit het Rotwelsch en dus terug te brengen tot die tijd. Hoewel het vreemd is dat we het niet terugvinden in het Nederlandse *Liber Vagatorum*, kunnen we gezien zijn vroege verschijning (*Cartouche* 1731) aannemen dat het door contact met het Rotwelsch is blijven voortbestaan en zich verspreid heeft over het hele Bargoense taalgebied. Dat het vernederlandst is tot *bouten* lijkt bovendien zeer aannemelijk. Metaforisch gebruik van *bout* 'korte, dikke staaf' kan hierbij mee aan de oorsprong liggen. Dit is immers een betekenis die ook al terug te vinden is in het WNT.

9) bouwtekeet (toilet):

Uiteraard terug te brengen op de stam *bouten*, besproken onder 8).

Bautekeete vinden we reeds terug in het Bargoens van Roeselare (1890). Verder vinden we het nog als *boutkit(je)* in het Bargoens van Weert (1927), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Goor (1925), Querido (1912-1925) en *Dieventaal* (1950).

Aan de stam *bouten* is het Nederlandse woord *keet* gevoegd. Verdam en Verwijs definieert dit als

KEET: znw.vr. *Keet, hut, schuur, een* (meestal) *uit planken opgeslagen gebouwtje, kot*. Over den oorsprong, die niet zeker is, en de verwantschap met *kit*, zie Franck op *keet* en *kit*. Van dezelfde familie is ook mnd. (uit hd. Overgenomen?) *kitzen, ketzen*, dat dezelfde bet. heeft als *keet* bij Van Dale, nl. “bijgebouw, afzonderlijke woning, zomerverblijf bij eene hofstede, zomerhuis”

Ook het WNT geeft deze betekenis. Endt vermeldt het woord bovendien ook in de betekenis van ‘politieagent’, soms ook *woutekit* genoemd. Waarschijnlijk is hier sprake van woordvermenging, en hoeven we hier geen rekening mee te houden.

10) buisen (drinken, zuipen):

Busen komt voor in de Nederlandse uitgave van het *Liber Vagatorum* (1547) (ook in de Nederduitse uitgave), in het Bargoens van Brouwershaven (+1600) Dit wordt *buijsen, buyzen* of *buijzen* in de Geheimtaal (1769) en het Bargoens van Weert (1752).

Buizen wordt het in het Bargoens van Zele (1840), Onze Volkstaal (1890), Sint-Truiden (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Wijhe (1931), Groningen-Winschoten (1924-1925) en Schijndel (1935).

We zien hier dat *buisen* reeds uit het *Liber Vagatorum* en het Rotwelsch stamt en sindsdien terug te vinden is in zowat heel het Bargoense taalgebied. Toch lezen we het ook al vroeg in het Nederlands. Zo lezen we al bij Verdam en Verwijs:

BUSER (buiser), znw.m., van *busen* (z.ald.). *Drinker, slemper.* // Goê buysers, die de wijn niet en spaeren, *Ned. Kluchtsp.* 52,74

Het WNT geeft:

BUIS (I), znw. m.; zonder mv. De stam van *Buizen* (I), als znw. gebezigd. Drank, of ook: dronk; veelal in tegenstelling met *spijs*. In de lagere volkstaal. [...]

BUIS (VII), bnw. Van denzelfden stam als *Buizen* (I); zie verder ald. en verg. eng. *bousy*. Beschonken, een roes aan hebbende. In de volkstaal der 16de tot 18de eeuw; thans nog gewestelijk. [...]

Het woord behoort sowieso aan de lagere volkstaal, en daar heden ten dage nog slechts plaatselijk. Het Wase dialect geeft het wel. In het Bargoens is het woord echter nog springlevend.

Voor de oorsprong van het woord lezen we Franck:

IV Buīs (beschonken). Een dial. holl., maar in de algemeene taal vrij bekend bnw. Zie b o o s.

Boos idg. wortel *bhūs-* “zwellen”. Zeker moeten wij van de bet. “zwellen” uitgaan bij mnl. *bûsen*, mnd. *buizen* “onmatig drinken” (waarbij buis “beschonken”), laatmhd. *bûsen*, oudnhd. *bausen* “zwellen, zwelgen”, mnd. *bûsen*

Dat het woord zowel in het Nederlands als in het Duits al een lange geschiedenis kent, wordt hier wel duidelijk. Gezien ook het Middelnederlands het al kent, mogen we aannemen dat het woord niet zozeer uit het *Liber Vagatorum* stamt, maar daarvoor al bestond, zowel in het Rotwelsch als in het Bargoens.

Van Dale en Endt geven gelijkaardige verklaringen.

II) cavans (vagina):

Kavans zien we verschijnen in het Bargoens van Sint-Truiden II (1893), West-België (1916, gekend door een Antwerpenaar die het Bargoens leerde in het leger) en dat van Tilburg-Schijndel (1922).

We vinden het ook onder de vorm *klavan(s)(e)* in het Bargoens van Weert (1927), West-België (Kortrijk en Roeselare) en het Bargoens van Schijndel uit 1935.

We kunnen besluiten dat de spreiding van *cavans* vrij regionaal is, en dus zal teruggaan op een dialectvorm. Mogelijk gaat het terug op het Franse *cave*, wat ‘kelder’ betekent.

Afleidingen hiervan vinden we terug in het WNT:

- *Cavage* (misschien slechts eene vorming voor de gelegenheid met den uitgang -*age*), kerker, kooi. || So tvogelken singt inde mute binnen, Hopende te comene inde bosschage, Sghelijcs mijn ziele in tslichaems *cavage*, Hoept te comene, in haer blijvende stede, *Gentsche Sp.* 164.
- *Cavaengie*, hol. || Die Stadt van Troyen heeft in haren tydt soo ryck ende machtich gheweest, als datse *enz.* ... ende nu en vindtmer anders niet dan noch sommige oude cavaengien ende graven, FLORIAN., *Ovid. Hersch.*, ed. 1650, 474 (ed. 1637: hollen).

Het is denkbaar dat *cavage* ‘kerker, hol’ in het Bargoens metaforisch gebruikt is en zo zijn weg gevonden heeft onder de betekenis ‘vagina’, maar zeker is dit niet.

12) dokken (betalen, geven):

Dokken zien we opduiken onder de vorm *docken* in de Geheimtaal (1769) en in het Bargoens van Weert (1927). Uiteraard is dit slechts een kwestie van spelling.

Dokken vinden we in het Bargoens van Holland (1689-1690), in *Cartouche* (1731), in het Bargoens van Zele (1840), Roeselare (1890), Maastricht (1917), Weert (1752), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922) en *De Boeventaal* (1906).

Het komt in de geheimtaallijsten algemeen voor en zou volgens Moormann in verband kunnen staan met Zigeuners *dau* ‘geven’

Dat *dokken* al een lang bestaan kent in het Bargoens, is hier zonder twijfel bewezen (eerste verschijning 1731). Het terugbrengen op het *Liber Vagatorum* is echter geen optie, omdat het daar nergens voorkomt. Ook een ontlening uit een Nederlands (dialect) lijkt moeilijk te aanvaarden, omdat bijvoorbeeld Verdam en Verwijs geen verwijzing geven naar een werkwoord met dezelfde stam. Gezien zijn vroege opname in het Bargoens zou dit, als het van het Nederlands afstamde, toch het geval moeten zijn.

Het WNT geeft het wel, wat te verklaren is uit zijn dan reeds lange geschiedenis in de lagere regionen:

DOKKEN (D), bedr. en onz. zw. ww. Verwanten zijn, behalve ndd. *duk*, mhd. *tuc*, slag, en oostfri. *duken*, slaan, stooten, niet bekend. Gewestelijk kent men in Z.-Ndl. ook een vorm *Djokken*.

A) **Bedr.** — 1) Stooten, duwen, vroeger ook: slaan. || Docken. ... *Dare pugnus, ingerere verbera*, KIL.

2) Door tasting onderzoeken, betasten. In Zeeland. || Meekrap dokken.

3) Reiken, geven. In dit gebruik verouderd. || Dok my elk een pootje. Dat gaat je voor, ALEWIJN [...]

4) Bepaaldelijk van geld. Geven, betalen, opbrengen. Naar het schijnt heeft het woord steeds een gemeenzamen en eenigszins comischen klank gehad. Thans beteekent het bepaaldelijk: met tegenzin betalen. || *S. Es den bucht uut zo willen wy sceeden. Niet langher Goet Gheselscip dan tghelt gheduert. C [...]*

Het is dus waarschijnlijk afgeleid van een andere invloed. Moormann sprak al van het Zigeuner *dau* ‘geven’, wat uiteraard een mogelijkheid is. Verder zou ik ook een ontlening uit het Hoogduits, dat deel uitmaakt van het Jiddisch van de Joden, niet uitsluiten.

Onder *Tücke* lezen we bij Kluge:

Tücke f. mhd. *tücke*. Entwickelt aus dem Plur. des *M. Tuck*, das im älteren Nhd. und vereinzelt bis ins 19. Jh., mundartlich bis heute gilt, mhd. *tuc (ck)* ‘schnelle Bewegung’, dann ‘böser Streich’. Dem Ahd. wie den anderen germ. und idg. Sprachen scheint das Wort zu fehlen.

We zouden hier dan kunnen spreken van een vorm van materialisatie: het woord wordt gevormd door één van de meest kenmerkende eigenschap van ‘geven’, namelijk ‘een snelle beweging (uitvoeren)’

Ook Franck ondersteunt deze gedachte van een Duitse oorsprong:

Dokken ww., gew. opdokken, ook afdokken, vroeger ook *uit-*, *overdokken*, sedert Kil. = fri. *dokke, dokje* “betalen”, ndd. *dokken* “toedeelen, geven”. De in het Bremer Wörterbuch van 1767 opgegeven bet. *dokken* “scheppen (van water)”, *uutdokken* “uitscheppen” doet ons in dokken een intensief-iteratief-formatie bij duiken vermoeden: grondbet. (voor iemand) iets opduiken. Mnl. *ducken*, mhd *tucken* (nhd. *ducken*) beteekent “snel zich bukken, snel duiken”. – Minder wsch. is identiteit met ndl. dial. *dokken* “slaan”, waarnaast *dok* “slag” (zie deuk). De Antwerper bijvorm *djokken* is jonger.

Van Dale praat ook over zijn eerste verschijning bij Kiliaan (1509), maar geeft een onzekere etymologie. Hij denkt ook aan een mogelijke zigeunerontlening, evenals Endt. Als het aan het zigeuner ontleend is, behoort het wel tot de ontleningen uit de eerste omzwervingen.

Ondertussen is het wel wijd verbreid, getuige zijn voorkomen in het Oostends, Limburgs²⁰ en Waas dialect.

13) elles(hier):

Wat we hier opmerken is vrij merkwaardig te noemen. *Elles* vinden we heden ten dage binnen heel het Vlaams Bargoens terug, hoewel er slechts één referentie naar bestaat: *Ellis* ‘hier’ uit het Bargoens van Sint-Truiden II, dat al van 1893 stamt. Als persoonlijk voornaamwoord (haar, hem, hen), wat we in de lijst van Ann Pfaff ook terugvonden, vinden we het al helemaal niet terug.

Na de lijsten van Sint-Truiden vinden we weliswaar nog weinig Bargoens uit de Belgische Kempen terug, maar een overgang van meer dan een eeuw zonder verdere verschijningen is toch lang. Mogelijk is natuurlijk een regionaal dialectelement, dat geen verdere uitwegen gevonden heeft (of uiteraard gewoon niet opgetekend is), of een woord dat enkel hier is opgenomen uit het Nederlands. *El(re)* of *elders* geven een bepaalde ruimtemeting aan, en hoewel die meestal de nodige afstand aangeven, is een verkleining van die afstand binnen het Bargoens, naar ‘hier’, perfect denkbaar. Dat het woord al een lange geschiedenis kent in het Nederlands zien we al bij Verdam en Verwijs:

ELRE (eldre, eldere, elder, eldre, eller(e)), bijw. Van den stam van *el*, z. ald. Got. *aljar*, *elders*; ags. *ellor* en osa. *ellior*, ergens heen. Gevormd als *daar. Op eene andere plaats, elders, ergens anders*. Hetzelfde als *elwaer*, en *elwaer* en *elrewaer* (z. ald.). || [...]— Als voornaamw. bijwoord staat *elre*, even als ons *ergens* of *ergens anders* op de volgende plaatsen, doch zoowel van personen al van zaken in tegenstelling met ons spraakgebruik. || Dit en seg ic *elder omme niet (nergens anders om)*, dan daeromme dat enz., *Lsp.* I, 38, 81. [...]

Ook in het WNT vinden we het nog onder dezelfde betekenissen terug:

ELDERS — daarnaast vroeger **ELDER** —, bijw. *Elder* beantwoordt aan mnl. *elre*, *elder*, os. *ellior*, ags. *ellor*, got. *aljar*, van den stam van het bij **EL** (II) besproken vnw.; voor het suffix vergelijkte men *daar*. Achter dit *Elder* is later de adverbiale *s* gevoegd.

1) Op eene andere plaats, op andere plaatsen. || [...]

Dit lijkt een logische afleiding.

---

²⁰ Goossens, J. en Maasen, M., *Limburgs idioticon: verzamelingen dialectwoorden ("woordenzangen")*, van 1885 tot 1902 verschenen in het tijdschrift "'t Daghet in den oosten", Tongeren 1975.

14) femen (komen):

Femen vinden we in de *Gabbertaal* (1937), maar hetzelfde woord *feemen* lezen we in Roeselare (1890) (ook onder de vormen *vienen* en *veenen*), Bargoens van Sint-Truiden I (1892) en in *De Boeventaal* (1906). In het Bargoens van Sint-Truiden II (1893) vinden we ook *fiemen* en *fienen*.

Ik neig hier Moormann te volgen wanneer hij oppert dat het is afgeleid van het Franse *venir*. Zijn eerste verschijning in het West-Vlaamse Roeselare, waar het ook onder de vormen *vienen* en *veenen* verschijnt, sterkt dit vermoeden alleen maar. Bovendien vinden we de stam niet terug in Verdam en Verwijs of het WNT.

15) flikken (doen) :

Te vinden bij Verwoert (1860), in Zele (1840), Sint-Truiden I (1892), Roeselare (1890), Maastricht (1917), Weert (1927), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), Haaksbergen (1922) en Lochem (1921).

Flikken is sinds Zele dus vrij breed verspreid geraakt. Bij *Jelle en Mietje*, uit het Bargoens van Zele, lezen we al: ‘Algemeen bekend, ook bij Kiliaen’. Dat was het dus al in 1840. *Flikken* is in het Bargoens gegroeid tot een werkwoord dat op vele plaatsen kan ingevuld worden en daardoor een flexibele betekenis gekregen heeft. Getuige hiervan zijn bijvoorbeeld de vele uitdrukkingen: *flik gokken* ‘kaartspelen’, *flik het lau* ‘doe het niet’, *flikken in de fonken* ‘in brand steken’, *flikt open* ‘maak open’, enz. De betekenissen van het werkwoord variëren dan ook: ‘doen’, ‘maken’, ‘repareren’, ‘bakken’, ‘kaartspelen’, ‘neuken’, ‘steken (met een mes)’, ‘dansen’, ‘zich bevinden’, ‘vertellen’, ...

Verdam en Verwijs kent het woord nog niet, maar in het WNT zien we de flexibiliteit van het woord wederkeren:

FLIKKEN, bedr. en onz. zw. ww. Ontleend, in de oorspronkelijke bet. A, 1) aan hd. *flickten*, mhd. *vlickten*. Het is echter niet onmogelijk dat het woord in sommige bet. een anderen oorsprong heeft.

A) **Bedr.** — 1) Lappen, aaneenlappen, oplappen. || Een kleet van lompen en lappen t'samen gevlickt, *Jes.* 64, *Kantt.* 20. Afgestorven Wijsen: Die heb ick uyt haer graf doen spreken t'mijner baet, En van haer' lappen my een feestelick gewaet Geflickt en omgedaen, HUYGENS 1, 298.

2) Op vluchtige, onregelmatige of behendige wijze tot stand of in orde brengen, flansen; klaarspelen. || Weet gij wat hij nu staande houdt? — Dat er een huwelijck geflickt wordt tusschen hem en Rosina, CONSC. 1, 330 a.

— Vaak met den 3^{den} nv. *hem*. || Ben je nu al terug? Dat heb je 'm vlug geflickt. Dat flik je 'm! (*dat is een kranig stukje*).

3) *Iemand iets flikken*, hem dat behendig aandoen, hem dat „leveren” of „lappen.” || Neen, jonker, wees gerust; Ge vangt mij niet in uwe strikken. Ik ben nog van geen mensch gekust: Gij zult mij dit het eerst niet flikken, J. V. RIJSWIJCK 1, 242. Ik zal jou wel krijgen. ... dat flik je me zóó maar niet meer, BRUSSE, *Boefje* 164.

4) Met een boom als voorwerp. Merken door het uithouwen van een stuk schors. In oostelijke dialecten.

5) Slaan. In dezen zin gewestelijk (MOLEMA; GALLÉE).

6) Beslappen, t. w. eene vrouw; ook absoluut: den bijslaap uitoefenen. || Laat hem (*den vrijer*) door 't venster klouteren, al mogt gij hem vrij de voordeur in laten, en

kreuk een vrees-grijns in 't aangezigt. ... Evenwel moet gij in 't flikken geen vrees-bulbak maken, VALENTIJN, *Ovid.* 1, 222. Tedia en flickt Cluvia, noch Flora Catulla niet. Maar Hippo vleydt sich als een wijf onder Jongelingen, VALENTIJN, *Juven.* 16. 7) Vleien. In dit gebruik verouderd, doch verg. FLIKFLOOIEN. || Hy had geen verstand van te floyen of flicken, Het moster rond uyt of hy mochter aen sticken, WESTERBAEN, *Ged.* 1, 490. 't Is een ontrouw knegt, En nogtans kan hy de Baas, met sijn flikke behaagen, v. HALMAEL 1⁴, 49. 'k Wierd wel eens wat grimmig, ziende Dat menig jonge flinke meid De kost met flikken won, en praaten ...: 'k Was Mary regtuit; 'k kon 't niet laten, *Econ. L.* 1, 94.

8) Stilletjes wegnemen, gappen. Gewestelijk in Z.-Ndl. (DE BO).

B) **Onz.** — 1) Klappen, slaan. In dezen zin gewestelijk. || In de handen flikken, MOLEMA.

2) Kleine werkjes verrichten, kleine bemoeiingen doen. In dezen zin niet meer gebruikelijk. || Dan is Grootje Ryzig ook al op de proppen, en aan 't flikken en bedillen; ja, dan heeft zy al een paar stoffige vingers gehaald, door het vryven langs de stoelen *enz.*, *Leev.* 3, 284.

3) Kaartspelen, misschien eigenlijk knoeien met kaarten. In dezen zin verouderd. || Flikken. v. n. Een laag w: Met de flik, met de kaart speelen, MARIN. K. Laeten wy terwyl met 't Bruiloftsvolk wat flikken. L. Hoe speelen op de kaart? K. Ja, gist'renavond won Ik met de kaart ... al menig Patakon, LANGENDIJK 2, 69.

— Ook in de verbindingen *met* en *op de kaart flikken*. || Alle dingen zou wel gaan, Pieter, konje dat flikken met de kaart, en 't bord laten, ASSELIJN, *Melchior* 6. In plaats van op de kaart te flikken, LANGENDIJK 1, 459.

— In bedr. gebruik: *Een kaartje flikken*, een kaartje leggen. || Dat ze een kaartje gaat flikken Met Jasperneef, *Verm. Lottoon.* 2, 191.

Afl. *Flik, flicker* (zie die woorden); *flikkerij* („Zij hadden gaarne mij gekocht Voor *flikkerij* en eerbetuiging,” BEETS 3, 349).

Samenst. afl *Sodeflicker* (zie ald.),

Wat de oorsprong betreft zijn we niet helemaal zeker. Franck denkt weer aan een Duitse oorsprong, evenals Van Dale:

zeer vage betekenis van nnl. **flikken**. Dit komt in de oudste ndl. bet “verstellen” (reeds bij Kil.) uit 't Duitsch, en hd *flickten*, mhd. *vlicken* “een lap opzetten”, hoort bij vlek.

Deze ontlening lijkt gezien de flexibiliteit en de vroege ontlening van *flickten* zeer goed mogelijk. Het Waas, Maastrichts, Oostends en Vlaams dialect kent het ondertussen ook. Hier wordt ook aan een Duitse ontlening gedacht.

16) flossen (plassen):

Flossen vinden we ook al terug in de verschillende versies van het *Liber Vagatorum* en vindt zijn oorsprong dus in de eerste bronnen van het Bargoens, het Rotwelsch. Later verschijnt het

in Zele (1840), Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Weert (1927), West-België (1916), Goor (1925) en Schijndel (1935), in sommige gevallen naast *flosteren*, dat we ook nog gescheiden tegenkomen in Maastricht (1917), Tilburg-Schijndel (1922) en Lochem (1921).

Verder zoeken lijkt hier niet nodig. Het woord stamt uit het *Liber Vagatorum*, wordt niet teruggevonden in Verdam en Verwijs of het WNT en was dus reeds in het begin van de 16e eeuw een gekend dieventaalelement, wat het gebleven is. Het Vlaamse en Wase dialect kent het ondertussen wel.

17) gekloeft (gekleed):

Vinden we terug als *geklof*, *gekloft* of *geklopt*. Het bevat dezelfde stam als *kloft* en *kluft*, dat als Joods herkend wordt: afkomstig van *k'luft* 'Kledij', het rabbijnse *killûph* 'bast, schaal'.

We zien deze stam terugkomen in het Bargoens van Maastricht (1917), Tilburg-Schijndel (1922), Weert (1927), in de lijst van mr. Vernée (1844), de Brief van A. en Z. (1844), Nieuwenhuis (1858), Verwoert (1860), *De Boeventaal* (1906), het Bargoens uit de buurt van Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Lochem (1921), Goor (1925), Oldenzaal (1928) en Groningen-Winschoten (1921-1925).

Het is een zeer duidelijk Hollands Bargoenselement dus, dat reeds halverwege de 19^e eeuw geboekstaafd staat. Dit steunt het idee dat het een woord van Joodse oorsprong is, en niet bijvoorbeeld ontstaan is uit het West-Vlaamse dialect, waar *kloefe* 'klomp' betekent en er dus betekenisverwijding had kunnen optreden. WNT:

KLOEF, znw. m., mv. *-en*. In 't Westvl. daarnaast *kloefe*, vr. Van onbekenden oorsprong.

- 1) Eig. Houten schoen, klomp, holsblok. Inzonderheid in Vlaand. en Antw. in gebruik, in 't laatste met minachtende of spottende bijgedachte voor een ruwen, lompen klomp. || [...]

Ook zijn optreden in het Rotwelsch sterkt het vermoeden van Joodse afkomst, gezien het dezelfde invloeden onderging.

Ook Van Dale en Endt verwijzen naar *klof* en een Joodse afkomst, doch een andere:

klof, kloft, kloffie [barg. pak, kostuum] in het Liber Vagatorum *claffot* [‘een cleet’], **laat-middelhd.** *klabot* < **jiddisch** *keliphas* [schaal, omhulsel]; ook **rotwelsch** *Schale* betekent kleding.

Vermoedelijk dateert het dus al uit het Liber Vagatorum.

18) geschoor ((laag)volk):

Moormann zegt hierover hetvolgende: ‘ik vermoed dat dit woord door synoniemafleiding ontstaan is uit *schore* ‘waar’; aldus: *waar* synoniem met ‘tuig’; ‘tuig’ is minder soort volk. Misschien heeft de bijgedachte aan *schorrie-morrie* meegewerkt aan de betekenisovergang.’

Geschoor zou dan terug te brengen zijn op *schoren*, Jiddisch *segauroh* ‘goed, handelsartikelen’. In Verwoert (1860) betekent *schore* ‘kleding’, in *De Boeventaal* ‘goederen, in tegenstelling met ‘geld’ (*schorem en al* betekent daar ‘rommelzooi’), bij het Bargoens uit de buurt van Hilversum (1926) zien we dat *nepschore* en *linke schore* ‘slechte waar’ betekent. Verder zien we dat het in het Bargoens van Haaksbergen (1922) ook ‘waar’ betekent, en dat in het Bargoens van Goor (1925) *geschoor* gebruikt wordt als ‘volk’, terwijl *schore* in Oldenzaal ook ‘waar’ betekent, net als in Groningen-Winschoten (1924-1925).

Mij lijkt *geschoor* echter eerder terug te gaan op *schorem*, van het Jiddische *sheqorim* ‘leugens, leugentaal’. Bij Verwoert (1860) betekent dit ‘leugens’, ‘liegen’ en ook ‘slecht’. In *De Boeventaal* (1906) betekent het ‘arm’, ‘slecht’, en ‘leugen’. Het ‘slechte’ en ‘arme’ zijn adjectieven die eigenschappen weergeven van wat als ‘geschoor’ gekarakteriseerd wordt. We kunnen wel aannemen dat er ook sprake is van betekenisvermenging.

Het woord *geschoor* zelf vinden we wel al terug bij *Cartouche* (1731), in Zele (1840), het Bargoens van West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922) en Goor (1925). Opvallend is hier toch de vroege verschijning, toen de woorden *schoren* en *schorem* nog niet echt ontwikkeld waren binnen het Bargoens. Mij lijkt het dus niet gegroeid uit *schoren* of *schorem*, maar rechtstreeks terug te brengen op *sheqorim* ‘leugens, leugentaal’, welke pejoratieve eigenschap makkelijk in verband gebracht kan worden met volk van laag allooi. Wat in elk geval zo goed als vaststaat is de ontleening uit het Jiddisch. Later kennen de drie woorden vanwege eenzelfde klank of stam betekenisvermenging.

Zo komt het ook in het WNT terecht:

SCHOREM — SCHORUM —, znw. onz., bnw. en bijw. Een tamelijk jong woord, naar men wil verkort uit *Schorremorrie*.

A) **Znw.** — 1) Volk van laag allooi, schorremorrie, tuig, rapalje. || Als verwaarloosde wees, al van zijn zevende zwerfende zonder een pink hulp, stond hij toch nog overeind tusschen het schorum, QUERIDO, *Jordaan 2*, 32.

2) Vervolgens ook in toepassing op een enkel persoon, als ruwe, verachtende term. || Den afkeer, die hij gezien had in de oogen van dat schorum zoo straks, HARTOG, *Sjofelen 202*.

3) Leugens. In dit gebruik niet algemeen. || 't Is allemaal schorem wat je daar vertelt, *Boevent*.

B) **Bnw.** — Zeer armoedig, schunnig. || As wij hier nog darre om op zoo'n schoreme nachtboot te magge, BRUSSE, *Landl.* 10.

C) **Bijw.** — 1) Op zeer armoedige, op schunnige wijze. || Zoo schorem hoeft hij zich toch niet te kleeden.

2) Op minne, op gemeene, op schunnige wijze. || Je hebt schorem gehandeld, *Boevent*.

Afl. *Schoremerd*, iemand die tot het schorem behoort („Dat 's een nieuweling, nog erg nuchter, 'n kalf van een jonge ..., 't is een *schoremerd* (armoedige man), een zwerfver”, v. MAURIK, *Amst. bij D. en N.* 69).

Het ‘jonge’ van het woord dat hier wordt aangehaald, ligt in het Bargoens wel anders.

Duidelijk is dus dat het woord via de geheimtaal het Nederlands is binnengedrongen, Verdam en Verwijs kent het nog niet. Endt praat van een verschijning sinds het midden van de 19^e eeuw, en categoriseert het nu als ‘slang van het AB’.

19) gesjankt (getrouwd):

Chanke ‘kerk’, komt meer dan waarschijnlijk van het Zigeuner *changhereá* ‘kerk’.

Het behoort eveneens tot de kern van Zigeunerwoorden die in bijna alle plaatsen voorkomt en is dus waarschijnlijk ontleend in de eerste periode van het Zigeunerverblijf in onze landen, rond 1500. *Gesjankt* is hiervan afgeleid via een proces van materialisatie: het in associatie treden van ‘kerk’ met ‘trouwen’, één van de gekendste handelingen die daar plaatsvinden (zo toch onder Bargoenssprekenden).

Deze vroege ontlening is te merken aan de wijde verspreiding van *sjank* en *gesjankt*:

Cartouche (1731), *Zelee* (1840), *Verwoert* (1860), *Onze Volkstaal* (1890), *Roeselare* (1890 en 1913), *De Boeventaal* (1906), *West-België* (1916), *Tilburg-Schijndel* (1922), *Maastricht*

(1917), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Weert (1927), Hilversum (1926), Schijndel (1935), Wijhe (1931), de Geheimtaal van 1769 en Querido (1912-1925).

Zowat heel Belgisch en Nederlands Bargoens grondgebied doorheen de tijd kent het, wat een vroege ontlening uit het Zigeuner zeer waarschijnlijk maakt, des te meer omdat het in Nederlandse bronnen nergens terug te vinden is. Wat echter wel opvallend is dat in lijsten met een vrij groot zigeunerelement, het niet terug te vinden is, en de verklaring dus niet heel zeker is.

20) g(i)ezeke (meisje):

Gees komt voor in de Geheimtaal (1769), Verwoert (1860), Roeselare (1913) en Weert (1927). Als *ges* lezen we het in Das Duisburger Vocabular (1724) en als *geeze* in Zele (1840), Weert (1927), Brussel (1897) en West-België (1916). De dialectvormen *gies*, *giese*, *gieseke*, *gieze*, *giëze*, *giezeke* vinden we in Zele (1840), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906) en Querido (1912-1925).

Moormann neemt aan dat het van het Zigeuners *gajis* ‘boerin’ is afgeleid en dat het bij de kern van Zigeunerwoorden behoort die zowat overal voorkomen doorheen de tijd, wat ons een vroege ontlening doet vermoeden (van de eerste Zigeunerromzwervingen). Toch heeft hij zelf zijn twijfels over deze verklaring.

Bij Kluge vinden we echter ook *ges* ‘maagd’, wat er ook op zou kunnen wijzen dat het al vroeg via de Duitse geheimtaal, heel wat ouder dan het Bargoens, in onze taal beland is.

21) granderik:

Granderik heeft doorheen de tijd verschillende betekenissen gehad. Het betekende zowel ‘hemel’, ‘aas van het kaartspel’, als ‘commissaris van politie’, en ‘burgemeester’.

In de betekenis van ‘hemel’ vinden we het terug in het Bargoens van Zele (1840) en in *De Boeventaal* (1906). De ‘aas van het kaartspel’ is het in West-België (1916) en ‘commissaris

van de politie' betekent het in het Bargoens van Roeselare (1890), Sint-Truiden II (1893), Brussel (1897) en Antwerpen (1922).

Opvallend is dat het bijna enkel in het Belgische Bargoens voorkomt. Kenmerkend voor deze regio is het frequenter voorkomen van Franse ontleningen tegenover de andere groepen. Ook hier is dit het geval: we zien duidelijk de Franse stam *grand*, die de betekenis 'groot, machtig' met zich meedraagt. Via materialisatie krijgen we zo verschillende betekenissen voor *granderik*, die allen iets groots of machtigs in zich dragen.

Toch lezen we bij Kluge ook:

grandig Adj. 'gross, stark': mit deutscher Endung zu ital. *grande* 'gross', seit 1620 gaunersprachl. (Kluge 1901 Rotw. 1,137.140.159.164.218.u.ö.), durch Vermittlung der Soldatenspr. literarisch (Grimmelshausen 1669 Simpl. 195. 276), vielfach in obd. Mundarten: H. Fischer, Schwäb. Wb. 3, 790. 6, 2062 [...]

Hier lezen we dat *grandig* reeds sinds 1620 is opgenomen in de Duitse geheimtaal. Dit adjectief vinden we ook in Bargoense bronnen terug, en kan dus teruggebracht worden op het Rotwelsch. Toch vermoed ik dat gezien de bijna uitsluitend Belgische spreiding *granderik* teruggaat op het Frans, eventueel in combinatie met betekenisvermenging. Ook Van Dale wijst op het Franse *grande*. In huidige dialectwoordenboeken vinden we het niet terug, wel in het Brabants uit de 18^e eeuw²¹. Endt plaatst het onder 'verouderend', wat hiervoor een verklaring zou kunnen zijn.

22) gro(e)m ((klein) kind):

Het Nederduits *Liber Vagatorum* (1510) kent *grams* 'kind', en Kiliaan kent *gram*, puer. Ook is het terug te vinden bij Verwoert (1860), Weert (1927), Brussel (1897), Onze Volkstaal (1890), Roeselare (1913), Antwerpen (1922), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931) en Groningen-Winschoten (1924-1925).

---

²¹ Heeroma, K.H., *Brabants uit de 18de eeuw: De Meierijse woordenlijsten van J.L. Venster*, Amsterdam 1968.

Gezien het feit dat we *grom* of *gram* niet terugvinden in het Nederlandse *Liber Vagatorum* en andere bronnen tot 1860, is de afleiding uit het Nederduitse *Liber Vagatorum* niet erg vanzelfsprekend. *Grom* blijkt echter ook al een lange Nederlandse geschiedenis te hebben, als we zien dat Verdam en Verwijs het al kennen:

GROM (grome), znw. o. *Ingewand, kroost*, vooral van visschen. Ndl. *groom, grom*; eng. *grume*. Over den oorsprong zie Franck op *grom*. || Den cleynen visch, tsaet ende *grom* van dien, *Geld. Placcb., aangeh. op Kil.* bl. 203. — Vgl. ald. „grommelinghe, rudera, glareae, furfures, micae; et mucor, sordes, situs. Ital. *gromma*.”

Het WNT geeft:

GROM (I) — GROOM —, znw. onz.; voorheen ook vr.; zonder mv. Nnd. *grôm*, mnl. *grom*. De oorsprong van dit woord is onbekend; men heeft het in verband gebracht met eng. *grume*, klonter, en voorts met ital. *grumo*, kluitje, fra. *grumeler*, klonteren (FRANCK), zoodat *grom* eigenlijk: klonterig vuil zou beteekenen. De meest bekende beteekenis van *grom* evenwel is *ingewand* en daarnevens komt het voor in de zin van *nakomelingschap*, zoodat men vragen mag of het niet redelijker is, evenals bij *kroost*, dat ook èn *ingewand* èn *nakomelingschap* beduidt, voor die beide uiteenloopende begrippen eene gemeenschappelijke grondbeteekenis aan te nemen: iets wriemelends, iets grimmelends, b. v. (zie FRANCK op *Kroos* en *Kroost*); „vuiligheid, afval” (zie de bet. III) zou dan eene veel jongere beteekenis zijn. Waarschijnlijk zal men echter op grond van het onder III, 2) vermelde geld. *gromme*, vergeleken met nnd. *grum*, drab, zaksel en nnl. *grommeling* (zie ald. en verg. ook GROMMIG, 1ste art., de bet. 2) wel mogen aannemen dat de beteekenissen van twee verschillende stammen dooreengelopen zijn.

II) *Kroost*, kinderen; vaak met verachting: gebroed. || *Jan L. (tot Cristyn met hare drie kinderen)* Jou beest, hoe kom jy aan dat *grom*? *Cr. Vraag jij, schoft, hoe ik daar aan kom? Jou bekkesnijder, mantelrolder! Jan L. Jou hoer!* ALEWIJN, *Jan Los*, 49. Loop voor Sint Joris mit jou *Grom*, ALEWIJN, *Latona*, 20 (aangeh. in OUDEM. 2, 750).

— In platte scherts. *Met grom*, bevrucht, bezwangerd. Verg. *met kind, met jong*. || *Met grom zyn: Zwanger zyn*, MARIN. — *Begordt ... 't Is bezwangerd ...* Op gelijke wijze zegt het Amsterdamsch Gemeen: *met grom* geworden, BILD. in HOOFD (uitg. BILD.), 3, 95.

— **Aann.** Een niet-collectief „*Grom. Puer. Ang. grome*” (met dit laatste wordt stellig bedoeld het hedend.-eng. *groom*) behoort misschien ook nog tot die vrij talrijke groep van woorden uit andere talen (uit het Engelsch vooral) die door KILIAAN als Nederlandsch worden opgegeven (zie daarover KLUYVER, *Proeve eener Crit.* 112). Merkwaardig nochtans, omdat zij eene beteekenis vermeldt die het Engelsche *groom* niet heeft, is de verklaring bij MELLEMA „*Grom, Un enfant, marmouset*” (ald. op *Marmouset* „Een kabouter-manneken of gheschildert manneken”).

Ook Franck brengt het woord al terug op het Oudnederlands, in de betekenis van die van Verdam en Verwijs. Het is dus vrij waarschijnlijk dat het woord uit het Nederlands is opgenomen. Eerder zagen we bij *bikken* al de overeenkomst met de dierenwereld, ook hier

zien we dat *grom* eerst voornamelijk ‘kroost van vissen’ was, terwijl het later ook voor menselijke nakomelingen gebruikt wordt, maar met een pejoratieve bijklank: ‘gebroed’, wat wel eens kan duiden op het geslacht van Bargoenssprekenden. De overeenkomst lijkt duidelijk, al is de etymologie van het woord *grom* volgens Van Dale wel onzeker.

23) jallen (gaan):

Jallen verschijnt in het Bargoens van Sint-Truiden I (1892), Brussel (1897), dat van Maastricht (1917), Weert (1927), Antwerpen (1922) en Tilburg-Schijndel (1922).

Gezien zijn geringe ruimtelijke en temporele verspreiding en geen verwijzingen in Nederlands en etymologisch woordenboek, heb ik geen plausibele verklaring voor de oorsprong van *jallen*. Mogelijk is het afgeleid van het Franse *aller* ‘gaan’, maar duidelijkheid hier omtrent is er absoluut niet.

24) jatten:

Oorspronkelijk vormt *jatten* een echt dieventaalelement, dat we onderscheiden van het ware Bargoens. De betekenis liegt hier uiteraard niet om.

Jatten betekent eigenlijk ‘handen’, en is afgeleid van het Jiddische *jad*, status constructus en in plaats van *jod* ‘hand’. *Jat* leeft verder in het Bargoens onder de betekenis ‘hand’, terwijl het afgeleide werkwoord via materialisatie ‘stelen’ is gaan betekenen, dit omdat het wees op kleinigheden ‘die met de handen te grijpen zijn’. Ook Van Dale geeft deze Hebreeuwse oorsprong.

We zien het terugkomen in *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), het Bargoens van Oldenzaal (1928) en Querido (1912-1925).

Een erg wijde verspreiding kent het element in ieder geval niet. Het lijkt voornamelijk voor te komen in meer stedelijk Bargoens in Nederland. Dit kunnen we verklaren door het feit dat het kenmerkend was voor dieventaal, die vooral in steden broedt. Endt plaatst het nu onder AB-slang.

25) jenzen/jensen:

We vinden dit woord terug in *De Boeventaal* (1906), waar het een connotatie vanuit de prostitutie met zich meedraagt. Het gaat terug op de stam *jen/jennen*, dat als zelfstandig naamwoord ‘grap’ en als werkwoord ‘spelen, liegen’ betekent. Het komt van het gelijkende *gein*, dat in het Jiddisch ‘gunst, genegenheid; leuk’ betekent. *Gein* bestaat ook in het Bargoens (en Nederlands) verder in de betekenis van ‘pret, plezier’. Onder de vorm *jenzen* heeft het werkwoord *jennen* een erotische lading gekregen, maar het blijft terug te brengen op ‘spelen, plezier maken’.

Dit *jenzen* vinden we naast *De Boeventaal* nog terug in het Bargoens van Groningen-Winschoten (1924-1925) en het Bargoens van Schijndel (1935).

Onder de vorm *jenzen* vinden we de stam *jen* minder uitgesproken terug, maar we mogen gerust de Joodse afkomst aannemen. Bovendien is het woord eerder laat ontstaan, wat zijn mindere voorkomen in de lijsten van Moormann, maar de algemene bekendheid in het Belgische Bargoens van vandaag kan verklaren. Het WNT kent het als ‘woord van de platte volkstaal’, en geeft daarbij verwijzingen naar het Bargoens. Ook bij Endt vinden we het terug, evenals in het Limburgse dialect.

26) joekel (hondje):

We zien het woord verschijnen in het Bargoens van Roeselare (1890), Antwerpen (1922), West-België (1916), Sint-Truiden (1892-1893), Weert (1927), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Wijhe (1931), Oldenzaal (1928), Groningen-Winschoten (1924-1925), Hilversum (1926), *De Boeventaal* (1906), *Dieventaal* (1950) en Querido (1912-1925)

Joekel wordt bij Moormann ondergebracht bij de oudste kern Zigeuners. Het is afkomstig van *giuchél* ‘hond’. Mogelijk kan de algemene verspreiding inderdaad de oude Zigeuneroorsprong verraden. Toch zien we het pas eerst in 1890 opduiken, terwijl daarvoor al het Zigeunerwoord *killef* voor ‘hond’ gebruikt was. Of het dus al dateert van de oudste Zigeunerverblijven hier, is niet met zekerheid te zeggen. Van Dale schrijft het toe aan het Rotwelsch *Schuckel*, dat op

zijn beurt wel afkomstig zou zijn van de Zigeunertaal. Ook Endt geeft een vergelijking met het Rotwelsch, wat een zeer aannemelijke hypothese is.

27) jokeren (seks hebben):

Jokeren vinden we nergens terug in de lijsten van Moormann, hoewel we het anno 2005 over heel Vlaanderen terugvinden. We kunnen aannemen dat het eerder recent uit de Vlaamse volkstaal is opgenomen, hoewel het woord al een hele geschiedenis kent in het Nederlands. Het WNT bewijst zijn ouderdom:

JOKKEN (I), onz. en bedr. zw. ww. Rechtstreeks ontleend aan lat. *jocari* (waarvan fra. *jouer*), of misschien eene afl. van *Jok (I)*. Verg. gelijkbet. laat.-mnl. *jokeren* (*jokkeeren*), *jokieren* (VERDAM 3, 1056).

1) Gekheid maken.

a) Schertsen; grappen maken; aardigheden of plagerijen zeggen. || Buerden, tobben, gabben, jocken, geulen, schertzen, spelen, *Teuthon*. (a°. 1475). Iocken, oft schertzen. *Railler, se gaudir et mocquer*, PLANT. ... *Iocari, nugas* [...]

b) Dartelen, spelen, stoeien; „mallen” (2de art., in de bet. 4) en nog meer bepaald in de bet. 5) [...]

c) Misschien in een obscoen verband. || Hallebaerdiers Die metter alfve lanche gheerne spelende jocken, DE DENE, *Test.* 124 b.

Dit obscene verband is in het Bargoens in ieder geval tot uiting gekomen: een betekenis van ‘plagen, spelen’, is geërotiseerd en specifiek gemaakt. Dit kunnen we vergelijken met wat we zagen bij het werkwoord *jensen*, evoluerend uit *jennen*.

28) kaffer/kafferin (boer/boerin):

In de lijsten van Moormann moeten we kijken naar Das Duisburger Vocabular (1724), de Geheimtaal (1769), de Brief van A. en Z. (1844), Nieuwenhuis (1858), Verwoert (1860), Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Roeselare (1913), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Louter Lekoris (1916-1917), Losche Nekôdesch (1921), Weert (1752), Schijndel (1935), Jiddisch uit Amsterdam (voor 1940).

Polak en Voorzanger geven als oorsprong van *kaffer* het Jiddische *kaphri* ‘plattelandsbewoners’. Duidelijk is dat in bijna geen enkele lijst *kaffer* ontbreekt. Ook niet in Kluges Rotwelsch, waar we het o.a. in 1753 lezen. Een logisch sociologisch verschijnsel, als we beseffen dat de Bargoenssprekenden in de eerste plaats een groep waren die zich wilden onderscheiden van het andere volk, en deze scheiding dus ook doortrokken op taalkundig gebied. Ze namen het over van de Joden, die zich eerder al onderscheidten van het Nederlandse volk. Dat het ook het woord voor ‘plattelandsbewoners’ is dat het onderscheid aanduidt mag niet vreemd wezen gezien de meer agrarische levensstijl die heel wat Nederlanders toen aanhielden, en die ook het doelwit waren van de leurders.

Heden ten dage wordt het ook in het Wase dialect gebruikt voor ‘boer’. Het WNT kent het niet.

29) *kasperen (seks hebben)*:

Kasperen vinden we terug in het Bargoens van Weert (1927), Antwerpen (1922), West-België (1916) en Oldenzaal (1928)

Avé-Lallemant verklaart het uit Hebreeuws *kosaw* ‘beliegen, huichelen’. Zelf ben ik niet helemaal overtuigd van deze verklaring, maar een andere mogelijkheid ligt niet direct binnen handbereik. Het Nederlands geeft alvast geen verwijzingen. Het Rotwelsch kent wel regelmatig *kasper* en *kasperen*, wat respectievelijk ‘vals’ en ‘uitvragen’ betekent en dus een meer logische verklaring zou betekenen. Toch blijft het niet duidelijk of er een verband is tussen het zigeunerwoord, de Rotwelsch-variant en de Bargoense vorm. Het WNT kent het niet.

30) *kiebus(hoofd)* :

Kiebes of kiebus kan zowel de betekenis ‘kop, hoofd’ als ‘rug’ hebben, en dit in het Bargoens van Maastricht (1917), Groenstraat (1924), Weert (1927), De Boeventaal (1906), Dieventaal (1950) en Querido (1912-1925).

Weer zien we hier een element dat door de jaren heen vanuit Nederland is overgewaaid naar het Vlaanderen van nu. We zien het veel eerder al verschijnen in Kluges Rotwelsch: in 1791²² noteren we *Kibes* ‘der Kopf’. Mogelijk is het via contact op deze manier in het Bargoens terecht gekomen. Het WNT kent het niet.

Ook Van Dale geeft een ontlening aan het Rotwelsch aan, dat het op zijn beurt ontleende aan het Hoogduits.

31) klep (pint bier):

Klip betekent ‘fles’ in het Bargoens van Zele (1840), en ‘schaal’ in dat van Sint-Truiden (1892). Als *klippe* betekent het ‘pintglas’ in dat van West-België (1916) (gehoord van een spreker uit de buurt van Roeselare).

Klep kan in het Nederlands velerlei betekenissen hebben die met een ‘klepperend geluid’ verband houden. Zo lezen we in het WNT ook:

[...]B In 't bijzonder. Kleppend (t. w. met een kleppend, klappend geluid) dichtgaand (-slaand) scharnierdeksel (b. v. van een bierkan) en vandaar vervolgens allengs de naam voor een scharnierend deksel of sluitstuk, en bij verdere uitbreiding voor andere soorten van deksels en afsluitingen in het algemeen.

1) Scharnierend deksel (lid) van een drinkof schenkan, flapkan. || Dat ... die menschen ... uit den ... beker der wereldsche zegeningen ... de volle teug ... durven drinken ... totdat hun de klep op den neus valt, DE WAKKER V. ZON, *Overijss. Predikantsd.* 1, 294. Een kruik, aan rand en klep verguld, ... Stond naast den Ridder, V. LENNEP, *Poët.* 2, 61. [...]

Mogelijk is de betekenis ‘pint(glas)’ voor *klep* via betekenisverschuiving afkomstig van deze vroegere schenkgewoonte. Als dialectvorm wordt het ondertussen ook weergegeven in het *Vlaams dialectenwoordenboek*.

32) kleun(en) (slaan):

Verwijzingen naar *kleun* of *kleunen* zijn te vinden in het Bargoens van Zele (1840), Onze Volkstaal (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Brussel (1897), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *Het Leven* (1927), *De*

---

²² *Das Wörterbuch des Konstanzer Hans*, 1791.

Boeventaal (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Goor (1925), Groningen-Winschoten (1924-1925), *Dieventaal* (1950) en *Querido* (1912-1925).

Wederom een relatief vroeg gegeven dat zich volledig verspreid heeft. Waarschijnlijk is het opgenomen uit het Nederlands, want bij Verdam en Verwijs lezen we al :

CLONEN (cluēnen), zw. ww. intr. *Klappen, snappen, babbelen*. De bet. van *klonen, kleunen* in de tgw. vla. dialecten is *kloppen, slaan*. Zie De Bo 531 op *kleune* en *kleunen*; Schuermans 256 op *kloon, klonen*. Kil. *klonen, kleunen, tundere, tuditare*. Plant. *buyschen, klonen, klunderen, coigner, frapper, buquer, adigere, cuneare, pulsare, tundere*; *buyscher* oft *kloner, klunderer, coingneur, adactor, cuneator, pulsator*; *buyschinge, kloninge, klunderinghe, coingnement, cuneatio, pulsatio*. || Al comen zij in zijn gayole nu wat clappen en cluēnen, eer langhen tijt, hopick, zullen zij moeten elders vergaren, *Polit. Refer.* bl. 27.

Ook Van Dale en Endt geven deze vroege *klonen*-verschijning als oorsprong. Gezien de spreiding kunnen we aannemen dat het inderdaad via de Vlaamse dialecten in het Bargoens beland is, en zich dan noordwaarts verspreid heeft. Meer bepaald het (West-) Vlaamse dialect, waar *kleunen* 'kloppen, slaan' betekent. In het WNT krijgt het van hieruit deze betekenis:

KLEUNEN (I) — daarnaast een jongere vorm met *m* KLEUMEN; KLONEN —, onz. en bedr. zw. ww. Mnl. *klonen, cluēnen*.

I) **Onz.** (en zonder uitgedrukt voorwerp). Kloppen, slaan.

1) (Klinkende) slagen geven; (met geluid) slaan. || *Buysschen, klonen, klunderen. Coigner, frapper, buquer. Adigere, cuneare, pulsare, tundere*, PLANT. *Kleunen, klonen. Tundere*, KIL. De smid kleunt op het ijzer, DE BO. — (*De smid*) smede, gooyde en cluēnde, Dat t'huus, zolder ende t'hanebilt duēnde, DE DENE, *Fab.* 35. Neen, kloekgebouwde Smid, 't is uit dat ge u vermoeit En kleunt en yzer kneedt dat op het aanbeeld gloeit, DE BO, *Ged.* 47 (bij DE JAGER, *Frequent.* 2, 265).

2) Elkander kloppen en slaan; vechten, bakkeleien. || *Kleunen*. — *Slaen, kloppen, Woordenl.*, achter BROECKAERT, *Jelle en M. (bargoensch)*. — *Kleunen. Vechten*, DE VRIES, *Westfri. W.* 79. Onmiddellijk is de strijd (*een jongensgevecht*) in vollen gang en de anderen zien met waar genoeg 't kleunen (vechten) aan, maar letten ... op of het gevecht eerlijk gestreden wordt, 52. [...]

Endt plaatst het sinds de jaren '60 meer en meer onder AB-slang.

33) knul (jongen):

We vinden de stam *knul* terug in Das Duisburger Vocabular (1724), de Geheimtaal van 1769, het Bargoens van Zele (1840), Verwoert (1860), Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Groenstraat (1924), Weert (1927), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Haaksbergen (1922), Goor (1925), de Kramertaal van de Kempen (1837), de Kramertaal van Exel (1901-1902) en het Bargoens van Weert (1927).

Knul is een woord dat vanuit het Duits al lang zijn weg gevonden heeft in het Bargoens en Nederlands. Verdam en Verwijs geeft het nog niet, maar toch lezen we al bij de Teuten, die het ook kennen: ‘dit algemeen bekende Zuid-Nederlandse woord is overgenomen’. Ook in het WNT is het algemeen gekend, al wordt hier ook vermeld dat de eerste verschijningen uit het Bargoens stammen.

Franck geeft zijn etymologie:

Knol znw., Kil. “*knolle*. Ger. Sax. *Glomus, globus*” en “*knolle*. Fris. Sicamb. Holl. j. *rape*. Rapa”, mnl. (gron.) *cnol* m. “heuveltje”. = mhd. *knolle* m. “aardkluit, klomp, lomperd” (nhd. *knollen*), ags. *cnoll* m. “heuveltop” (eng. *knoll*), on. *knollr* m. “id.”, de. *kñold* “id., knoest, lummel”. Of uit **knūð-la(n)-* en na met ohd. *chnodo, chnoto* (zie bij knop) verwant, of uit **knuz-la(n)-* en na met kneuzen en knuist verwant. Ndl. knul, nog niet bij Kil., is ’t zelfde woord als knol [met anlaut *χu-nol*, dat echter van een *e*-basis komt.]

De betekenis ‘jongen, man’ is dus vanuit het Duits geëvolueerd uit de metaforische vergelijking tussen de rauwe veldvrucht en een ‘rauwe’ man en werkkraft.

In het Rotwelsch betekende *Knölle* volgens Van Dale al wel ‘knecht’, dus is het Rotwelsch als bron zeker even mogelijk.

34) *kop* (*frank*):

Kop kent Verwoert (1860) al, evenals het Bargoens van Zele (1840), Roeselare (1890), Antwerpen (1922), West-België (1916) en Van Eikenhorst II (1844).

Voornamelijk Vlaamse Bargoenssoorten kennen het, en de spreiding is eerder klein. Het valt het best te verklaren als een vorm van materialisatie: kenmerkend voor een frank is de ‘kop’ en ‘munt’ zijde ervan, en zoals wij eerder geneigd zijn ‘munt’ op te nemen in onze taal, is ook ‘kop’ verspreid geraakt, misschien net om de aandacht af te leiden. Het WNT kent het niet onder deze betekenis.

35) kotter (boterham):

Kotter is doorgedrongen in het Bargoens van Sint-Truiden I (1892), Weert (1927), Brussel (1897), Roeselare (1913), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), Hilversum (1926), Nijmegen (1922), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931) en Groningen-Winschoten (1924-1925).

Kotter wordt verklaard uit het Zigeuners *chotór* 'stuk'. *Chotór manro* betekent 'stuk brood', maar enkel het eerste deel blijft over. Waarschijnlijk is het dus pas bij de terugkeer van de Zigeuners in het Bargoens binnengedrongen. Het is een woord dat doet denken aan de bedeltochten van Zigeuners, die ook met Bargoenssprekenden rondtrokken, vaak vanuit de woonwagencultuur. Als we hier een tijdsperiode uit mogen afleiden, ligt het begin daarvan in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het WNT kent het niet.

36) kwant (mooi):

Kwant komt terug in het Bargoens van Sint-Truiden II (1893), Maastricht (1917), Weert (1927), *De Boeventaal* (1906), Lochem (1921), Hilversum (1926), in de Tiöttensprache (1923), het Bargoens van Brouwershaven (1600) en bij Querido (1912-1925).

Opvallend is hier de eerste vroege verschijning van het woord (1600). Daarna duurt het bijna 3 eeuwen vooraleer het nog eens opgenomen wordt.

Heden ten dage wordt het voornamelijk nog overgeleverd als bijvoeglijk naamwoord in de betekenis van 'mooi, goed', maar in vroeger tijden kon het evenzeer een negatieve betekenis hebben. Zo bestond het ook al in het Nederlands, al werd het daar in de eerste plaats gebruikt als zelfstandig naamwoord. Lezen we bij Verdam en Verwijs:

QUANT, znw. m. Het woord is uit de 17de eeuw opgeteekend in den zin van *gezel, kameraad*, hetzelfde als mnl. *geselle*. Kil. *quant, mangher, sodalis, socius, socius ludi, collusor et commercia exercens cum aliquo, permutator (handelsvriend, klant)*. || Mijn *quant!* *Han. H.* 197. Wij sellen nu hoven als quanten van lijven (*schransen als gezellen met goede magen*), *Trou moet bl.* 19, 429. Wij biddent u, lieff quants, 23, 570 (vgl. *ald.* 566: och, gesellen). — Verklw. *quantken*, Hermans, *Reder.* 290, 77. — Het woord is één met mnd. ndd. *quant*, windbuil, snaak, guit, snuiter, oolijkert; ndl. *kwant*; Kil. *quant, scitus homo*; Plant. *eenen quant, un gallant, gentil fallot, rustre, scitus homo, graphicus (bekwaam, talentvol?) homo; quantken, petit gallant, petit fallot, congerrulus*. Zoo ook in de 17de eeuw; zie *Uitlegk. Wdb en Warenar* 303. Volgens De Vries op *War.* bl. 115 is

de oorspronkelijke beteekenis *handelaar, koopman in het klein, iemand die negocie doet*. Daarvan komt dan dial. *quanten, verquanten, quänteln, quäntern, verquäntelen* (De Jager, *Freq.* 1, 347 en zie quantelen en quantelaer) en ndl. *kwanselen* (voor *kwantselen*; vgl. *quantselbier* (quanselbier bij Stallaert 2, 123, 17de eeuw). In het Mnd. komt *quant* voor in de bet. *iets dat slechts in schijn is, iets dat niets beduidt, prul, nesterij, nonsens*, hd. *tand*; en in sommige germ. tongvallen bestaat een bnw. *quant* in de bet. *slim, sluw, geslepen, gewikst* (ndd., zie Franck op kwant; *Antw. Idiot.* 733).

Ook het WNT geeft zowel de positieve als negatieve betekenis van het woord:

KWANT, znw. m., mv. *-en*. Mnl. *quant*; mnd. nnd. *kwant*. Van onbekenden oorsprong.

- 1) Kameraad, makker, gezel. Verouderd. || Hier is ons logijs ... De weert is ons quant, *Rotterd. Sp.* 233. Ick bid u als een lief quant, schier, Dat ghy my solveert de questie, verhaelt voren, 240 (zie ook EVERAERT 188).
- 2) In niet-ongunstigen zin. Knaap, jongeling, gezel, jonge man, vent enz. In de algemeene taal vrijwel verouderd. || [...]
- 3) In ongunstigen zin. Kerel, vent. In de algemeene taal vrijwel verouderd. || So wye gheraect jnder vrouwen lof Hy wort verheuen al waert een quant grof, EVERAERT 423. Een dubbelt deurtrapt archlistigh quant, VISSCHER, *Brabb.* 24. Maer Rijckert ick hoorde noyt van mijn leven Datje sucken quant waert; heeft dit oock slot, Mit een out arm man ... te dryven de spot? HOOFT, *Ged.* 2, 284. Indien men dezen quant deê op de pynbank leggen, Wat zou hy klappen! 't is de grootste guit van 't landt, ROTGANS, *Poëzy* 640. Die Zuurekoolbroeders zyn inhaalige kwanten, v. HALMAEL 1¹, 17. Dat de norschste kwant somtijds iemand vriendelijk goên dag knikt, FOKKE, *Verz. W.* 2, 38. Eene gedurige verbittering, die hem ... in eene werkplaats een allergevaarlijksten kwant maakte, SLEECKX 16, 27.
- 4) In toepassing op iemand die zich mal gedraagt of die niet voor vol wordt aangezien. Snaak, rare snuiter, kwibus. Thans in de algemeene tael de gewone bet. || Sint Job ..., Den heyligen Sant, al in Brabant Die stont te Wesemale, tWas een soo bruynen quant, *Beelzebubs Testam. enz.*[...]

In het Bargoens heeft het zoals eerder gezegd zijn weg gevonden als bijvoeglijk naamwoord, dat de eigenschappen van het oude zelfstandig naamwoord uit het Nederlands in zich draagt. We zien ook dat *kwant* thans in het Nederlands verouderd is, maar in het Bargoens nog wijd verspreid is. Een fenomeen dat we regelmatig zien terugkomen wanneer we het huidige Bargoens bespreken.

37) lauw:

We zien dat het woord zeer wijd verspreid is, onder verschillende spellingsvormen, afhankelijk van diegenen die het materiaal geregistreerd hebben:

Lau: Bargoens van Maastricht (1917), Antwerpen (1922), Tilburg-Schijndel (1922), Haaksbergen (1927), Lochem (1921), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Groningen-Winschoten (1921), Louter Lekoris (1916-1917), Losche Nekôdesch (1921)

Lauw: West-België (1916), Querido (1921-1925)

Lou: Verwoert (1860), Weert (1927), Hilversum (1926)

Louw: Brief van A. en Z. (1844), Verwoert (1860), Onze Volkstaal (1890), *De Boeventaal* (1906), Louter Lekoris (1916-1917).

Lau zien we in vele lijsten terugkeren. Uiteraard heeft dit ook met het belang van het woord te maken: iets dat niet gedaan mag worden, omdat er bijvoorbeeld ongewenste pottenkijkers aanwezig zijn, moet ongemerkt overgebracht kunnen worden.

Het is van Joodse oorsprong, het stamt van het Jiddische *lau*, ‘neen, niet’, wat zich ook duidelijk weerspiegelt in het aanwezig zijn in zowat alle Nederlandse lijsten, en ook in het Rotwelsch. Waarschijnlijk is het wel nog niet ontleend bij de oudste Joodse woorden. Dit mogen we veronderstellen aan de hand van zijn eerste verschijning, die pas uit 1844 dateert, en het ontbreken in twee belangrijke Belgische lijsten: Zele (1840) en Roeselare (1890).

Later werd het echter een algemeen gekend Bargoens woord, dat door buitenstaanders en het WNT enkel geïnterpreteerd wordt als ‘niet koud en niet heet’, of in de figuurlijke zin ‘matig’.

38) *link* (*slecht, sluw, glad*):

Oorspronkelijk is dit woord ook een dieventaalelement.

Het kan volgens Moormann ook verklaard worden als afgeleid uit *loen(s)*. Bij Jelle en Mietje (Zele 1840) lezen we onder *loens*: ‘Wordt altijd in eenen slechten zin genomen, en beteekent: slecht, kwaed, enz. *Loensch* is door geheel Vlaenderen bekend.’

Link komt voor in Verwoert (1860), Roeselare (1890), Sint-Truiden I en II (1892-1893), Weert (1927), Brussel (1897), Roeselare (1890), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Lochem (1921), Goor (1925), Groningen-Winschoten (1924-1925), Schijndel (1935), Querido (1921-1925).

Verder vinden we *loene* in *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), *Dieventaal* (1950), *Querido* (1921-1925).

Loene wordt bij Moormann afgeleid van het Jiddisch *lau lonu* ‘niet aan ons, dat zijn onze zaken niet’. In verdere samenstellingen krijgt het dan zijn sterkere pejoratieve bijklank en wordt het gebruikt als adjectief. Of ook *link* hier nu van afgeleid is, is niet met zekerheid te zeggen. We komen het pas eerst tegen bij Verwoert, in 1860 wat er ook op kan wijzen dat het gewoon van het Nederlands is afgeleid. Kiliaan geeft al *linck*, ‘sinister’. Het WNT geeft:

LINK (II), bnw. Mnl. *linc* (zie bij **LINKER (II)**); mnd. nnd. *link*; mhd. nhd. *link*; waarschijnlijk zijn o. a. *Lank*, hd. *lenken*, en *Slink(er)* verwant, en is de bet. van de basis van al die woorden „buigen”, zoodat *link* oorspronkelijk „gebogen, gekromd, niet recht, verkeerd” zal beteekend hebben; zie verder de etymol. wdbb. *Link* is het grondwoord van *Linker* en *Links(ch)*, en beteekent hetzelfde als deze woorden. Een algemeen gebruikelijk woord is *link* nooit geweest; thans is 't b. v. in 't antwerpsch dialect nog bekend, terwijl in geldersch-overijselsch dialect *linke* als znw. voor linkerhand gebezigd wordt (GALLÉE): vandaar 't gebruik op achterstaande plaats van *STARING*, tenzij men aan een opzettelijk gebezigd archaïsme moet denken. || *Linck*. Germ. Sax. Sicamb. Holl. j. *slink*. *Læuus*, *sinister*, KIL. — Jutta reikt de hand Voor 't laatst aan Ivo toe. Zij eert zijn dure pligten! Maar wijst haar linke hem, waarheen geen huwlijksband Haar mèt hem henen trekt! ... haar regte ontslipt de zijne niet! *STARING* 2, 83. Mijn link oog is nog niet geheel dood! *CONSC.*, *Loteling* 2 119. De staatsbalans gaat op en neer. Nu zijn 't de linken, dan de rechten, J. V. RIJSWIJCK 2, 192.

— Zegsw. *Hoe linker hoe flinker, hoe rechter hoe slechter*.

Aann. Hetzelfde woord is wellicht het bargoensche *link* in den zin van: slim, valsch, niet pluis, gevaarlijk, dwaas enz. (zie b. v. DE SEYNVERHOUGSTR. 12, waar ook *linksch* voor dwaas vermeld wordt; KÖSTER HENKE); verg. *slinksch* in derg. beteekenissen. Een afl. hiervan is *linken* voor: bedriegen. Voorts zal bij dit *link* behooren het door HOEUFFT, *Bred. T.* 361, vermelde znw. mv. *linken*, *slinksche* streken. Zie ook **LINKEN**.

Afl. *Links* (zie ald.).

De betekenis van *link* in het Nederlands, ‘niet recht, verkeerd’, wordt dan metaforisch gebruikt voor iets wat ‘niet recht’ is, waarmee men bedoelt dat het niet helemaal pluis is. Het Rotwelsch kent het echter in 1755²³ ook al onder de betekenis ‘falsch’. Of dit ook zijn effect gehad heeft is niet zeker, maar het valt zeker aan te nemen. Mogelijk is net als bij *bouten* ook een vorm van betekenisvermenging opgetreden. Het is niet helemaal duidelijk of het woord metaforisch vanuit het Nederlands is overgenomen, of via contact met het Rotwelsch.

²³ *Rotwellsche Grammatik*, Frankfurt am Main 1755

Van Dale en Endt geven de voorkeur aan begripsassociatie:

link [barg. leep, gevaarlijk] **middelnl.** *linc* is de oorspronkelijke vorm van *links*, dit in de betekenis ‘gevaarlijk’ en ‘slim, glad’. Van oudsher is links geassocieerd met ongunstig. Men oriënteerde zich op de opgaande zon en had het Noorden, waar het dodenrijk lag, aan de linkerhand, vgl. voor de Oudheid *sinister* en voor de Arabische wereld omgekeerd *Jemeniet*.

39) lozeke (eitje):

In het Nederlandse *Liber Vagatorum* lezen we al *laus* ‘ei’, om het daarna opnieuw te lezen in Das Duisburger Vocabular (1724), het Bargoens van Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931) en Groningen-Winschoten A en B (1921-1925).

Moormann vindt niet direct een mogelijke verklaring, en ook mij lijkt het niet vanzelfsprekend. Mogelijk hebben we het ontleend aan het Duits en het *Liber Vagatorum*, maar heel zeker is dit niet. Toen ik *lozeke* registreerde in het huidige Bargoens, dacht ik aan klankassociatie met het Franse meervoud *les oeux*, maar gezien zijn voorkomen en de eerste vorm *laus* lijkt me dit vrij onwaarschijnlijk. Het WNT kent het niet.

40) luimen (slapen):

Bronnen zijn de Geheimtaal van 1769, de Geheimtaal van de Brabantse Bende (1800), het Bargoens van Zele (1840), Onze Volkstaal (1890), Sint-Truiden I (1892), Weert (1927), Antwerpen (1922), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), *Op het Dievenpad* (1924), Hilversum (1926), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Louter Lekoris (1916-1917), Weert (1752), Schijndel (1935), *Dieventaal* (1950) en Querido (1912-1925).

Het WNT kent dit werkwoord al:

LUIMEN (II), onz. zw. ww. Vermoedelijk hetzelfde woord als *Luimen* (I): uit een bet. met „halfgesloten oogleden kijken” kunnen zich die van „loeren” en van „een oogje dichtdoen, soezen” en vandaar „slapen” ontwikkeld hebben. Thans alleen nog in bargoensch en soldatentaal, en voorts in enkele streken van Z.-Nederl. (DE BO, TUERL.). Slapen, sluimeren, of: in halfslapenden toestand zijn, soezen. [...]

Verdam en Verwijs heeft het niet afzonderlijk opgenomen, maar vernoemt het wel bij *lune*. Ook Kiliaan kent het al: *luymeren* ‘dormitare’, zodat we toch mogen aannemen dat het hier om een woord gaat dat al lang zijn weg in onze taal gevonden heeft en zo ook in het Bargoens is opgenomen. (mits een betekenisverschuiving van ‘beloeren’ naar ‘slapen’). Van Dale zoekt de vorming ook bij het werkwoord *sluimeren*. Endt geeft bovendien aan dat het sinds de 18^e eeuw alleen nog in Bargoense bronnen voorkomt, maar dit geldt dan toch alleen voor Nederland. In het *Vlaams dialectenwoordenboek* vinden we het terug.

41) *mangen (ruilen, bedelen)*:

We lezen het in het Bargoens van Roeselare (1890), Maastricht (1917), Weert (1927), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931) en Groningen-Winschoten (1921)

Het behoort volgens Moormann tot de oudste kern van Zigeunerwoorden en is afkomstig van het Zigeunerwerkwoord *mangáu* ‘vragen’. Dit is een aannemelijke analyse. Van Dale echter verklaart het vanuit het middelnederlandse *mangelen*, met een frequentatiefvorming naast *mengen*. Opvallend is inderdaad wel dat *mangelen* een veel frequenter lemma vormt voor ‘ruilen’. We zien het in zowat ieder dialect terugkeren. Of beide woorden als eenzelfde woord beschouwd kunnen worden, is echter niet zeker. Het WNT kent het niet.

42) *michels/mechels (van mij)*:

Mechels verschijnt in het Bargoens van Roeselare (1890), Maastricht (1917), Groenstraat (1924), Weert (1927), Antwerpen (1922) en West-België (1916).

Michels bezet het Bargoens van Zele (1840), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Antwerpen (1922), West-België (1916) en Tilburg-Schijndel (1922).

De verspreiding beperkt zich tot Vlaanderen en het zuiden van Nederland. Moormann kan best gelijk hebben wanneer hij stelt dat het hier om een lettertaalspelletje gaat. Het Duitse *mich* ‘mij’ zien we er duidelijk in terugkomen, en hieraan is dan in het Bargoens een uitgang gevoegd. Zo zien we in het Bargoens van Hasselt (2005) ook *dechels* op dezelfde manier

gevormd. Andere voorbeelden hiervan in vroeger Bargoens zijn *minotes* en *zinotes* voor ‘mij’ en ‘zij’. Een Duitse oorsprong lijkt hier dus voorhanden, des te meer omdat bijvoorbeeld het Limburgs dialect voor ‘mij’ ook al *mich* gebruikt, en het dus zo reeds in ons land bestond.

Het WNT kent het niet.

43) michelen (lachen):

Michelen komt voor bij *Cartouche* (1731), in het Bargoens van Zele (1840), Verwoert (1860), Roeselare (1890), Maastricht (1917), Weert (1927), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Schijndel (1935), Querido (1921-1925).

Moormann blijft zijn afkomst schuldig, maar in het WNT lezen we wel:

MICHELEN (II), onz. zw. ww. Een Bargoensch woord, dat in den zin van *lachen* voorkomt. Bij KLUGE, *Rotw.* 1, 458, wordt *michelen* in den zin van *lachen* vermeld; 1, 255 en 1, 345 staan *nikle* en *nikeln* in dien van *dansen*. || Die ... ongehoorzaam zyn leeren de stokkedans michelen ... of worden op ander wysen gestraft, *Spinhuys* 455. Men pier' Ons hier een deuntje. ... Waar ben je nu die michlen kunt? Zie zo! een dansje, dat's de munt, v. RUSTING, *Aran en Titus* 55 (zie verder nog een aantal voorbeelden bij DE JAGER, *Frequent.* 1, 394).

We kunnen dus aannemen dat het ontleend is aan het Duitse Rotwelsch, dat al vroeg met ons Bargoens in contact kwam en er deels bron van is. (cfr. *Liber Vagatorum*).

44) mouzen/moazen (zijn, hebben):

Geregistreerd in het Bargoens van Zele (1840), Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Antwerpen (1922), Hilversum (1926), Oldenzaal (1928) en Schijndel (1935).

Het woord kent (behalve Hilversum eventueel) niet echt noordelijke verschijningen, lijkt eerder regionaal gericht. Een mogelijke afkomst is echter moeilijk te achterhalen. Wel zullen we die waarschijnlijk binnen het Nederlands of Bargoens moeten zoeken. In het Bargoens vinden we *moos* uitgebreid terug (reeds voor *moazen*), in de betekenis van 'geld'. Het aspect bezit in *moazen* (ook *moisen*) krijgt zo een invulling: als je geld hebt, verkrijg je al snel andere vormen van bezit. Toch is dit slechts een mogelijke afleiding, die verre van zekerheid verschaft. Als typisch en merkwaardig Bargoens-element kan het immers een zeer vrije weg hebben afgelegd. Het WNT kent het niet.

45) mokke(l)(e)(vrouw):

We zien de volgende spreiding:

Mokke: Sint-Truiden II (1893), Brussel (1897), West-België (1916)

Mokkel: *De Boeventaal* (1906, als prostitutie-element), Antwerpen (1922), Tilburg-Schijndel (1922), *Op het Dievenpad* (1924), *Het Leven* (1927), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931) en Groningen-Winschoten A en B (1921, 1924-1925).

Mokkele/mokkeltje: Roeselare (1890), *De Boeventaal* (1906), Hilversum (1926), Groningen-Winschoten (1924-1925).

Het WNT kent *mokkel*:

MOKKEL (I) — daarnaast ook MOGGEL —, znw. Een dik, mollig kind of meisje, ook eene dikke vrouw (zie b. v. WEILAND). In W.-VI. is naast *mokkel* in dien zin ook *mokke* in gebruik (zie DE BO 707), en *mokke* in den zin van *koekje* werd hierboven vergeleken met hd. *mocke*, klomp (zie MOK (V)); hd. *mocke*, waarnaast het verkl. *mockle*, beteekent echter ook „ein fettes schweres kind”: wellicht dus dat *mokke* (waarnaast *mokkel*) en *mok* (V) identiek zijn.

Verdam en Verwijs erkent het niet, en ook de vroege Bargoenslijsten maken er geen melding van. Vermoedelijk is het via het Duits overgewaaid einde 19^e eeuw, een fenomeen dat wel meer lijkt terug te komen; misschien valt hier een nauw verband met het Rotwelsch te leggen, of met een nieuwe stroom Joden die het Jiddisch meebrachten. Momenteel kennen ook het Oostends en Vlaams dialect het.

Van Dale en Endt geven een gelijkaardige analyse.

46) muffen (stinken):

Het Bargoens van Zele (1840) kent *muffen*, evenals dat van Maastricht (1917) en Henese Fleck (1926). Deze laatste is een kramertaal met vrij veel Duitse elementen. Kiliaan kent het, en Verdam en Verwijs hebben er notie van als voorkomende in het Nederlands, maar geven er ook een duidelijk Duitse oorsprong aan:

MUFFEN, zw. ww. intr. Hd. *muffen*, *müffen* in verschillende tongvallen; vgl. Grimm 6, 2625, en o. a. ald. „wie ein offen grab mufft und stinkt”. *Muffen*, *stinken*. *Teuth.* *muffen*,

styncken, fetere, sordere; stinken, myshaghen, muffen, vuylschen, sordere; bemuffen, ontreynen, squalidare; stynckende, muffende, slijckich, cenosus; onreyn, muffende, stynckende, besubt, besmodt, sordidus; muffende, stynckende stede, oletum. Kil. muffen, mucorem contrahere, mucere, situm redolere; olere hircum, obolere; muffende, muffigh, hircosus, olidus, mucidus. Plant. muffen, muf riecken, *sentir le relant*, situm redolere; het muft, situ sqalet Waarschijnlijk komt het woord van het nog heden bekende bnw. *muf*. Zie Franck op muf, die ook romaansche vormen in herinnering brengt, en Kil. muf, mucidus, redolens situm; it. *muffo*; Plant. muf, *relant*, *remulge*, situs, rancor. Daarvan ook mufte, znw. Kil. mucor, situs, mephytis; virus, putor, it. *muffa*; vgl. nd. *muf*, hd. *muff*, duffe lucht, schimmel. Het woord is tot heden uit mnl. schrijvers niet opgeteekend, doch vgl. de volgende Artt

Ook het WNT kent het zo. Kluge geeft er ook melding van in het Rotwelsch van 1812²⁴ en 1814²⁵. Het Bargoens ontleende het dus waarschijnlijk aan het Nederlands, met Duitse oorsprong. Zo geeft ook Van Dale het weer. Intussen is het ook verspreid geraakt in de Vlaamse dialecten: we vinden het opgetekend in Oostende en Maastricht.

47) *murf(t)/merf(t)(mond, aangezicht):*

Het Nederlandse *Liber Vagatorum* geeft ons al *morf* ‘mond’, en ook de Nederduitse uitgave boekstaafde het. Verder vinden we het terug in Das Duisburger Vocabular (1724), het Bargoens van Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Lochem (1921), Goor (1925), Wijhe (1931), Groningen-Winschoten A en B (1921, 1924-1925) en de Kramertaal van de Kempen (1837).

We mogen aannemen dat het woord inderdaad uit (de tijd van) het *Liber Vagatorum* stamt. In ieder geval bestaat het ook verder in het Rotwelsch. Zo komen we het bijvoorbeeld tegen in de lijst van 1812. Ook het WNT kent het reeds als komende uit het Bargoens, en geeft ook een verwijzing naar het Argot aan:

MURF (I), znw. Gemeenzame naam voor *mond*, in verband staande met het bij KIL. genoemde „morfen, morfelen, *ruminare instar caprae, mandere, remandere*”; verg. hd. *murfeln*, „mit geschlossenen lippen kauen, wie alte zahnlose leute”: *D. Wtb.* 6, 2715, waar *murpfen* en *mürpfen* worden vermeld als termen voor het eten der geiten, en als znw. *die murfel*, „kauendes weib und gesicht, maul, schnauze”. *Morf* wordt in *Der*

²⁴ Psister, *Uktenmässige Geschichte der Räuberbanden an den beiden Ufern des Mains, im Speffart und im Odenwald*, 1812

²⁵ *Alphabetischem Berzeichniss einer Unzahl von Räubern, Dieben und Vagabonden*. Hamburg, 1814.

Fielen Vocabulaer (a°. 1547) als Bargoensch opgegeven, en het komt ook voor in het Bargoensch van Nederduitschland (zie KLUGE, *Rotw.* 1, 77 en 93). Volgens SAINÉAN is de term aan het Argot ontleend (zie *L' Argot Ancien* 259 en 177). || Die tandellooze murf, BARA, *Versl. Moekr.* 11. Murven als twe gaffels, BARA, *Galt. en Alim.* 36. Een ander, rykelyk wel tweemaal half beschonken, Jaagt stralen uit zijn' murf ter dikte van een' arm, GREENWOOD, *Boerepinxtervr.* 35. Hij stopt zen murf vol, BOEKENOOGEN.

Een ontlening aan het Rotwelsch lijkt hier het meest waarschijnlijk.

Ook Van Dale is het hier mee eens:

murf [barg.bek] vgl. bij Kiliaan *morfen* en het iteratief *morfelen* [kauwen als een geit], **middelhd.** *murfen* [knagen], *murfelen* [met gesloten lippen kauwen], **rotwelsch** *Murf* [mond, kus]

48) *noppes (neen, niets):*

Bronnen: *Cartouche* (1731), Zele (1840), Brief van A. en Z. (1844), Roeselare (1890), Sint-Truiden II (1893), Maastricht (1917), Weert (1927), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), Goor (1925), Oldenzaal (1928), Groningen-Winschoten (1924-1925) en Querido (1912-1925).

Moormann vond er geen etymologische verklaring voor, en hoewel het woord al een hele geschiedenis kent, is een directe afleiding inderdaad moeilijk te vinden.

Van Dale noemt vergelijkbare vormen in het Rotwelsch, die aanleiding gegeven hebben tot diverse speculaties, waarvan het meest waarschijnlijk lijkt de herleiding tot het Oudhoogduitse *neowihts* [niets].

Endt geeft nog iets meer uitleg:

‘gewoonlijk met negatieve waardering, dus bv. Met schampere spijt gezegd. Soms met begeleidend gebaar: het strijken met de duim onder de eigen kin, in voorwaartse richting. Al vanaf 1840 (M) In zuid- en oostndl. Bargoens (later) ook in de vorm nobis, dat sinds de 17^e eeuw al in rotwelsch naast nop-vormen voorkomt en door wolf van ohgdt. Niowihts, niets, wordt afgeleid.’

Het WNT kent het niet.

49) pafferik (sigaret):

Terwijl *pafferik* nu enkel nog bekend staat in de betekenis van ‘sigaret’, was zijn eerste betekenis voornamelijk ‘pistool, revolver’. Zo lezen we het in *De Boeventaal* (1906), *De Gabbertaal* (1937), *Dieventaal* (1950), het Bargoens van Weert (1927) en Nijmegen (1924). Roeselare (1890) kent het ook al wel in de betekenis van ‘sigaar’.

Hoewel Verdam en Verwijs kennis hebben van een uit het Frans zelfstandig naamwoord met dezelfde stam en een gelijkende betekenis, wat het Roeselaarse ‘sigaar’ wel eens zou kunnen verklaren,

PAFFUUT (pafuut; ook paffuus, paffuse, pafuus), znw. vr. *Knots, knuppel*, nu en dan ook *met een snijdend wapen aan de punt*. In een ofra. gedicht, bij Gachet, *Gloss.* 350, wordt *paffut* verklaard als „gissarme acerée”. Vgl. *baffuus* en A. Schultz 2, 212. Het woord komt van ofra. *paffut* en *paffus*; mlat. *pafustum* (Duc.). Uit den vorm *espaffut* (mnl. *spafuut*, zie beneden eene var.) leidt Gachet af, dat het eene samenstelling zal zijn van *spatha* en *fustis*: zeker is dat het ter vertaling van lat. *fustis* gebruikt wordt. || *Mincsel met verloofden wapenen*. Dit sijn verseiden wapen: knive, pieke, cortoyse colve, gepijnde (*d. i.* gepinde) stave, alrehande gescutte, handaex, paffute, gisermes, scilde metten priemen die men opten arm draecht, *Belg. Mus.* 6, 295 (*a.* 1284; *bij Heelu* 543 *in een nauw verwanten tekst* ghisermen, *baffuse*;

mogen we toch veronderstellen dat in het Bargoens het woord eerder volgens een onomatopoeie gevormd is: het geluid ‘paf’, dat kenmerkend is voor datgene wat een pistool voortbrengt, en in verdere mate ook vergelijkbaar is met dan van een sigaret, met de Bargoense uitgang *-erik* eraan toegevoegd. Ook in het Nederlands heeft dit onomatopoeie zijn weg gevonden, lezen we in het WNT:

PAFFEN (I), onz. en bedr. zw. ww. Van *Paf* (I). Verg. ook **POFFEN**.

A) Onz. Het geluid „paf” laten hooren. Inzonderheid in de volgende toepassingen.

1) Met betrekking tot een knallend geluid.

a) In 't algemeen. Een paf geven. || Hij blies den papieren zak vol wind en sloeg er dan op om hem te doen paffen, JOOS.

b) Inzonderheid van het afvuren van een wapen. Met een paf schieten. || Hoor dat volk daar eens paffen, WEIL.

— Ook met het schietwapen als onderwerp. || De geweren pafden.

2) Met betrekking tot het geluid van een slag. Een dof geluid maken bij het slaan. || Hij pafte er lustig op, WEIL.

3) Met betrekking tot een smakkend geluid met den mond. || Hij ... gaf haar een paffenden zoen op de wang, ROBBERS, *Gel. Fam.* 23.

— Inzonderheid gebruikt men het woord dikwijls voor: hoorbaar tabak rooken. Vandaar bij uitbreiding ook in den zin van: geweldig rooken. || Ge moet niet zoo paffen als ge rookt. — Hij ... pafte aan zijn smeugeltje, alsof hij zich achter eene dikke rookwolk wilde verbergen, SLEECKX 12, 226. Drinkend en paffend, 14, 103. Paffen als een Turk. Ze zaten lustig te paffen, zoodat de kamer spoedig vol rook stond.

4) Met betrekking tot het geluid dat iemand maakt die oververzadigd is of van de warmte blaast. Weinig in gebruik. || Hij pafte van de warmte, KUIPERS.

Intussen is het ook in het Vlaamse dialect doorgedrongen.

50) patsen (kopen):

We zien het woord *passen* ‘kopen’, dat in het huidige Bargoens als *patsen* verschijnt, gebruikt in het Bargoens van Zele (1840), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922) en Lochem (1921).

Een enkele keer zien we het zelfstandig naamwoord *patser* ‘heler’ gebruikt, namelijk bij Verwoert (1860).

Een verklaring lijkt hier enkel tot stand te kunnen komen via diverse betekenisassociaties. Het WNT geeft wel *patser* :

PATSER, znw. m., mv. -s. Een scheldwoord in den zin van: ploert, smeerlap; zoowel als benaming voor iemand die zich onbehoorlijk gedraagt, als voor een druktemaker, een poen, en een doordraaier of verkwister. De herkomst van dit woord uit de volks- en de studententaal is niet met zekerheid aan te wijzen. Dat het samenhangt met *Bats(ch)*, trotsch, brutaal, aanmatigend, thans nog in dialecten: zwierig, in 't oog vallend gekleed (MOLEMA; DRAAIJER; GALLÉE), is twijfelachtig. Eerder kan men denken aan *Verpatsen* (voor *verpassen*), en, ingeval dit ouder mocht zijn dan *Patser*, aan *Patsen*, dat afgeleid is van het klanknabootsende *Pats*. Hd. *patschen* beteekent ook: door de modder waden, en: zich onhandig of onvoorzichtig gedragen. || [...]

— Als tweede lid. *Geldpatser* (HEIJERMANS, *Kamertjesz.* 100); *krachtpatser* (zie Dl. VIII, kol. 53); enz.

Het is inderdaad mogelijk dat via de verschillende associaties die hier beschreven staan de betekenis gevormd is: ‘een druktemaker, verkwister’ zoekt kleine zaakjes om geld te verdienen, waarbij hij hetgeen hij vindt tracht te kopen en te verkopen. Zo zou dan het Bargoens er een werkwoord van afgeleid hebben. Evenzeer kan het inderdaad afgeleid

zijn van het klanknabootsende *pats* wanneer kopers en verkopers hun zaak besluiten. (cfr. *verpatsen*). Het blijkt dat hier verschillende procédés gewerkt kunnen hebben.

51) *pieren (spelen, seks hebben)*:

Pieren ‘spelen, muziek maken, dobbelen, dansen, nachtbraken, werken, bedriegen’ is opgetekend bij Verwoert (1860), in het Bargoens van Zele (1840), Maastricht (1917), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922) en Groningen-Winschoten (1921)

Verdam en Verwijs kent dit werkwoord al :

PIEREN, zw. ww. trans. en intr. Van *piere*, 1e Art.; z. ald.

[...]2) *Aan iemand een valstrik spannen, hem lagen leggen*, vooral overdrachtelijk. Zie een voorbeeld uit de 16de eeuw bij Stallaert 2, 358. — Daaruit ontwikkelt zich de bet. *foppen, bedriegen, misleiden, om den tuin leiden*; eig. *er in laten loopen* (nl. in een strik, een net en dgl.). Vgl. bij Stallaert 1, 431 op *fuick de spreekw.* zegswijze „in de fuicke ofte *piere* commen”. De door Franck op *pieren*; Stoett, *Spreekwdb.* n°. 1551; *Ndl. Wdb.* 3, 1641 op *bruien*; De Bo op *pierlen* mogelijk geachte oorsprong (van *pier, *teelbal*; vgl. nld. *kullen* en fra. *coionner*), zal wel niet de ware zijn: ook moet het bestaan van *pier* in de door hen genoemde beteekenis nog nader worden bewezen. In verschillende noord- en zuidndl. tongvallen is het woord nog heden in den zin van *voor den gek houden* bekend. || Nu hoort, hoe te scerne dreef de coninc van Ingelant den Franxscen coninc ... bi der falacie die hi visierde der coninghinne, die hi *pierde* met worden, *Vl. Rijmk.* 7309.

Ook het WNT kent het zo. Uit de letterlijke, oude en meer negatieve betekenis is het meer figuurlijke ‘om de tuin leiden, bedriegen, foppen’ ontstaan, die in het Bargoens een nog positievere bijklank gekregen heeft. In het huidige Bargoens kan dit ‘spelen’ wederom een meer erotische tint krijgen.

Ook Van Dale geeft deze mogelijkheid. Endt vernoemt het enkel, evenals het Wase en Maastrichtse dialect.

52) *pleite(n) (weg)*:

Meest voorkomend is het bijwoord, dat ‘weg’ betekent, al dan niet in een samenstelling: *pleite gaan, pleite maken, pleite scheften, pleite tippelen, ..*

We vinden een vorm ervan terug in *De Boeventaal* (1906, als dieventaalelement), *Op het Dievenpad* (1924), *Oldenzaal* (1928), *Groningen-Winschoten A en B* (1921, 1924-1925), *Dieventaal* (1950) en *Querido* (1921-1925).

Het werkwoord *pleiten* kent *Verwoert* (1860) en *Onze Volkstaal* (1890)

Het is terug te brengen op het Jiddisch: *peleitoh* betekent ‘ontvluchting’. Bekijken we de referenties, zien we dat het hoofdzakelijk kan omschreven worden als een Nederlands dieventaalelement, vooral stedelijk bekend, dat later zijn weg naar België gevonden heeft. In het Nederlands wordt het werkwoord *pleiten* gebruikt, maar dit voornamelijk in juridische context, waar een andere oorsprong aangenomen wordt.

Ook Van Dale en Endt schrijven het toe aan een Hebreeuwse oorsprong.

53) *plo(e)mpen (wassen)*:

Plo(e)mpen heeft zowel de betekenis ‘regenen’ als ‘(zich) wassen’. Het staat geboekstaafd in het *Bargoens van Zele* (1840), de *Brief van A. en Z.* (1844), *Antwerpen* (1922), *West-België* (1916), *Tilburg-Schijndel* (1922).

Een opvallend zuidelijk gebruik. De eerder regionale verschijning sterkt de idee dat het via betekenisassociatie uit het Nederlands is opgenomen en zo gering verspreid is geraakt. *Verdam en Verwijs* geeft al :

PLOMPEN (plumpen), zw. ww. intr. en trans. Mhd. *plumpen*; eng. *to plump* (in andere beteekenissen). Van *plomp*; z. ald.

I. Intr. — 1) *Stomp worden*, van voorwerpen, *zijne scherpte verliezen*. *Voc. Cop.* *plompen*, *plomp werden*, hebere. | [...]

Dit ‘stomp worden, scherpte verliezen’, houdt verband met het dof worden van iets. Zo lezen we de evolutie in het WNT:

PLOMPEN (I) — PLOEMPEN —, onz. en bedr. zw. ww. Mnl. *plompen*, mnd., nd. *plumpen*; mhd. *pflumpfen*, *plumpfen*, nhd. *pflumpfen*, *plumpfen*, *plumpen*; eng. *plump*; deensch *plumpe*, zw. *plumpa*. Klanknabootsing, van denzelfden wortel als *Plomp* (I).

- A) **Onz.** — 1) Het geluid „plomp!” maken bij het vallen in een vloeistof. || [...] 2) Met een plomp in een vloeistof vallen, onderduiken of ondergedompeld worden. || Int water plompen. *Plonger en l'eau*, PLANT. Plompen. j. plotsen. ... *mergi*, KIL. [...] 3) Bij overdracht. Vallen, onderduiken in een vloeistof, zonder dat meer aan het daardoor veroorzaakte geluid wordt gedacht. || Die, dan den stock draeght, wilt voorder springen, Die stelt hem in t'perijckel van te plompen, DAVID, *Lot v. Wijsh.* 196. Een Cypria, die ... Na 't Cypersche eyland toe op levend marmor voer, En met 't aenminnigh vier haers aenschijns eerze lande, Al wat 'er plompt in 't nat van minne dede branden, VONDEL 2, 173. Ick zie hem van een duin noch plompen steil in zee, 5, 642. Van daer ... De Noortstar spiegelt in het spiegelglas op strant, Tot daer de zonnekoets plompt in de westerbaren, ANTONIDES 2, 246. 4) Zich plonzend door het water voortbewegen. [...]

Het Bargoens heeft dit dan via klankassociatie opgenomen. Ook Van Dale ziet het zo.

Endt geeft nog geëvolueerde betekenissen: in de gracht laten vallen (bv. Van autowrakken), vernietigen of doen verdwijnen van de buit.

Momenteel leeft het ook nog in het dialect van Maastricht.

54) poen (geld):

We noteren het in het Bargoens van Holland: *De gelukte list* (1689-1690), *Cartouche* (1731), Zele (1840), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Groenstraat (1924), Antwerpen (1922), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Lochem (1921), Oldenzaal (1928), de Kramertaal van de Kempen (1837) en Exel (1901-1902), Weert (1752), Querido (1921-1925).

In de Tiöttensprache lezen we: ‘*punem* ‘geld’. Is algemeen verbreid. Ook Bargoens. Hoeft niet aan het Kempens ontleend te zijn.’

Günther²⁶ leidt het af van het Joodse *melech punem* ‘s konings aangezicht’, maar zeker is deze verklaring niet. Moormann voegt eraan toe dat het aanlokkelijk klinkt om aan te nemen, maar dat, als dit het geval is, het reeds uit de oudste ontleningen moet

---

²⁶ L. Günther, *Die deutsche Gaunersprache*. Leipzig 1919

stammen, omdat ook het Vlaamse Bargoens met zijn weinige Joodse elementen het kent. Ik treed Moormann hierin bij, en vind eveneens een andere oorsprong. Het WNT en Franck geven aan dat het woord, gekend in het Nederlands, aan het Bargoens ontleend moet zijn, en ook Endt geeft dat de etymologie onzeker is.

Het woord is doorgedrongen in het Wase dialect.

55) poete (hoer):

Het woord *poete* voor ‘hoer’ vinden we in het Bargoens van Roeselare (1890), Sint-Truiden (1892), Antwerpen (1922) en West-België (1916).

Het is dus kenmerkend voor de Vlaamse Bargoensvarianten en voor het eerst opgetekend in Roeselare. Het West-Vlaamse woord voor ‘hoer’ is ook *poete* en dus is een ontlening voor de hand liggend. Ook het *Vlaams dialectenwoordenboek* geeft het. Debrabandere stelt bovendien dat het niet afkomstig is van het Frans, maar waarschijnlijk te identificeren valt met *puut*, waarvan de grondbetekenis ‘zwellen’ is.

56) pre(u)velen (spreken, mompelen):

Geregistreerd in het Bargoens van Roeselare (1890), Maastricht (1917), Brussel (1897), Antwerpen (1922), West-België (1916) en *De Boeventaal* (1906).

Ook dit werkwoord krijgt een voornamelijk zuidelijke spreiding. Het wordt zowel bij Franck als in het WNT gezien als een onomatopoeie uit het Nederlands. Franck geeft:

Prevelen ww., nog niet bij Kil. Vgl. oostfri. *pröfeln, prêfeln* “mompelen, morren, schimpen”, fri. *prévelje* “mompelen”. Jong, wsch. onomatop. Als de *ö*-vorm ouder is dan de *ē*-vorm, misschien onder invloed van preutelen ontstaan. Vgl. brabbelen.

en het WNT :

PREVELEN (II) — PREUVELEN —, ONZ. en bedr. zw. ww. Klanknabootsing, pas sinds het begin der 17de eeuw opgeteekend; verg. PREBELEN, PREMELEN en PREPELEN.

Fr. *prevelje*; oostfr. *prêfeln, pröfeln*. In het Bargoensch is vooral *preuvelen* gebruikelijk. Deze vorm met geronde vocaal is blijkbaar door den invloed van de volgende *v* te verklaren; verg. *kneuvelen* naast *knevelen*.

A) **Onz.** en **Abs.**

1) Op zachten toon, binnensmonds, of wel in een vreemde taal, spreken, doch in elk geval zóó, dat het voor den hoorder minder goed verstaanbaar is; mompelen, revelen. || Preevelen. Zacht spreken, HALMA (ed. 1710). Prevelen. Binnen 's monds praaften, MARIN (ed. 1717). [...]

Het betreft hier een werkwoord dat dus ook in het Nederlands algemeen gekend is, zij het nu minder gebruikelijk.

Van Dale verklaart het als een jonge, klanknabootsende vorming.

57) priemer(ik) (priester):

Verschillende uitgaven van het *Liber Vagatorum* geven dit woord in samenstelling: *priemermosz, priencatere*.

De vorm *priemer* zien we in het Nederlandse *Liber Vagatorum* (evenals de vorm *priencatere*), het Bargoens van Sint-Truiden II (1893), Haaksbergen (1922) en Goor (1925).

Het Bargoens van Sint-Truiden I en II (1892-1893), Groenstraat (1924), Weert (1927), Brussel (1897), Antwerpen (1922), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Groningen-Winschoten (1924-1925) en *Dieventaal* (1950) heeft *priemerik*.

Mogelijk stamt het uit het *Liber Vagatorum*, hoewel het dan wel enkele eeuwen in onbruik geraakt is (dit is natuurlijk niet erg zeker gezien de kleine hoeveelheid lijsten tussen 1600 en 1840). Toch mogen we aannemen dat de stam *priem-* al die tijd gekend was. Verdam en Verwijs kent

PRIME (prieme, prij, priem), znw. vr. — 1) Benaming van een bepaald gedeelte van den dag, *de tijd van zes uren in den morgen*. Van lat. *hora prima*, de eerste ure van den kerkelijken en burgerlijken dag, waarop de eerste der voorgeschreven kerkdiensten gehouden werd, *de eerste der kanonieke uren of getijden of de morgengodsdienst*, ook *die kerkdienst zelve*, en *het gedeelte van den kerkelijken dag, dat met prime begint*. Het

woord leeft in het Ndl. voort in de samenstelling *priemdonker*, d. i. „schemerdonker”. Mnd. *prime*; mhd. *prîme*; hd. *prime*, *prim*; van ofra. *prime* (vgl. Duc. op prima)

wat naar mijn mening de stam is van *priemer* en *priemerik*. Ook het WNT geeft *prime*. De Bargoense vorm *priemer(ik)* gaat dus waarschijnlijk toch terug op het *Liber Vagatorum*, zij het misschien onrechtstreeks.

Endt volgt Moormann, en ook Van Dale noemt het afkomstig van de ‘priem’ in kerkelijke kringen.

58) *schoep(p)en (stelen)*:

Schoep(p)en, ook wel *sjoepen* of *sjoepen*, heeft als bronnen het Bargoens van Roeselare (1890) (Zelee 1840 kent *schroeper*, Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Brussel (1897), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Oldenzaal (1928), Wijhe (1931) en Groningen-Winschoten (1924-1925).

Ook *schoeren* komt voor, bijvoorbeeld in Weert. De zegsman van deze lijst verklaarde het als ‘*sjoepjen* verstaan ze te goed’

Dit woord komt ook in het Rotwelsch (van o.a. 1814) voor, en als we er de woordenboeken op nahouden lijkt een Duitse oorsprong ook het meest plausibel.

Verdam en Verwijs herkennen de stam als Duits:

SCHOEPE (**schoep**, **schope**, **scoep**, **scuep**), znw. vr. Hetzelfde als schoppe (schuppe). *Schepper*, *schop*, *een werktuig waarmede men schept*; ook *wan*. Vgl. mhd. *schuofe*, „gefäss zum schöpfen, schöpfgelte, wassereimer”; mnd. *schope*, „schöpfkelle” (*scheplepel*); wvla. *schoepe*; eng. *scoop*; ndl. *schoep*, waterbord van een waterrad, korenschop”. Vgl. Franck op schop, 2de Art.

Aanm. 2). — Kil. geeft als verouderd op een ww. *schoepen*, met de bet. van „scheppen, putten”. Het woord is van elders onbekend.

SCHOPPE (**scoppe**, **scop**), znw. m. Hd. *schuppen*, *schoppen* (uit het Nederduitsch); eng. *shop* (daarnaast dial. *shippen*, „stal”); een opperduitsche vorm is mhd. *schopf*, *schof*, dial. hd. *schopf*). Vandaar fra. *échoppe*. Zie verder de Wdbb. van Kluge en Skeat en Grimm's *Wtb.* op *schoppen* en *schuppen*. *Tentje*, *kraampje*,

open schuurtje of bergplaats en dgl. Vooral (of uitsluitend) in het Oostmnl. *Teuth.* boide, hutte, schop, leuve, tugurium, tabernaculum. || [...]

Ook het WNT kent deze betekenissen. Mogelijk is het inderdaad deze stam die ‘scheppen, putten’ die via ‘verkrijgen’ overgegaan is in het meer pejoratieve ‘stelen’ in ons Bargoens. Het Oostendse en Vlaamse dialect kent het in de betekenis van ‘stelen’.

59) *schoft ou (hou je stil)* :

De stam schoft met een persoonlijk voornaamwoord van de 2^e persoon vinden we in heel wat lijsten terug. We lezen het in het Bargoens van Zele (1840), de Brief van A. en Z. (1844), Bargoens van Sint-Truiden I (1892), Weert (1927), Tilburg-Schijndel (1922), De Boeventaal (1906), Op het Dievenpad (1924), Het Leven (1927), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Groningen-Winschoten (1921) en Querido (1912-1925).

In het Nederlands geeft Verdam en Verwijs ons:

SCHOFFEREN (scoff-, scof-, scouff-, sconf-, -ieren), zw. ww. trans., wederk. en intr. Mnd. *schumpfieren*, ook *enschumphieren*; mnd. *schofferen*; nld. *schoffeeren* (alleen in de bet. „eene vrouw schenden”); vgl. bij 3). Van ofra. *desconfire* (fra. *déconfire*, it. *sconfiggere*) en dit van later-lat. *disconficere*. Vgl. het vorige en de volgende Artⁿ. en zie Van Helten, *Mnl. Spraakk.* bl. 201.

III. Intr. — 1) *Uiteengedreven, verstrooid, verslagen worden; zich verspreiden of verstrooien*. || (Doe) waser een fier pongijs ghedaen, so dat die van binnen saen dander daden sconfieren, *Parth.* 4401 (= sconfierden dandre). Dus sconfierde dit scone heer, ende bleven doot in de weer vele luden ..., daer ontflo de lopen mochte, *Stoke VIII*, 161. Dus was hi in vangnessen gedaen: bi dien scoffierde die irste scare ...; uut dien castele quam tier stont ene scare die hem in staden stont, *Lanc.* II, 10490.

2) Ontstellen, verbaasd of verbouwereerd zijn. || *Soo gevel daer ene aventure, dat vander salen ... die vensteren ende die duren alle looken toe ..., datter nieman hant aen dede, daer (af?) si alle scoffierden ter stede*, *Lanc.* III, 274. *So vreselijc waren sine slaghe, dat si sconfierden diese saghen; niemen ne was daer so goet, die gherne quame in sijn ghemoet*, *Wal.* 10525

De imperatief *schoft* kan via betekenisassociatie afgeleid zijn van ‘ontsteld zijn’, en eventueel ook van ‘zich verspreiden of uiteengedreven worden’. De houding die men moet aannemen wanneer men zich stil en afzijdig moet houden, kan gelijken op die van zich verspreiden, wanneer men daardoor minder opvalt.

60) schokken (betalen):

Schokken is aanwezig in de lijsten van Verwoert (1860), Onze Volkstaal (1890), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), Nijmegen (1924) en Querido (1921-1925).

Avé-Lallement IV 466 claimt dat Jiddisch *Schochad* ‘hij heeft gegeven’ de stam is van *schokken*. Moormann lijkt dit aan te nemen. Het schijnt inderdaad de meest aanneembare verklaring. Verdam en Verwijs kent *schokken* niet in een gelijkende betekenis en kent aan de stam ook geen duidelijke oorsprong toe. Ook Franck niet. Het WNT kent *schokken* in de Bargoense betekenis wel, maar maakt duidelijk:

SCHOKKEN bedr. en onz. zw. ww. Mnd., mhd. *schocken*. De verdere verwantschap is geheel onzeker.

5) Geven, t. w. geld, betalen. Oorspronkelijk in de boeventaal, maar thans in gemeenzame taal vrij algemeen. || En nou mèg jèi schokke, QUERIDO, *Jordaan* 297. Schok me eens gauw vijf gulden.

Het woord is afkomstig uit het Bargoens schrijft men hier, wat een Joodse invloed ook plausibeler maakt.

Endt denkt aan begripsassociatie of een vergelijking met het Rotwelsch (wat dan op zijn beurt een Joodse ontlening kan kennen): ‘te denken valt wellicht aan het schoksgewijs te voorschijn schudden van de inhoud ener open beurs. Ook rw. Schucken, betalen.’

61) schriebe(r)s:

Het Bargoens van Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), *Dieventaal* (1950) en Querido (1912-1925) kennen *schriebes*. Het staat verder bekend als *schrooi*, *schrok* en *schroei*.

Anno 2005 kent Vlaanderen het als *schriebers*. Opvallend is wederom dat het woord eerst enkel geringe bekendheid had in Nederland (voornamelijk in stedelijke milieus), en nu over heel Vlaanderen verspreid is.

Een mogelijke verklaring wordt niet meteen gevonden. Gezien zijn spreiding kent het mogelijk een Joodse achtergrond, die nog niet achterhaald is.

Het WNT kent het niet, en ook dialectwoordenboeken geven het niet. Hieruit kunnen we concluderen dat het een authentiek Bargoenswoord is, en dat schijnt te zijn gebleven, in tegenstelling tot vele andere Bargoenswoorden die nu toch hun weg vinden in de dialecten.

62) sieberik (penis) :

Sieberik, ook wel *siegfriet*, werd geregistreerd in het Bargoens van Maastricht (1917), Weert (1927), West-België (1916), Antwerpen (1922), Oldenzaal (1928) en Schijndel (1935).

Een verklaring hier is moeilijk te geven. Mogelijk gaat het terug op de stam *sib-*, die ‘verwantschap’ inhoudt, vaak wat betreft kinderen of broers en zussen, maar zeker is dit helemaal niet. Mogelijk is het ook gewoon via woordspel ontstaan, als we al zien dat ook de naam *siegfriet* dezelfde betekenis heeft, of misschien wel het meest oorspronkelijk is.

Endt geeft nog een andere oplossing: het spreekwoord *de siep hebben* betekent ‘geslachtsziek zijn’, en gaat terug op ‘syphilis’. Deze geslachtsziekte houdt uiteraard een ziekte aan onder andere het mannelijke geslachtsdeel in, zodat hier via betekenisverschuiving de betekenis veranderd is.

Het WNT kent het niet.

63) s(j)ikker (dronken):

Ook *s(j)ikker* kent al een lange geschiedenis binnen het Bargoens. We vinden het terug in de lijsten van Maastricht (1917), Weert (1927), Brussel (1897), *De Boeventaal* (1906), Goor (1925), Groningen-Winschoten A en B (1921, 1924-1925), Louter Lekoris (1916-1917), Losche Nekôdesch (1921), Jiddisch uit Amsterdam (voor 1940) en Querido (1921-1925).

Het woord is afkomstig van het Jiddisch *shikaur* ‘dronken’. We zien dat het voornamelijk in Nederland leefde, waar de invloed van het Jiddisch sowieso groter is (was). Ook Van Dale en Endt gaan akkoord met de afkomst.

Het WNT kent het niet.

64) spannen (kijken):

Bronnen zijn *Cartouche* (1731), Verwoert (1860), het Bargoens van Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Antwerpen (1922), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), Hilversum (1926), Nijmegen (1924), Haaksbergen (1922), Lochem (1921), Goor (1925), Wijhe (1931), Groningen-Winschoten A en B (1921-1925), *Dieventaal* (1950) en Querido (1912-1925).

Moormann verklaart het als Rotwelsch, en een Duitse oorsprong is inderdaad de meest logische afleiding. Verdam en Verwijs kent de stam van het woord wel, maar het WNT geeft een ontleding uit het Bargoens (en dan via het Duitse Rotwelsch) aan:

SPANNEN, bedr. en onz., oorspr. reduplicateerend ww. (*spande, gespannen*). Mnl. *spannen*, mnd. *spannen*, ohd. *spannan*, mhd., hd. *spannen*, os. *spannan*, ags. *sponnan*, eng. *to span*. Voor de verwanten buiten het Germaansch, zie FRANCKV. WIJK. [...]

6) Kijken, zien, uitkijken. Gewest. en in de boeventaal. Verg. een gebruik onder A, 5, b). || Spandt het. Ziet het, *Woordenb.* (achter *Cartouche*) 30 a. Span reis. Ik zal spannen of er onraad is. Span immes (kijk goed). Span je het? *Boevent.* (zie ook TEIRL., *Barg.*; SCHUERM.; JOOS).

— Waarschijnlijk ook reeds in de aanhaling. || Ist Meysjen straf, Spant nae ien ander dan, COSTER 53.

7) In de aanhaling: strijdig zijn. || Een acte ... van d'aldermeeste oot-moedicheyt, teghen hooveerdicheyt directelyck spannende, DAVID, *Toetsst.* 123.

Franck (evenals Van Dale en Endt) bevestigt de Duitse stam:

Spannen ww., mnl. *spannen* (praet. *spien, spande*). = ohd. *spannan* (nhd. *spannen*), os. *spannan*, ofri. *spanna*, ags. *sponnan* (eng. *to span*) “spannen” (en verwante bett.), een reduplicateerend germ. ww. Hierbij mhd. mnd. *spennen* “spannen”, on. *spenna* “omspannen, omsluiten, in zijn macht krijgen of houden” benevens I, II span e.a. [...]

Ondertussen wordt het ook in het Vlaamse dialect gebruikt in de betekenis van ‘zien, kijken’.

65) steunen (staan):

Terug te vinden in het Bargoens van Weert (1927), Roeselare (1890), *De Boeventaal* (1906), Tilburg-Schijndel (1922), *Dieventaal* (1950), Querido (1912-1925).

In de betekenis van ‘staan’ vinden we *steunen* nergens terug in Nederlandse of verwante taal. Of dit echt teruggaat op een andere stam dan die van *staan* is nog maar de vraag. Mogelijk is dit enkel een dialectafleiding, of een bewust lettertaalprocédé om het woord minder verstaanbaar te maken.

Endt denkt wel aan een samenhang met het Duitse *stehen* ‘staan, blijven’.

66) talven/dalven (bedelen) :

Als *dalven* (*dalleven, dalfen*) vinden we dit werkwoord terug in Onze Volkstaal (1890), *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), Lochem (1921), Groningen-Winschoten (1924-1925) en *Dieventaal* (1950).

Onder de vorm *talven* (*talfe, tallevelen, talleven*) zien we het bij Verwoert (1860), het Bargoens van Sint-Truiden I (1892), Groenstraat (1924), Weert (1927), Roeselare (1913), Tilburg-Schijndel (1922), Haaksbergen (1922), Lochem (1921) en Goor (1925).

In het Jiddisch betekent *dal* ‘arm’ of ‘arme’. *Dalphaun* heeft de betekenis van ‘iemand die schoon niet door fortuin begunstigt, toch gaarne in gezelschap van welgestelde en rijke lieden voorkomt’. Polak en Voorzanger geven dit dan ook als bron, wat inderdaad zeer waarschijnlijk is. Des te meer omdat het evenzeer bestaande is in het Rotwelsch (Kluge geeft het in zijn uitgave van 1901 aan als ‘lebendes Rotwelsch’), waar ook zigeunerinvloeden op gewerkt hebben. Het is een veel voorkomend geregistreerd element sinds 1860, en heeft zo ook vrij snel zijn weg naar België gevonden, waar het evenwel minder voorkomend is. Endt vermeldt ook *dalven*, het WNT kent het niet.

67) tebie/debie (weg) :

Dit woord vinden we onder verschillende vormen terug, voornamelijk in samenstellingen. Als *de bie (of debie)* ‘weg’ lezen we het in het Bargoens van Zele (1840), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917) en West-België.

Tilburg-Schijndel (1922) kent *tebiejallen* ‘hardlopen’, West-België (1916), Sint-Truiden I (1892) en Antwerpen (1922) *debiejallen* ‘weggaan’. *De bie gaan* en *ellen* ‘vrijwillig vertrekken’ lezen we in de lijst van Roeselare (1890), net als *de bie fokken* ‘gedwongen vertrekken’.

Dit woord is zeer idiomatisch voor het (zuidelijk) Bargoens. Een oorsprong is dan ook moeilijk te achterhalen. Er wordt gesuggereerd dat het verband houdt met de uitdrukking *de bie steken*. Zo wordt het ook vermeld in het *Vlaams dialectenwoordenboek*, als zijnde gebruikt in de omgeving van Tongeren.

68) tippelen (gaan,dansen,...):

Tippelen kan zowel ‘gaan’, ‘lopen’, ‘vertrekken’, ‘straatprostitutie bedrijven’ als ‘stelen’ of ‘op diefstal uitgaan’ betekenen. Het komt voor in het Bargoens van Zele (1840), Roeselare (1890), Weert (1927), Brussel (1897), West-België (1916), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922), *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), Hilversum (1926), Lochem (1921), Oldenzaal (1928), Groningen-Winschoten B (1921), Louter Lekoris (1916-1917), Losche Nekôdesch (1921) en Querido (1921-1925).

Polak en Voorzanger verklaren het vanuit het Jiddisch *tipaul* ‘uit de voeten’. Gezien zijn wijde verspreiding lijkt dit een betrouwbare verklaring, des te meer omdat andere alternatieven moeilijk te vinden zijn en we het ook lezen in *Rotwelsch*, waar het wordt aangegeven als zijnde ‘lebendes Rotwelsch’.

Het WNT suggereert eveneens een Joodse afkomst.

Van Dale verklaart het echter vanuit *tip* uit het Middelnederlands, Middelnederduits en Middelenegels, maar een Joodse afkomst lijkt mij betrouwbaarder.

Endt vermeldt het in de betekenis van straatprostitutie bedrijven of op stelen uitgaan, en ook het Maastrichts dialect kent het.

69) trapper(ik) (voet, schoen, fiets):

Dit woord staat geregistreerd in *Cartouche* (1731), Verwoert (1860), Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Brussel (1897), Antwerpen (1922), West-België (1916), Tilburg-Schijndel (1922) en Oldenzaal (1928).

De afkomst lijkt hier wel vrij duidelijk. Het is een typisch Bargoens fenomeen dat zich hier afspeelt: het materialisatieproces zorgt ervoor dat het belangrijkste kenmerk ('trappen' is wat je in eerste instantie met je voeten doet, zowel met de fiets als zonder) de stam van het woord vormt, die in dit geval wordt aangevuld met de Bargoense uitgang *-erik*.

70) travakken (werken):

Travakken vinden we in vroeger bronnen enkel in het Bargoens van Roeselare (1890) en Antwerpen (1922) terug. Anno 2005 is het echter over heel Vlaanderen verspreid (ook in meer volks Nederlands).

Gezien zijn spreiding mogen we vrij zeker aannemen dat dit ontleend is aan het Franse *travailler* 'werken'. Het WNT kent het niet.

71) val (deur):

Bronnen zijn de Geheimtaal van 1769, Sint-Truiden II (1893), Maastricht (1917), Groenstraat (1924), *De Boeventaal* (1906), *Het Leven* (1927), Nijmegen (1924), Weert (1752), *Dieventaal* (1950) en Querido (1912-1925)

Moormann verwijst naar Ješina²⁷, en verklaart het vanuit het Zigeuners *duvar* ‘deur’. *Baffen de val* ‘open de deur’ zou dan van *pchrav duvar* komen. Dit zou dan gezien de bronnen reeds voor 1750 ontleend zijn, wat weliswaar vroeg is.

Dit is een mogelijkheid, maar de kans is mijns inziens ook reëel dat het aan het Nederlands (vanuit het Duits) ontleend is. Verdam en Verwijs geeft:

VALLE (**val**), znw. vr. Mnd. mhd. *valle*; hd. *falle*; eng. *fall*; ndl. *val*, vr. (in plaatsnamen ook *valle*, b. v. „Rottevalle”).

Valdeur of valluik in eene poort. Vgl. schof. || Betaelt van ter (*l. der?*) Nordampton van der vallen, die te broken was, *Rek. v. Middelb.* 65. tSerghertstrate porten van eenre vallen die te broken was, *ald.* An tSerghertstrate porten van eenre newer vallen X gr., *ald*

Het WNT geeft dit ook, zij het ook in vele andere betekenissen. Het Wase en Vlaamse dialect heeft het ook, weliswaar in de betekenis van ‘liggende deur’.

Van Dale en Endt geven aan dat het afkomstig is van het Zigeuners, maar wel van het woord *falo* ‘wand, deur’.

72) verpatsen (verkopen):

Verpassen of *verpatsen* vinden we in Zele (1840), Verwoert (1860), Sint-Truiden I (1892), West-België (1916), *De Boeventaal* (1906), Lochem (1921) en Van Eikenhorst II (1844).

Voor een mogelijke verklaring zie *patsen*. Mogelijk werkte hier ook de klankassociatie met het gebaar dat gehanteerd wordt bij het afsluiten van een verkoop.

Van Dale geeft ook het bestaan aan van het Rotwelsche *verpaschen*, op zijn beurt afkomstig van het Zigeuner *pasj* ‘deel’.

Het woord is inmiddels doorgedrongen in het Vlaamse, Zuid- Oostvlaamse²⁸ en Limburgse dialect.

---

²⁷ P. Josef Ješina, *Románi Čib oder die Zigeuner-Sprache*. (Dritte vermehrte Auflage; erste Deutsche Ausgabe.) Leipzig 1886.

²⁸ Teirlinck, I., *Zuid-Oostvlaandersch idioticon*, Gent 1908-1924

73) versteun(en) (verstaan):

Het Bargoens van Zele (1840) en West-België (1916) kent *versteunen*.

Nog meer dan bij *steunen* kunnen we er hier van uitgaan dat het teruggaat op een dialectische afleiding van *verstaan*, die zich nu over heel België heeft verspreid.

Het WNT kent het niet in deze betekenis.

74) wouwte/wouten/woutje:

Dit woord voor ‘politieagent, veldwachter’ zien we terugkomen in *Cartouche* (1731), Onze Volkstaal (1890), Roeselare (1890), Sint-Truiden I (1892), Maastricht (1917), Weert (1927), Brussel (1897), West-België (1916), Hilversum (1926), Lochem (1921), Goor (1925), Wijhe (1931), Groningen-Winschoten A (1924-1925) en Weert (1752).

Moormann vermoedt dat het dezelfde afkomst kent als *bouten*. Dat het woord reeds in 1731 is geboekstaafd en niet op Nederlandse bronnen is terug te brengen, sterkt inderdaad het vermoeden dat het op het oude *bout* is terug te brengen, dat zowel ‘feces’ als ‘politieagent’ kan betekenen. Het woord *bout* drukt grote minachting uit, en metaforisch kan ons dit leiden tot het voor Bargoenssprekenden verachte ambt van politieagent. Moormann voegt hier nog aan toe: ‘nu noteerde ik ook het woord *gloeiende* voor agent. Het was een accidentele vorming, die me als volgt uitgelegd werd: een *bout* ‘strijkbout’ is gloeiend en daarom noem ik een agent *een gloeiende*. Hier hebben we een metafoor in de tweede macht.’ (Moormann, p.33).

Ook Endt denkt aan een afleiding van *bout*, Van Dale oordeelt ‘etymologie onbekend’. Het Vlaamse dialect kent het ondertussen.

Hoofdstuk 5: Conclusies

Na een uitgebreid onderzoek naar de herkomst van de nu nog algemeen gekende woorden in het Bargoens, kunnen we overgaan tot het bekijken van de invloeden die hierop, zij het sommige enkele eeuwen geleden, gewerkt hebben, en hoe deze gelinkt kunnen worden met de Voyageurscultuur.

Allereerst moeten we opmerken dat het bekijken van enkel het nog levende Bargoens uiteraard een beperking kan inhouden op de reconstructie van de geschiedenis. Mogelijk zijn onderweg heel wat woorden verloren gegaan die gesproken werden door de eerste Voyageurs, en zo kunnen kostbare verbanden uit het oog verdwijnen. Doch zo'n meer gedetailleerd onderzoek valt buiten het bestek van deze thesis, en is stof voor uitgebreider onderzoek. We mogen stellen dat de hier nog verzamelde woorden een mooie samenvatting zijn van het Bargoens en al haar inwerkingen. Op die manier volstaat deze studie wel.

Bekijken we het besproken werk, kan ons vooreerst een algemeen verschijnsel opvallen: we zien dat heel wat woorden die heden ten dage in het Bargoens leven, algemeen verspreid geraakt zijn. Denken we maar aan woorden als *bajes*, *bink*, *jatten*, *pleite (zijn)*, *dokken*, *schoepen*, *travakken*, *verpatsen* en ga zo maar door. We vinden ze in heel wat dialectwoordenboeken terug. Toch worden zij onder het gewone volk niet allen evenveel gebruikt. Duidelijk is hier dat het Bargoens, door het verplicht opgaan van de subculturen die de taal spreken in de maatschappij, niet altijd meer de taal is van één groep. Anderzijds merken we ook op dat woorden die in oude Nederlandse woordenboeken vermeld staan maar nu zo goed als verdwenen zijn, in het Bargoens nog springlevend zijn. Een merkwaardige tendens.

Verder zien we dat eerder besproken invloeden hun inslag behouden, of soms zelfs versterken. Nemen we de Joodse invloed, zien we dat deze toegenomen is in het Vlaamse Bargoens. Woorden als *bajes*, *gekloeft*, *jatten*, *jenzen* en *pleite* vervoegen het Vlaams Bargoens. Hierbij moeten we wel rekening houden met het gegeven dat *bajes*, *jatten* en *pleite* algemeen verspreide woorden geworden zijn, en dus ook makkelijker België zullen bereiken. Dat in België ook wel een besef van deze noordelijke invloed leeft, ondervond ik bij mijn sociolinguïstisch onderzoek: dat *jatten* eerder Hollands is, werd me toen gesignaleerd.

Ook blijft de Zigeunerinvloed voortbestaan. Opvallend is dat de oudste kern Zigeuners die Moormann noemde de tand des tijds nog steeds doorstaan heeft: *bink*, *gesjankt*, *giezeke*

(hoewel Zigeunerafkomst hier nog steeds dubieus is) en *joekel* vinden we heden ten dage nog steeds terug. Verder vinden we Zigeunerwoorden terug die we kunnen verwachten in de cultuur der Voyageurs: *kotter* 'boterham', *mangen* 'vragen', *talven* 'bedelen'. Vermoedelijk moeten ze deze woorden hebben overgenomen bij het rechtstreekse optrekken met Zigeuners.

Een overige vrij sterke invloed lijkt mij het Duits en Rotwelsch te zijn, die echter ook al zeer oud is, maar door Moormann niet echt erkend is. Uiteraard moet deze invloed met de nodige voorzichtigheid bekeken worden: het Duits is net als het Nederlands een Germaanse taal, en kennen dus deels dezelfde woordontwikkelingen. Een woord is daarom niet zonnodig van het Duits afgeleid. Ook kunnen woorden via het Jiddisch in het Bargoens terecht gekomen zijn. Toch is het opvallend dat heel wat woorden uit het Rotwelsch hun weg gevonden hebben binnen het (nu nog levende) Bargoens, zoals bijvoorbeeld *flossen*, *kiebus*, *morf*, *michelen*,... Enkelen hiervan zijn ook al terug te brengen op het *Liber Vagatorum*, doch niet allemaal. We kunnen aannemen dat het Rotwelsch en het Bargoens een lange geschiedenis samen en heel wat onderling contact kennen. Hoewel het Nederlandse *Liber Vagatorum* in 1547 pas de eerste bron van Bargoens was en dit vertaald is vanuit het Duits, zouden we kunnen afleiden dat het Bargoens vanuit het Rotwelsch ontstaan is. Hiervan werd immers al melding gemaakt rond 1250. Toch is wederom enige voorzichtigheid geboden: de Nederlandse uitgave van 1547 was een zelfstandige bewerking, vertoonde slechts één vierde gelijkende woorden met de Duitse uitgave (en dan vooral de Nederrijnse). Hieruit kunnen we afleiden dat het Bargoens ook hier al een tijd bestond, en zijn eigen weg reeds gebaad had. Toch moet het Rotwelsch al vroeger bestaan hebben, of een groter aantal sprekers gekend hebben. Het valt aan te nemen dat vooral in het grensgebied heel wat contact ontstaan is onder zwervers, en dat bij het verdere rondzwerven de woorden algemeen verspreid zijn geraakt. Dit contact van rondtrekkenden en handelaars kan ook de oorzaak zijn van het aantal Duitse woorden dat in het Bargoens en het Nederlands verzeild is geraakt zonder in het Middelnederlands reeds bestaan te hebben, onder andere *flikken* (in het Duits een term die met textiel, en dus eventuele handel verband houdt), *knul* (al bestaat dit ook in het Rotwelsch) en *muffen*. Wederom mogen we de toestroom van Hoogduitse Joden hierbij niet uit het oog verliezen. Zij brengen met het Jiddisch ook heel wat Duits mee naar onze streken, zij de invloed dan misschien vooral sterk in Nederland.

Een laatste sterke invloed is, gezien het karakter van het Bargoens, logischerwijs het Nederlands en zijn dialecten. Heel wat Bargoens vinden we terug in oude stammen van het Nederlands, zij het wel dat er vaak creatief mee omgegaan is. Betekenissen ondergaan

verschuivingen of worden metaforisch toegepast, en vinden zo hun weg in de geheimtaal. Regelmatig is het dan ook zeer moeilijk deze betekenisveranderingen te reconstrueren.

Bekijken we dan deze invloeden om een mogelijke ouderdom van de Voyageurscultuur vast te stellen, komen we tot hetvolgende:

Beginnen we met de Joodse invloed. De Joodse woorden zijn grotendeels verspreid geraakt toen de asjkenazim uit Duitsland en Polen naar onze contreien vluchtten. Daarvoor kenden we al de toestroom van de sefardim uit Spanje en Portugal en Duitse Joden die hier al heel wat langer verbleven, maar deze invloed beperkt zich voornamelijk tot de steden, hoewel enkele woorden verspreid zijn geraakt die duidelijk uit deze periode moeten stammen. Vanaf +-1650 echter zien we dat arme Joden als handelaars in huisraad rondtrekken en een nomadische levenswijze aannemen. In 1735 lezen we dat dit aantal groot en doorheen heel Nederland verspreid is. (Moormann 2002:136) Als handelaars komen zij in aanraking met de onderste lagen van de Nederlandse bevolking, en het is dan ook niet verwonderlijk dat hun woordenschat zich mengt, en in deze periode voor het eerst een sterk Joods element optreedt. Bovendien kunnen we aannemen dat hun manier van werken een lichtend voorbeeld moet geweest zijn voor Nederlanders of Belgen die in hun arme leventje vastgeroest waren geraakt, denken we maar aan onze Voyageurs. Dat er in die jaren al een klasse van woonwagengewoners bestaan moet hebben, zagen we eerder al in verband met de Zigeuners: ‘Onder de zwervers van het oosten van het land zitten inderdaad Zigeuners. Vooral door huwelijk hebben ze zich met de klasse van de woonwagengewoners vermengd’. Dit citaat uit 1752 maakt ons duidelijk dat deze klasse bestond, en vermoedelijk beschouwd kan worden als de eerste klasse der Voyageurs. Zowat een eeuw eerder dan Kerff vermoedde. Deze feiten dateren echter wel grotendeels uit Nederland, doch we kunnen veronderstellen dat door de mobiele woonwagencultuur België geen eeuw later kwam en de grenzen in die tijd nog niet zo duidelijk afgebakend waren. Dat deze klasse nog niet uitgebreid was lijkt ook zeer waarschijnlijk, gezien de weinige referenties in de literatuur.

Zigeunerelementen vervolgens die duidelijk in verband staan met de Voyageurscultuur komen in België voornamelijk voor vanaf Sint-Truiden 1892. In de tijd tussen *Liber Vagatorum* (1547) en de lijsten van Zele (1840), Roeselare (1890) en Sint-Truiden (1892), vinden we echter zo goed als geen optekend materiaal van deze streken, terwijl we wel zien dat heel wat woorden de tijd overbrugd hebben. Een klasse van Bargoenssprekenden heeft dus altijd blijven bestaan, en heeft doorheen de tijd andere invloeden, zoals die van de Zigeunercultuur, opgenomen. Zigeuners verblijven hier al sinds 1420, maar vooral rond het

einde van de zeventiende, begin van de achttiende eeuw is hun aantal groot. In het citaat uit 1725 (Moormann 2002:262) lezen we ook vermenging met de woonwagenbewoners door menghuwelijken (iets wat Kerff ook al opmerkte, maar dan veel later), en dus kunnen we aannemen dat rond die tijd ook de meeste Zigeunerinvloeden zijn overgenomen, al dateren sommigen al van daarvoor (cfr. Joodse elementen). Moormann stelt dat Zigeunerinvloeden zo goed als altijd bij rechtstreeks contact met zwervers en andere woonwagenbewoners worden overgenomen, zodat de eerste Voyageurs waarschijnlijk toen al Zigeuners overnamen.

Hoewel de broedplaats van het Bargoens dus eerder Nederland dan België is, lijkt het toch onwaarschijnlijk dat in België pas meer dan een eeuw na Nederland de levensstijl van Joden en Zigeuners werd overgenomen. Waarschijnlijker is dat de tendens trager op gang kwam, en dat de eerste Voyageurs al rond 1750 rondtrokken, maar dat deze groep veel uitgebreider werd een kleine eeuw later, toen er van een bloeiende economie in België absoluut geen sprake was.

Dat deze mensen al voor hun nomadenleven Bargoens spraken is onwaarschijnlijk, maar ze namen het snel op. Deze taal leefde al minstens twee eeuwen in onze contreien, vertrekkende van eenzelfde basis dan of onder invloed van het Rotwelsch dat hier was doorgedrongen, en werd verspreid door zwervers, dieven en andere nomaden. Deze kwamen op hun zwerftochten met elkaar in contact en gaven zo onder elkaar de taal door, stilaan een heuse subcultuur vormend. De taal was onderhevig aan anderstalige invloeden, en werd zo gevormd tot wat ze nu is.

De dynamiek van het Bargoens blijft mysterieus, en het is dan ook jammer dat door evoluties in de maatschappij de sprekers ervan (althans in België) tot een uitstervend ras behoren. Wel is er nog heel wat ruimte voor onderzoek naar dit veel te weinig onderzochte onderdeel van de taal met al zijn merkwaardigheden en intrigerende evoluties, dat hier niet altijd tot in detail kon uitgewerkt worden.

Bibliografie

Amaat, J., *Waas idioticon*, Sint-Niklaas 1979

Claeys, H.J., *Vlaams Dialectenwoordenboek*, Brussel/Den Haag, 2001

Coates, J. (1987): *Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language: Chapter five, Social networks*. London: Longman.

Debrabandere, F. (2002), *West-Vlaams etymologisch woordenboek: de herkomst van de West-Vlaamse woorden*'. Amsterdam/Antwerpen.

Desnerck, R. *Oostends Woordenboek*, Handzame 1972

Endepols, H.J.E., *Diksjenaer van 't Mestreechs*, Maastricht 1955

Franck, Van Wijck en Van Haeringen (1936-1949), *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*. 's Gravenhage.

Ginneken, van J., *Handboek der Nederlandsche taal II*, p. 103 ss.

Goossens, J. en Maasen, M., *Limburgs idioticon: verzamelingen dialectwoorden ("woordenzangen"), van 1885 tot 1902 verschenen in het tijdschrift "'t Daghet in den oosten"*, Tongeren 1975.

Goyvaerts, D. (ed.) (1999), *Conflict and Ethnicity in Central Africa*, Tokyo

Goyvaerts, D. (1975), *Aspecten van semantische taalverandering*. Gent

Heeroma, K.H., *Brabants uit de 18de eeuw: De Meierijse woordenlijsten van J.L. Venster*, Amsterdam 1968.

Kerff, M. (2000). *'Kom, we zijn tebie', bezembinders en scharenslieps. Voyageurs in Vlaanderen*. Leuven: Van Halewijck.

Kluge, F. (1901), *Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen I. Rotwelsches Quellenbuch*. Strassburg.

Kluge, F. (1967), *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin.

Koenen, H.J., *Geschiedenis der Joden in Nederland*. Utrecht 1843.

Milroy, L. 'Social Networks'. Uit: Chambers, Trudgill & Schilling-Estes (eds.)(2002): *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell

Moormann (2002), *De Geheimtalen. Het Bargoense standaardwerk, met een nieuw, nagelaten deel. Bezorgd door Nicoline van der Sijs, met een inleiding van Enno Endt*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.

Sijs, Van der, N., *Chronologisch Woordenboek*, Amsterdam/Antwerpen 2001.

Taylor, R.L. 'Subcultures and Countercultures'. Uit: *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. P. 401-407. Amsterdam: Elsevier, 2001.

Teirlinck, I., *Woordenboek van Bargoensch (dieventaal)*, Roeselare 1886

Teirlinck, I., *Zuid-Oostvlaandersch idioticon*, Gent 1908-1924

Valkhoff, M. (1933), *Argot en Bargoens*, Groningen.

Van Dale

Verdam, J. en Verwijs (1882), E., *Middelnederlandsch woordenboek*. voltooid door F.A. Stoett.

Voorzanger

Vries, de, M. en Winkel, te, L.A. (2000), *Het woordenboek der Nederlandsche taal op cd-rom*. Rotterdam.

<http://www.gypsies.be.tf>

www.vandale.be

Bijlage 1

Ann Pfaff, Beveren 2004 (40-er)

ba(n)jes		gevangenis, cel
batteren		vechten
bedissen (bedist)		krijgen
berrewet		caravan
beschoeft		beschaamd
bescholmen (bescholmd)		betalen
bietskoemmer		niet te vertrouwen persoon
bikken (gebikt)		eten
bink		man
binkske		jongen (vanaf 14 jaar)
blaf		bankbriefje van duizend frank
boeij, boeije ?		ruzie
bonje		ruzie
bouwtekeet		w.c.
bouwten (gebouwt)		kakken
Bregoens		Bargoens ?
broeier		onbetrouwbaar persoon?
buisen (gebuisd)		drinken
cavans		vagina
debieflikken		wegstoppen
doei		honger
dokken		betalen
elles		haar, hem, hen
femen (gefeemd)		komen
flikken (geflikt)		doen
flossen (geflost)		plassen
fokken		sex hebben
gabberd		slecht iemand
gekloeft		gekleed
geschoor		volk; veel, vreemd
gesjankt		getrouwd
gezeke		meisje
granderikken		politie
groem		kind
groemmeke		klein kind
herrekiet		café
jallen (gejald)		gaan, komen
jalpleiten		weggaan
jat		hand
jatten (gejat)		nemen, stelen
joekeltje		hondje
jokeren		sex hebben
kaffer		boer, man die niet tot de groep behoort
kafferin		boerin, vrouw die niet tot de groep behoort

kasperen		sex hebben
klep		pint bier
kleun		slaag
kleunen (gekleund)		slaag geven
kniezer		piekeraar? tobber? futloos iemand
knokken		vechten
knulleke		jongen (tot 14 jaar)
koffer		bed
kotter		boterham
krank		ziek
krebbelijter		hebber, jaloers iemand
kwant		mooi
lauw		nee, niks
link		kwaad, slecht
linkstichel		verrader
luimen (geluimd)		slapen
maf		gek (zn)
maffin		gekkin
mangen		roepen, vragen te komen
mangen (gemangd)		vragen
mere		moeder
merft, murft		gezicht, mond
michelen (gemicheld)		lachen
michels		mij
minkolm		verrader
mokkel		vrouw
mouzen		zijn, hebben
muffen (gemuft)		stinken
murft		gezicht, mond
noppes		nee, niks
oetske		oud ventje
pafferik		sigaret
patjaller		leurder, zwerver
patsen (gepatst)		kopen
pemelen (gepemeld)		wenen, schreien
pere		vader
pleite		weg, weggaan, naar buiten gaan
plo(e)mpen (geplo(e)md)		schoonmaken, zich wassen
poen		geld
poete		hoer
poetetine		hete vrouw
premelen		schreien, wenen
preuvelen (gepreuvelde)		zeggen
priemerik		pastoor
schanken, sjanken (gesjankt)?		zingen
schoeppen (geschoept)		nemen, stelen
schoft ou		blijf kalm, zwijg
schokken		kosten

schrabbers		geld
schuppes		weg (bw)
sieperik		penis
sjanken?		wenen
sjikker		dronken
smoezen (gesmoesd)		zeggen
spannen (gespannen)		kijken, zien
spant de vourt		kijk daar
stapperik		schoen
steunen?		staan
talfen (getalfd)		bedelen
talver		bedelaar
te bie		weg, weggaan
tippelen (getippeld)		gaan, tippelen (van hoer)
travakken (getravakt)		werken
trederik		schoen
val		deur
verloenst		verraden
verpatsen (verpatst)		verkopen
versteun, versteunen (versteund)		verstaan
wouwte		politie

De bovenstaande woorden werden opgetekend door Ann Pfaff, die Paul Vanhauwermeiren in 2004 haar werklijst gaf. Ze was toen 47 jaar en woonde al heel haar leven in Beveren (Oost-Vlaanderen). Haar beide ouders waren van huis uit reizigers. (Haar vader was geboren in Frankrijk, haar moeder in Nederland). Met hun tien kinderen trokken ze jarenlang rond in de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Vader Pfaff verkocht tapijten. Ann Pfaff spreekt het Bargoens van de ‘voyageurs’ en de Vlaamse kermisklanten.

Bijlage 2

Carolus Harvent, Zwankendam 29 maart 2004 (40-er)

bajes	cel			
baronak	grote neus			
batteren	vechten			
bedissen	aannemen;geven			
bekattering	bekeuring			
berrewet	caravan			
beschoeft	beschaamd			
beschommelen	betalen			
bestieken	geven			
bikken	eten			
bink	man			
bollig moazen	bang zijn			
bonje	ruzie			
bouten	poepen			
boutkeet	plee			
buis	dronken			
buizen	drinken			
buizerik	bier			
bulst	bed			
bumzen	aardappelen			
debiekarren	wegrijden			
dokken	geven			
doze	gevangenis	hij schift in de doze	hij zit in de gevangenis	
elles	hier			
femen	komen			
flikken	doen			
flossen	pissen			
fokken	neuken			
gajes	vreemden			
gekloeft	gekleed			
geschoor	volk			
gesjankt	getrouwd			
gesjocht	gesnapt			
giezeke	meisje			
granderikken	politie			
grandige	politieagent			
grans	schuur			
grom	klein kind	ze bedist a grommeke	ze is zwanger	
jallen	gaan,komen			
jat	hand			
jatten	stelen			
jenzen	neuken			

joekel	hond			
kaffer	boer			
kafferin	boerin			
kakelien	kip			
karriko	woonwagenbewoner			
kasperen	neuken			
kavans	vagina			
kiebus	hoofd, gezicht,mond			
klep	pint			klippe
kleun, kleuning	slaag	kleun bestikken	slaag krijgen	
klink	vagina			
knar	boer			
knuft	gek			
knulleke	jongen (tot 12)			
kop; duizend koppen	frank; duizend frank			
kotter	boterham			
kwant	mooi			
lauwstieker	gierigaard			lauw + stieken
link	slecht			
lobie	geld			lovie?
loeren	kijken, zien			
lozeken	ei			lousje
luimen	slapen			
magol	gek (zn)			machol
mangen	bedelen			
mechels	mij, mijn			
méken	moeder			
melis	dikke buik			
michelen	lachen			
mijreler	leugenaar			
moazen	hebben; zijn			
moeft	boterham			hoeft
mokkel	vrouw			
muffen	stinken			
murft	mond	houd ou murft (kiebus)		
noppes	niets			
oetske	oud ventje			oets
pafferik	sigaret			
patjalder	leurder			
patsen	oud ijzer kopen			
peigeren	kreperen,doodvallen			
peken	vader			
pezen	werken			
pier(l)ement	draaiorgel,harmonica			
pierelen	muziek maken			
piereman	straatmuzikant			

pieren	spelen			
pluk gedokt	boete betaald			
poekelen	doorslaan (bij verhoor)			
poen	geld			
poete	hoer			
poteren	stelen			poten
preuvelen	praten			
priemerik, priemer	pastoor			
scheffen	komen	schef maar elles	kom hier	
schoe baronak	erg grote neus			
schoeker nak	uitzonderlijk grote neus			
schoeppen	nemen, stelen			
schofeneer ou	blijf kalm, zwijg			
schoften	gaan, komen			
schokken	kosten			
schrabbers	geld	schrabbers mangen	een aalmoes vragen	
schransen	eten			
schriebers	honger			
sieberik	penis			
sikker	dronken			
sjachelen	handel drijven			
sjikske	meisje (tot 12 jaar)			
spannen	kijken	spant na mechtels	kijk naar mij	
spanners	ogen			
steunen	staan			
talven	bedelen			
talver	bedelaar			
termeier	hoer			
tippelen	gaan, lopen			
tokus	kont			
trapperik	schoen			
travakken	werken			
val	deur			
verkisten	verstoppem			
verlinken	verraden			
verpatsen	verkopen			
versteun(en)	verstaan			
wouten	politie			